

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

SÂRİM İBRAHİM PAŞA’NIN DEVLET HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melih BARÇIN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

MAYIS-2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



SÂRİM İBRAHİM PAŞA'NIN DEVLET HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Melih BARÇIN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Bu tez 12.05/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Süleyman UYGUN	BAŞARILI	



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Sârim İbrahim Paşa'nın Devlet Hayatı

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 167 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 24/04/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci

Melih BARÇIN

29/05/2017

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı : Melih BARÇIN
Öğrenci Numarası : 0660Y12015
Ana Bilim Dalı : Tarih
Programı : Yakınçağ Tarihi
Statüsü : Y. Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

29/05/2017

ÖNSÖZ

Tarihi süreç boyunca dünyanın önde gelen güçlerinden biri olan Osmanlı Devleti XV. ve XVI. yüzyıllardaki dünya siyasetine yön veren çizgisini zaman içinde kaybetmişti. Batı karşısında güç kaybı yaşayan Osmanlı Devleti, varlığını sürdürebilmek ve yaşanan yenilikleri takip edebilmek amacıyla Avrupa devletlerine daimi elçiler göndermişti.

Sârım Paşa II. Mahmut ve Abdülmecid dönemlerinde günümüzle kıyaslanamayacak kadar zor yol şartlarında Avrupa'ya ve İran'a giderek ülkesinin çıkarlarını korumaya çalışan devlet adamıydı. Batılılaşmaya çalışan devlet içinde görevini muhafazakar kimliğiyle yerine getirmişti. Yaşanan olumsuzluklarda aranan biri olması, onun Tâkvim-i Vekâyi yazarı, Ticaret Nazırı veya Hariciye Nazırı hatta Sadrazam olarak da neredeyse her alanda çalışmasına olanak vermişti.

Döneminin önemli devlet adamlarından biri olan Sârım Paşa'nın devlet görevlerini konu alan bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sârım Efendi'nin devlet hizmetine girişi ve ilk yurtdışı görevleri ele alınırken İstanbul'da saraya yakın çevrede yetişmesi ve İngiltere'de yaptığı çalışmalar Osmanlı Devleti için kayda değerdir. İkinci bölümde İran'da yapmış olduğu elçilik görevi ve Londra'ya ikinci defa sefir olarak gönderilmesi incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Sârım Paşa'nın idari görevleri ele alınmıştır.

Çalışmamın her aşamasında ilgi ve desteğini gördüğüm, araştırma konusunu belirlememde bana yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Turgut Subaşı'na, derin arşiv bilgilerinden istifade ettiğim rahmetli hocam Prof. Dr. Atilla Çetin'e, engin bilgilerinden faydalandığım hocam Prof. Dr. Azmi Özcan'a ayrıca benden hiçbir yardımı ve desteği esirgemeyen arkadaşlarım Onur Üstüncan'a, Süleyman Uygun'a ve Fatih Tuncay'a, aileme ve dostlarıma son olarak da araştırmalarımnda her türlü kolaylığı sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İSAM Kütüphanesi, İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Sakarya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Personeline ve Sakarya Üniversitesi Bireysel Araştırma Projeler Koordinatörlüğüne teşekkürü borç bilirim.

MELİH BARÇIN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
Amaç.....	1
Önem.....	1
Yöntem.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM: SÂRİM EFENDİ’NİN RUSYA HEYETİNE ALINMASI VE I. LONDRA SEFARETİ	5
1. 1. Sır Kâtibi olarak Rusya’ya Gönderilmesi.....	5
1. 2. Londra’ya Sefir Olarak Atanması.....	8
1. 2. 1. Mısır Meselesi ile İlgili Çalışmaları.....	12
1. 2. 2. Cezayir Meselesi İle İlgili Çalışmaları.....	20
1. 2. 3. Eflak Meselesi ile İlgili Çalışmaları.....	22
1. 2. 4. Osmanlı-Yunan Ticaret Antlaşması (1838 ?) İle İlgili Çalışmaları.....	23
1. 2. 5. İstanbul’a Gönderilecek İngiliz Bahriye Askerleri İle İlgili Çalışmaları.....	25
1. 2. 6. Hamburg Maslahatgûzarı ile görüşmesi.....	26
1. 2. 7. Demir fabrikası İçin Yaptığı Çalışmalar.....	27
1. 2. 8. Baruthâne-i Âmire İçin Yaptığı Çalışmalar.....	28
1. 2. 9. Avrupa’da Eğitim Gören Öğrencilerle İlgili Çalışmaları.....	29
1. 2. 10. Şarkiyat Cemiyetini Ziyareti ve İstanbul’a Dönüşü.....	34
İKİNCİ BÖLÜM: İRAN VE II. LONDRA SEFARETİ	38
2. 1. İran Sefirliğine Atanması ve İran’a Gidişi.....	38
2. 2. İran’daki Çalışmaları.....	41
2. 3. Londra Sefirliğine Yeniden Atanması.....	55
2. 3. 1. Fransa’nın Cezayir’i İlhakına Karşı Çalışmaları.....	57
2. 3. 2. Osmanlı Sınırındaki Yunan Ayaklanmasına Karşı Yaptığı Görüşmeler.....	58
2. 3. 3. Lübnan Meselesi İle İlgili Çalışmaları.....	59
2. 3. 4. İran İle Yaşanan Sınır Sorunu.....	61

2. 3. 5. Eflak Sorunu İle İlgili Çalışmaları	62
2. 3. 6. Mısırlı Ferik Sami Paşa'nın Londra Ziyareti ve Süveyş Yolu Konusu	63
2. 3. 7. Elçi Kabulü İle İlgili Kriz Yönetimi	64
2. 3. 8. Londra Sefirliğinin Sona Ermesi	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İDARİ GÖREVLERİ	69
3.1. Merkezdeki Görevleri	69
3. 1. 1. Sârim Efendi'nin Tâkvim-i Vekâyî Yazarlığı	69
3. 1. 2. Ticaret Nazırlığı	72
3. 1. 3. Hariciye Nazırlığına Atanması	75
3. 1. 3. 1. Cebel-i Lübnan'da Dürzi- Maruni Çatışması ve Çifte Kaymakamlığın Kurulması	75
3. 1. 3. 2. Sırbistan Meselesi ile İlgili Çalışmaları	87
3. 1. 3. 3. Tunus Meselesi İle İlgili Çalışmaları	92
3. 1. 4. İkinci Defa Ticaret Nazırlığı	94
3. 1. 5. Maliye Nazırlığı	96
3. 1. 6. Sadrazamlığı	99
3. 2. İstanbul Dışındaki Görevleri	111
3. 2. 1. Bursa Valiliği	111
3. 2. 2. Trabzon Valiliği	119
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	127
EKLER	134
ÖZGEÇMİŞ	167

KISALTMALAR

A.AMD.	: Sadaret Amedi Kalemî Belgeleri
A.DVN.	: Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemî Belgeleri
A.DVN. MHM.	: Sadaret Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî Belgeleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
A.MKT.	: Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.MKT.MHM.	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A.MKT.NZD.	: Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı
A. MKT. UM.	: Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayet Evrakı
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Ci.	: Cilt
C.DH.	: Cevdet Dahiliye Evrakı
C.HR.	: Cevdet Hariciye Evrakı
C.ML.	: Cevdet Maliye Evrakı
C.İKTS.	: Cevdet İktisat Evrakı
C.NF.	: Cevdet Nafia Evrakı
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
HR.SFR3	: Hariciye Nezareti Londra Sefareti
HSD.AFT	: Satın Alınan Evrak Ali Futa Türkgeldi Evrakı
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İ.DH	: İrade Dahiliye Evrakı
İ.DUİT	: İrade Dosya Usulü
İ.HR	: İrade Hariciye Evrakı
İ.MSM	: İrade Mesail-i Mühimme
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala

İ.MTZ.CL : İrade Eyaleti mümtaze Cebel-i Lübnan
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
nr : Numara
S : Sayı
s. : Sayfa
Ss. : Sayfa Sayısı
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
TTK. : Türk Tarih Kurumu
Yay. : Yayına hazırlayan

ARABİ AYLARIN KISALTMALARI

M.	: Muharrem	م	مرحم
S.	: Safer	ص	رفصد
R.	: Rebiülevvel	ر	لولاعبير
Ra.	: Rebiülâhir	ار	رخلاعبير
C.	: Cemeziyelevvel	ج	لاولالجماد
Ca.	: Cemazielâhir	اج	جمادلاآخره
B.	: Recep	ب	بجر
Ş.	: Şaban	ش	نابعش
N.	: Ramazan	ن	ناضمر
L.	: Şevval	ل	ل اوشد
Za.	: Zilka'de	اذ	مدعقلایذ
Z.	: Zilhicce	ذ	هجلااذ

Tez Başlığı: Sârim İbrahim Paşa'nın Devlet Hayatı

Tezin Yazarı: Melih BARÇIN **Danışman:** Yrd.Doç.Dr. Turgut SUBAŞI

Kabul Tarihi: 12/05/2017 **Sayfa Sayısı:** vii (ön kısım) + 133 (tez) + 33(ek)

Anabilimdalı: Tarih

Bilim Dalı: Yakınçağ Tarihi

1801 yılında İstanbul'da doğan Sârim İbrahim Paşa'nın babası kadılık da yapmış olan Hafız Musa Efendi'dir. Arşiv evraklarından iki kardeşi daha olduğu bilinmektedir. İlk olarak Divan-ı Hümayun kalemine girmiş ve orada kısa sürede sivrilerek üst düzeyde görevlere getirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin resmi yayın organı olan Tâkvim-i Vekâyi gazetesinin de ilk muhabirlerinden biridir. Londra'da iki kere sefirlik yapmıştır. İran ile yaşanan sınır sorununu çözmek için Tahran'a gönderilmiştir. Ticaret, Hariciye ve Maliye Nazırlığı yaptıktan sonra Sadrazamlık'a yükselmiştir. Dört aya yakın süre bu görevi yerine getirmiştir. Bursa ve Trabzon valilikleri yaptıktan sonra 1854'te İstanbul'da vefat etmiştir.

İstanbul'da çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra ilk yurtdışı görevini Halil Rıfâd Paşa'nın Sır Kâtibliğinde Rusya'ya giderek yerine getirmiştir. Bu görevden sonra Londra'ya Sefir olarak gönderilmiş ve bu dönemde Kraliçe Victoria'nın taç giyme töreninde Osmanlı Devleti'ni temsil etmiştir. Londra'da bulunduğu dönemde Mısır meselesi başta olmak üzere, Cezayir sorunu, Yunanistan'la yapılacak ticaret sözleşmesi ile ilgili girişimlerde bulunmuştur. İstanbul'da yapılacak Baruthane-i Amire'ye alınacak alet ve edevat ve yine demir fabrikasına alınması gereken yuvarlakları tedarik etmiştir. Londra'da eğitime giden öğrencilerin de koruyuculuğunu üstlenmiştir.

Londra dönüşü kısa süreli devlet görevlerinden sonra İran'la yaşanan sınır çatışmalarının çözümü için padişahın özel temsilcisi olarak bu ülkeye gönderilmiştir. Ardından ikinci kez Londra sefirliğine getirilmiştir. Bu dönemde de Osmanlı Devleti'ni meşgul eden meselerin çözümü için çalışmıştır.

İstanbul'a döndükten sonra sırasıyla kısa süren Ticaret Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı görevlerini yerine getirilen Sârim Paşa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığı yaptığı 1848 yılı Nisan ayında bir devlet memurunun yükselebileceği en üst makam olan Sadrazamlığa getirilmiştir. Sadrazamlık görevini, Osmanlı Devleti'nin kritik siyasi dönemden geçmesi nedeniyle fazla sürdürememiş azledildikten sonra eski görevlerine göre pasif olarak nitelendirilebilecek olan Bursa ve Trabzon valiliklerinde bulunarak daha sonra herhengi bir aktif göreve getirilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Sârim Paşa, Londra Sefiri, İran sınır sorunu, Sadrazam, Vali.

Title of the Thesis: State Life of Sârim İbrahim Pasha

Author: Melih BARÇIN **Supervisor:** Asst. Prof. Turgut SUBAŞI

Date: 12/05/2017 **Nu. of pages:** vii(pre text) + 133 (main body)+33 (App.)

Department: History **Subfield:** Modern History

Sârim İbrahim Pasha was born in Istanbul in 1801 and his father was Hafiz Musa Efendi who worked as a Muslim Judge. According to the archives it is also known that he had two other brothers. Firstly, he started for the Couch Secretaria and he was employed for higher up because of his success. He was also one of the interviwer of the newspaper Takvim-i Vekâyi which was the offical press of the Empire. He served twice as ambassador in London. He was sent to Tehran to solve the border issue with Iran. After his duty as Minister of Commerce, Foreign Affairs and Finance, he got up to Grand Viziership position. He carried out this task nearly for four months. He died in Istanbul in 1854 after serving as governor of Bursa and Trabzon.

After he worked for various official job in Istanbul, his first oversea duty became in Russia in charge of Rifad Pasha. As soon as he came back he was assigned as an ambassador in London. In this period, he represented Ottoman Empire in the ceremony of coronation. When he was in London he concerned with the problems of Egypt and Algeria, and commercial assignment between the Greece and Ottoman. He was also supplied the equipment which was bought for the Baruthâne-i Âmire and rounds which had to be bought for iron factory. In addition, he undertook the guidance of the students who went to London for education.

Sârim Pasha was arrived in Iran as a private representer of the Sultan to solve problems about border after having worked in Istanbul for a while as he came back from London. Subsequently, he was secondly assigned as an London ambassador: In this period he was interested in solving the problems which occupied the Ottoman Empire.

To have come back to Istanbul he worked for Trade and Finance Ministry after that in 1848, while he was the president Ministry of Justice he reached the highest manner which an officer was able to have It was the Grand Vizier. On account of the political trouble which empire was in, it didn't proceed for a long time. After he was discharged from being Grand Vizier, he was assigned as a governor of Bursa and Trabzon and he wasn't assigned for any other manner.

Anahtar kelimeler: Sârim Pasha, London Ambassador, The problem of borders Iran, Grand Vizier, Governor.

GİRİŞ

Amaç:

Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nin köklü değişim sürecinin yaşandığı bir süreçtir. Devlet yapılanmasından sosyal yaşama kadar birçok alanda Avrupa'nın etkisinde kalan Osmanlı Devleti'nin bu en kritik döneminin aydınlatılması, hem tarihin sır perdesinin aralanmasına hem de yaşanan siyasi gelişmelerin ilerleyen yıllarda nasıl bir şekil alacağını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Önem:

Yaşadığı dönemde etkin evlet adamları arasında daha mütevazî ve zor zamanların aranan bir siyasi figürü olan Sârım Efendi II. Mahmud ve oğlu Abdülmecid dönemlerinin önemli devlet adamlarından biridir. Özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın gölgesinde kaldığından siyasi hayatı hakkında bildiklerimiz son derece azdır. Sârım Efendi 1801 senesinde İstanbul'da doğdu.¹ Kadılık da yapmış olan Ayasofya türbedarlarından Musa Efendi'nin oğludur. Babası 1831 yılında vefat etmiştir.² İsmail Edib Efendi ve Mehmed Hüsnü Efendi adlarında iki kardeşi olduğu bilinmektedir.³

Babasının Ayasofya türbedarı olması onun saraya yakın çevrede yetişmesini sağlamıştı. Bu sayede Divân-ı Hümayun kalemine giren Sârım Efendi burada hâcegânlık rütbesiyle⁴ Reîsülküttâb emrindeki Âmedi Hulefalığı'nda görev yapmaya başladı.⁵

¹ İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi (Osmanlı Devlet Erkanı)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 77.

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c.V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1482.

³Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1482; BOA, İ.DH, 11/528. Bu belgede Sârım Efendi'nin yukarıda adı geçen kardeşlerine iltimas edildiğinden bahsedilmektedir.

⁴ BOA, 472/23091; Hâcegân, Osmanlı bürokrasisinde önemli kalem âmirleri için kullanılan bir tabirdir. Farsça hâce (hoca) kelimesinin çoğuludur. Osmanlı bürokrasisinde "hâcegân-ı Dîvân-ı Hümayun" şeklinde geçmekte olup sadece Dîvân-ı Hümayun kâtiblerini ifade etmektedir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Hâcegân" *İslâm Ansiklopedisi*, c. 14, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 430.

⁵ BOA, 468/22873.

Dönemin ünlü devlet adamlarında olan Pertev Paşa'nın⁶ yanında yetişen⁷ Sârım Efendi daha sonra yine dönemin devlet adamlarından ve ileride reîsülküttâblığa yükselecek olan Süleyman Necib Efendi'yle⁸ birlikte çalıştı. Necib Efendi'nin kızı Fatma hanımla evlendi ve bu sayede divanda yerini daha da sağlamlaştırdı.

1829 yılı Nisan ayında Başmukataacı⁹ olan Sârım Efendi¹⁰ aynı yıl kasım ayında Halil Rıfâd Paşa'nın Sır kâtibi¹¹ olarak Rusya'ya gönderildi.¹² Bu görevi tamamlayıp döndükten sonra Küçük Evkaf Muhasebeciliğine tayin edildi.¹³ Divan kaleminde yetişmesi ve kaleminin kuvvetli olması 1831'de II. Mahmud zamanında kurulan ve devletin resmi yayın organı olan Takvîm-i Vekâyi gazetesinde Umuru Dahiliye Muharriri olarak görev yapmasını sağladı.¹⁴

Divân-ı Hümayun Âmedi Hulefası Mustafa Reşid Bey'in Ocak 1833'te (Ş. 1248) Mısır'a gitmesi üzerine ona vekâlet etti.¹⁵ Aynı yıl tekrar Başmukataacı ve Dîvân-ı

⁶ Asıl adı Mehmed Said olan Pertev Paşa'nın (1785-1837) dedeleri, Hicaz'dan Antakya'ya, oradan Nablus'a, Nablus'tan, Konya'ya, oradan Kırım'a ve oradan da Bahçesaray'a göç etmişlerdir. Seyyid neslinden gelen bu aile Osmanlı'da Nakîbüleşraf tayin edilmişlerdir. Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesi üzerine İstanbul'a göç eden aile Darıca'da da bir çiftlik satın almıştır. Pertev Paşa bu çiftlikte doğmuştur. Bkz. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, MEB. Yayınları, İstanbul, 1969, s. 1301.

⁷ Ali Rıza- Mehmed Galib, *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali*, c.1, (yay. F. Çetin Derin), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s.123.

⁸ Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1541. Süleyman Necib Efendi, Vak'anüvis Edib Efendi'nin oğludur.

⁹ Başmukataa Kalemî, Osmanlılar'da defterdarlığa bağlı kalemlerden biridir. Maliye Nezâreti'nin kurulması sırasında (1838) görevlerinin, mukataa işleriyle meşgul olan haslar, İstanbul ve mâlikâne kalemleriyle birlikte yeniden teşkil edilen Mukataat Muhasebesi'ne devri üzerine bu kalem lağvedilmiştir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kepeci Tasnifi (KK) yanında Bâb-ı Defteri, D. BMK kodu altında bu kaleme ait defter ve evrak serileri bulunmaktadır. Bkz. Feridun Emecen, "Başmukataa Kalemî" *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 135.

¹⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi efendi Tarihi*, (yay. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, c. 2, İstanbul Aralık 1999, s. 426.

¹¹ Sır kâtibi esas olarak padişahın özel kâtibidir. Kendine verilen görevleri padişah adına gerçekleştirir. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Sır Kâtibi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 37, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 118.

¹² Lütfi, *a.g.e.*, c. 2, s. 403.

¹³ Lütfi, *a.g.e.*, c. 3, s. 649.

¹⁴ Hasan Duman, *Osmanlı- Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828- 1928)*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s 626.

¹⁵ Mehmed Zeki Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, Kanaat Kitabevi, c. 1, İstanbul, s. 67.

Hümâyün Âmedi Vekili oldu.¹⁶ Mayıs 1834'te ise Kaptan Paşa'nın Kapıkethudalığına¹⁷ tayin edildi. Aynı yıl Ahkâm-ı Seb Hocalığı görevi verildi.¹⁸ Dîvân-ı Hümâyün Beylikçisi Mehmed Nuri Efendinin Londra sefaretine atanmasından dolayı Beylikçi vekaletine atandı ve 10.000 kuruş maaş bağlandı.¹⁹ Beylikçi Mehmed Nuri Efendi'nin Londra'dan Paris'e atanması üzerine vekaleten yürüttüğü Beylikçilik görevini Haziran 1837'de asaleten üstlendi.²⁰ İki yıl kadar bu görevde bulunan Sârım Efendi ikinci defa yurtdışı görevi verilerek Londra'ya sefir olarak gönderildi. Böylece Devlet-i Aliyye'nin en kritik dönemlerinden birinde ilk defa kalıcı olarak Londra'da Sefirlik görevine Eylül 1837'de başlamış oldu.²¹ Londra dönüşü Meclis-i Vâlâ²² Azalığı ve Dahiliye

¹⁶ Süreyya, *a.g.e.*, s. 1482; Âmedci, Osmanlı devlet teşkilâtında Dîvân-ı Hümâyün'a bağlı Âmedî Kalemî'nin âmiridir. Bilhassa III. Selim zamanında bu makama yapılan tayinlerde özel bir itina gösterilmiştir. Birçok yüksek rütbeli devlet adamı, bu arada Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan Mustafa Reşid Paşa da âmedcilikten yetişmiştir. Tanzimat'ın ilânından (1839) sonra önemi daha da artan âmedcinin başlıca görevleri padişaha takdim edilecek arzları yazmak, Bâbîâlî'ye gelen hatt-ı hümâyunları okumak, vekiller heyetinin müzakere zabıtlarını tutmak ve padişah iradelerini muhafaza etmektir. Necati Aktaş, "Âmedci" *İslam Ansiklopedisi*, c.3, TDV. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 12.

¹⁷ Kapı kethüdaları, temsil ettiği kişinin merkezle olan gerek resmî gerekse özel işlerini yürütürlerdi. Merkezle evrak işi olan tebaanın da evrak işlerini takip ederlerdi. Onlar esas olarak merkez-taşra (ya da merkezdışı) arasındaki yazışmaların merkez dairelerinde dolaşmaları esnasında kalemlere gerekli uyarıları yaparak işi unutturmazlar ve işin bir an önce sonuçlanması için gereken sebeplerin oluşmasını sağlarlardı. Sonuçlanan işin evrakını da bir an önce gerek posta, gerek kapı çukadârları ya da özel ulaklarla yerlerine gönderirlerdi. Bunun yanı sıra merkezde bulunmalarından ötürü kapı kethüdalarına zamanla değişen başka ana ve tali görevler de verilir. Bkz. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s28/dusunmez.pdf> 21/05/2014, 01:49.

¹⁸ Süreyya, *a.g.e.*, s. 1482.

¹⁹ BOA, HAT, 828/37489

²⁰ Süreyya, *a.g.e.*, c.5, s. 1482.

²¹ Lütfi, *a.g.e.*, c. 5, s. 910.

²² Meclis-i Vâlâ, II. Mahmud'un kurduğu, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. 24 Mart 1838'de (7 Z. 1253) kuruldu. Başkanlığına eski seraskerlerden Koca Hüsrev Paşa'nın getirildiği meclis beş üyeden oluşmaktaydı. Padişah ve şeyhülislâmın huzurunda yapılan törenden sonra 31 Mart 1838'de (5 M. 1254) görevini yerine getirmeye başladı. Çalışma yeri Gülhane Kasrı'ydı. Özellikle ilk dönemlerde belgelerde geçen "Meclis-i Âlî" tabiri de Meclis-i Vâlâ'yı belirtmek için kullanılırdı. Meclisin görevi yapılması düşünülen ve "tanzîmat-ı hayriyye, tanzîmat-ı mülkiyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi amacıyla kanun ve nizamları hazırlamak ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin tanzim ettiği mazbatalara son şeklini vermektir. Bunun yanında çıkardığı kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme hakkına sahipti. Meclisin toplanma biçimini, kurallarını ve işleyiş tarzını belirleyen iç tüzüğü, üyelerin düşüncelerini serbestçe açıklamalarını ve kararların oy çokluğuyla alınmasını öngörüyordu. Bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i vâlâ (1838- 1868)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 35- 47.

Müsteşarlığı yaptı. İran Sefiri olarak tayin edildi. Ticaret ve Ziraat Nazırlıkları yaptı. Mustafa Reşid Paşa'nın azledilmesi üzerine 29 Nisan 1848'de (25 C. 1264) Sadrazamlığa getirildi. En üst düzeydeki bu görevinden alındıktan sonra Bursa ve Trabzon valiliklerine getirildi. 30 Ağustos 1854'te (6 Z. 1270) öldü ve Haydarpaşa'ya defnedildi.

24 Ağustos 1854'te ilk kez dış borç alan Osmanlı Devleti gibi Sârım Efendi de bu borçtan bir hafta sonra ekonomik olarak zor bir durumdayken vefat etmişti. Sarraf Çivioğlu Sava'ya biriken borcunu ödeyebilmek amacıyla Rumelihisarı'ndaki yalı, bağ ve Rakım Paşa köşkü tapu paylarını Sava'ya devredileceği sırada Sârım Efendi vefat etti. Sârım Efendi'nin ölümünün ardından kalan 40.000 kuruş maaşının 35.000 kuruşu hazineye, 3.500 kuruşu eşi Fatma Hanım'a ve geri kalanı ise kayınvalidesi Emine Hanım'a kaldı.²³ Bunun üzerine Fatma Hanım, Sava'ya olan borcu ödeyebilmek amacıyla yalı, bağ ve köşkteki kendi payını devredeceğini, Sârım Efendi'den boşta kalan hisselerin ise mal varlığına devredilmesi isteğini Evkaf Nazırlığına bildirdi. Çünkü Sârım Efendi'nin terekesi borçlarını ödemek için yeterli değildi.²⁴ Fakat boşta kalan tapu payları Evkaf Nazırlığına aitti. Bunun için hiç peşin para ödenmeden hisselerin Sârım Paşa'nın mal varlığına aktarılması mümkün değildi. Bu hisselerin rayiç bedeli 150.000 kuruşa yakındı. Fakat Fatma Hanım'ın bu miktarın tamamını ödeyemeyeceğini ve en fazla 75.000 kuruşluk kısmını ödeyebileceğini bildirmesi üzerine Evkaf Nezareti ödeme miktarında tenzilatta bulunarak ilk taksitin 100.000 kuruş olmasını karara bağladı.²⁵

Yöntem:

Özellikle birinci el kaynak olan tarihi vesikalar ve Tanzimat dönemini konu edinen araştırma eserleri temel alınarak oluşturulmuştur.

²³ BOA, İ.DH, 308/19634; A.AMD,52/46.

²⁴ BOA, A.MKT.MHM, 60/73; İ.MVL, 332/14247.

²⁵ BOA, A.AMD, 56/51; İ.DH, 313/20165.

BİRİNCİ BÖLÜM: SÂRİM EFENDİ’NİN RUSYA HEYETİNE ALINMASI VE I. LONDRA SEFARETİ

1. 1. Sır Kâtibi olarak Rusya’ya gönderilmesi

İhtişamlı günlerini geride bırakan Osmanlı Devleti XVIII. Yüzyıldan itibaren yaptığı ıslahat çalışmalarında Avrupa’yı örnek almaya başlamış fakat bir türlü eski günlerine dönememişti. XIX. Yüzyıla beraber kalıcı ıslahatlar yapmaya başlasa da güçlü Avrupa devletleriyle rekabet edebilecek durumda değildi. İtibarı sürekli düşüyor ve bu kötü gidişatı durdurabilmek için “Denge Siyaseti” yürütüyordu. XVIII. Yüzyılın başlarında dünya siyasetinde önemli bir aktör olmaya başlayan Rusya “sıcak denizlere inme politikasını” sürdürüyordu. Bunu gerçekleştirmenin en etkin yolu Osmanlı Devleti’nin elindeki Boğazları ve Balkan topraklarını ele geçirmektir. I. Petro döneminden itibaren bunun için her fırsatı kollayan Rusya 1774’te Kırım’a bağımsızlığını kazandırıp Osmanlı Devleti’ne de ilk defa savaş tazminatı ödetmişti.

Rusya sonraki yıllarda da bu yayılcı politikasını devam ettirmişti. Osmanlı Devleti 1821’de Mora’da çıkan Yunan isyanı’nı²⁶ yakından takip eden Rusya’nın, bu iç meselesine müdahil olmaması için bu devletle 7 Ekim 1826’da (5 R. 1242) Akkerman Antlaşmasını imzaladı ve Rusya’ya ticari haklar tanıdı.²⁷ Fakat Yunanistan’ın bağımsız olması hem Rusya hem de İngiltere’nin çıkarlarına uygun olunca önce bu iki devlet kendi aralarında St. Petersburg protokolünü imzaladılar daha sonra bu devletlerle, çıkarları uyuşan Fransa da katılınca bu üç devlet, 1827 Londra Antlaşmasıyla Yunanistan’ın bağımsızlığı için çalışacaklarına dair anlaştılar.²⁸ Osmanlı Devleti’nin bu antlaşmayı tanımayacağını belirtmesi üzerine adı geçen devletlerin donanmaları Osmanlı donanmasını Navarin’de yaktılar. İsteddiği ortamın sağlanması üzerine Rusya, Akkerman Antlaşmasını uygulatmak, gerçekte ise Yunan isyanına müdahale ederek

²⁶ Rıfât Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der yayınları, İstanbul 2008, s 149.

²⁷ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s 263- 268.

²⁸ Rıfât Uçarol, *a.g.e.*, s. 159- 161; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 116- 118.

tarihi emellerine ulaşmak amacıyla Osmanlı devletine 14 Nisan 1828'de (29 N. 1243) saldırdı.²⁹ Yapılan savaşta yenilen Osmanlı Devleti, Rusya ile 14 Eylül 1829'da (15 R. 1245) Edirne Antlaşması'nı imzaladı.³⁰

Osmanlı Devleti'nin Fransız İhtilali'nden olumsuz etkilendiği bu yıllarda istediğini almak için bastıran Rusya'ya karşı bu antlaşmada da tavizler verildi. Balkanlardaki Sırp, Eflak ve Boğdan halklarının koruyuculuğu Ruslara geçti. Tuna ağzındaki adalar ile Kafkasya'da bazı bölgeler Rusya'nın kontrolüne geçti. En önemli maddelerinden biri olarak Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ticaret gemilerinin geçişine açtırması oldu. Ayrıca Yunanistan'ın kurulmasını ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya 10.000.000 Macar altını savaş tazminatı ödemesini kabul ettirdi. Antlaşma maddelerine 1806-1812 savaşı sırasında Rus tüccarların zararlarının ödenmesini de ekletti ve toplam tutar 11.500.000 Macar altını oldu.³¹ Osmanlı Devlet adamlarının imzaladıkları bu antlaşma ve borcun ödenmesi Devleti Aliye'yi çok zora sokacaktı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasında Hazine-i Amire'nin yıllık gelirinin yarısını tazminat olarak ödeyen Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşmasında Hazine-i Amire'nin yıllık gelirinin on altı katı kadar tazminat ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştı.³² Antlaşmadaki tazminat maddesinde ve diğer maddelerde iyileştirme yapılması için Rusya'ya elçi gönderilmesine karar verildi.³³

Bu amaçla Serasker Halil Rıfad Paşa'nın elçi olduğu heyete Süleyman Necib Efendi Müsteşar, Sârım Efendi Sır kâtibi ve İstefanaki Bey de tercüman olarak belirlendi.³⁴ Bu yolculuk için Halil Rıfad Paşa'ya 250.000 kuruş, Süleyman Necib Efendi'ye 100.000

²⁹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 161- 163.

³⁰ Nihat Erim, *a.g.e.*, s. 279- 286.

³¹ Nihat Erim, *a.g.e.*, s. 283-285.

³² *Selim Aslantaş*, "1829 Edirne Andlaşması'ndaki Tazminatlar meselesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Güz (17) s. 47.

³³ 1829- 30 rayiçlerine göre 1 Macar altını 32 Osmanlı kuruşu üzerinden işlem görmekteydi. 1836'da ise 1 Macar altını 45 kuruş üzerinden işlem görmekteydi. *Bkz.* *Selim Aslantaş*, *a.g.m.*, s. 47.

³⁴ Lütfi, *a.g.e.*, c. 2, 403.

kuruş, Sârım Efendi'ye 25.000 kuruş ve İstefanaki Bey'e de 20.000 kuruş tahsis edildi.³⁵

Rusya İmparatoruna 1 murassa nişan ve 1 murassa at takımı, İmparatoriçe'ye de yine murassa nişan ve 1 musassa gerdanlık gönderilmesi kararlaştırıldı.³⁶ Halil Rıfad Paşa ve beraberindeki heyet 9 Kasım 1829'da (12 C. 1245) tersaneden kendilerine tahsis edilen gemiyle Hocabey'e oradan da St. Petersburg'a gitmek üzere yola çıktılar.³⁷

Halil Rıfad Paşa görüşmelerin ardından İstanbul'a gönderilmek üzere hazırladığı raporda, Rus Çarı'nın tazminattan 3.000.000 altın tenzilatı kabul ettiğini bildirdi.³⁸ 26 Nisan 1830'da (3 Za. 1245) imza altına alınan bir senetle ödenecek miktarın 8.000.000 Macar (Felemenk) altınına indirilmesi sağlandı. Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanınması karşılığında 1.000.000 altın daha indirim yapıldı.³⁹ İmza altına alınan bu antlaşmanın Sır kâtibi Sârım Efendi ile İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. Fakat Rusya'nın aynı antlaşmayı İstanbul'daki elçisi Kont Orloff'a bildirmek üzere harekete geçmesi üzerine Sârım Efendi'nin İstanbul'a gönderilmesinden vaz geçildi.⁴⁰ Halil Rıfad Paşa antlaşmanın diğer maddelerinde de değişiklik için çaba sarf etse de Rus yetkililer buna yanaşmayınca Osmanlı heyeti İstanbul'a geri döndü. Yukarıda bahsettiğimiz görüşmeler neticesinde Ticaret tazminatı karşılığında 1.500.000 altın ödendi. Savaş tazminatı da 1.000.000 taksit tutarıyla 1832 Mayısına kadar, 1835 Nisan ve Mayıs aylarında da iki taksit halinde 220.000, 1836'da toplu olarak 1.780.000 ve Yunan meselesi bağlamında mükâfat-ı nakdiye karşılığında 1.000.000 Macar altını ödenmiştir.⁴¹

³⁵ Lütfi, *a.g.e*, c. 2, s. 404.

³⁶ II. Mahmud, Müsteşar Süleyman Necib Efendi'ye "*hediyeler nasıldır?*" diye sorduğunda Süleyman Necib Efendi "*Efendim bir tarihte böyle a'la hediyeler görülmemiştir.*" demiştir. *Bkz.* Lütfi, *a.g.e*, c. 2, s. 404.

³⁷ Lütfi, *a.g.e*, c. 2, s. 405.

³⁸ Lütfi, *a.g.e*, c. 2, s. 409.

³⁹ Lütfi, *a.g.e*, c. 2, s. 411.

⁴⁰ BOA, HAT, 1028/42808.

⁴¹ Selim Aslantaş, *a.g.m*, s. 64.

1. 2. Londra'ya Sefir Olarak Atanması

İngiltere Kralı IV. William'ın 20 Haziran 1837 (16 R. 1253) tarihinde hayatını kaybetmesi üzerine yerine kardeşinin kızı Victoria İngiltere tahtına çıktı. Avrupa'da yaşanan gelişmeleri yakından takip eden toprak bütünlüğünün Avrupa devletleriyle olan ilişkileri sayesinde sağlanacağını bilen II. Mahmud yaşanan bu değişiklik nedeniyle önemli bir devlet adamının ardından taziye ziyaretinde bulunmak ve Victoria'nın tahta çıkışını tebrik etmek için bir elçinin Londra'ya gönderilmesine karar verdi. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'ne yön verecek önemli bir devlet adamı olan Mustafa Reşid Paşa o dönemde Londra sefiriydi. Ona yeni görev olarak Hariciye Nazırlığı verilince yerine Sârim Efendi getirildi.⁴² Divân-ı Hümâyûn Beylikçisi olarak görev yapan Sârim Efendi 1837'de Londra sefaretine atandı.

“Üzerinde güneş batmayan imparatorluk” olma yolunda ilerleyen İngiltere coğrafi keşifler ve sanayi devrimiyle Makyavelizm politikasını uygulayan güçlü bir imparatorluktu. Osmanlı Devleti de bu ülkeye göndereceği sefirlerin kabiliyetli devlet adamları olmalarına önem veriyordu. Bu nedenle ilk kalıcı yurtdışı görevine Beylikçi olması ve Halil Rıfat Paşa'yla St. Petersburg'a gitmesinden dolayı Sârim Efendi'nin Beylikçilik memuriyeti bünyesinde kalmak kaydıyla Hariciye Müsteşarlığı rütbesi ve olağanüstü büyükelçi unvanı verilerek yurtdışında Osmanlı Devleti'ni üst düzeyde temsil etmesine karar verildi.⁴³ Bununla birlikte Sârim Efendi'ye Hariciye Müsteşarlarına verilen nişan da verilmişti.⁴⁴ Tebrik merasimi, balolar ve sefirlerle yapılan toplantılara katılan devlet adamları kendi ülkelerini temsil ettikleri için güç gösterilerinde bulunuyorlardı. Bu nedenle Sârim Efendi'ye de pırlanta çubuklar, müzeyyen elbiseler ve murassa kılıç tedarik edilip temsil gücü artırılarak gösterişli toplantılara rahat bir şekilde katılabilecek yüklü bir tahsisatın verilmesine karar verildi.⁴⁵

⁴² BOA, HSD. AFT, 8/79; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992, s. 237.

⁴³ BOA, HAT, 472/23099.

⁴⁴ BOA, HAT, 472/23099.

⁴⁵ Bu döneme kadar gönderilmiş olan sefirlerle beşeryüz kese harcırah verilmesine karşın paranın ayarının sürekli düşürülmesi Sârim Efendi'nin alacağı ödeneğin %20 az olması anlamına geliyordu. Sârim Efendi'nin tebrik törenine

Ayrıca kendisine 2.000 kuruş sefaret maaşı bağlandı.⁴⁶ Maiyetine de Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde başkatip olan kardeşi İsmail Edib Efendi yine başkatip olarak Tercüme odasında görevli memurlardan olan ve Avrupa'ya tahsil için gönderilen İzmirli Hasip Efendizade Emin Muhlis Efendi ikinci başkatip ve Paris'te iki tercüman olduğundan İstefenaki Beyzade'nin sefaret tercümanı olarak beraberinde götürülmesine karar verildi.⁴⁷

Saraya çağırılarak Sârım Efendi'ye 13 Ağustos 1837'de (11 C. 1253) talimatname verilmiş ve Devleti Aliye'nin o dönemde en önemli sorunu olan Mehmed Ali Paşa'nın bağımsızlık meselesi ve Cezayir sorunu hakkında çalışmalar yapması, bu iki meseleyle ilgi Osmanlı Devleti'nin lehine gelişmeler sağlanması için çaba harcaması istenmişti. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile İngiltere birlikte hareket ediyordu. Bu olumlu ilişkilerin daha da ilerletilmesi istenmişti.⁴⁸

13 Kasım 1837'de (14 Ş. 1253) Viyana'ya gelen Sârım Efendi, Viyana Kongresini düzenleyen ve kendi adıyla anılan "Metternich Sistemi"nin mimarı Prens Metternich ile hafta kadar sonra da Avusturya İmparatoru ile görüşme gerçekleştirdi. İmparator ile kısa bir ikili görüşme gerçekleştirdiğini, fakat imparatorun bu ziyaretten duyduğu mutluluğu bildiren Sârım Efendi, Lodra'ya gitmek üzere yola çıkmadan önce Prens Metternich'e veda ziyaretinde bulundu fakat herhangi bir siyasi görüşme yapmadı.⁴⁹ Buradan Paris'e geçen resmi görüşmelerde bulunan Sârım Efendi Fransa Kralıyla da bir görüşme gerçekleştirdi.⁵⁰ Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra 5 Aralık 1837'de (7 N. 1253) Londra'ya vardı. 11 Aralık 1837'de (13 N. 1253) Kraliçe Victoria tarafından sarayda

katılacak olması nedeniyle kendisine 375.000 kuruş harcırah verilmesi kararlaştırıldı. (BOA, HAT, 472/23099; BOA, HAT, 1172/46378; C.HR, 22/1065.

⁴⁶ BOA, DÜİT, 136/34.

⁴⁷ BOA, HAT, 472/23099. Sârım Efendi ve maiyeti Paris'e ulaştığında İstefenaki Beyzade Yanko Efendi'nin sağlığının yerinde olmaması üzerine kendisi Londra'ya götürülmedi. Bunun üzerine Londra'da bulunan Agop Efendi'nin Sârım Efendi maiyetinde bulunması uygun görüldü. BOA, HAT, 1172/46389; 1193/46906-G; 1193/46906-F; 1323/51666-D.

⁴⁸ BOA, HAT, 1181/46646.

⁴⁹ BOA, HAT, 1204/47266-A.

⁵⁰ BOA, HAT, 1172/46389.

kabul edildi⁵¹ ve IV. William'ın ölümü nedeniyle II. Mahmud'un üzüntülerini belirttikten sonra Kraliçeyi tahta çıktığı için kutlayarak padişahın mektubunu⁵² ve İstanbul'dan beraberinde getirdiği hediyeleri yeni kraliçeye takdim etti. Kraliçe ise fistanlık, yağlar, şal üzerine şal ipeği işlemeli omuz örtüleri, yazmalar yemeniler ve gül yağlıklarının bulunduğu bu hediyeleri çok beğendi.⁵³

Kraliçe Victoria'nın taç giyme töreni, tahta geçişinden yaklaşık bir yıl sonra yapıldı.⁵⁴ Çünkü tahta çıkış töreni ile taç giyme merasimleri birbirinden farklıydı ve dolayısıyla farklı dönemlerde yapılmaktaydı. 20 Haziran 1837'de (16 R. 1253) amcasının ölümü üzerine tahta çıkan Victoria'nın taç giyme töreninin, Ağustos 1838'de yapılması gerekiyordu. Fakat bu tarihte davetli devlet adamlarının ülkelerindeki toplantı ve çalışmalara katılma zorunluluğu göz önünde bulundurularak törenin Temmuz ayında gerçekleştirilmesine karar verildi.⁵⁵ Diğer devletler yaç giyme merasimi için özel temsilci gönderdiğinden⁵⁶ Osmanlı Devleti'nin de özel bir temsilciyle katılmasına karar verildi. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetindeki gelişmeler görevli olan devlet adamlarının da sürekli yer değiştirmesine sebep oluyordu. Bu nedenle Sârim Efendi'nin yerine Aydın Valisi Ahmet Fethi Paşa atanmasına ve taç giyme törenine Fethi Paşa'nın katılmasına karar verildi. Böylelikle taç giyme merasiminde Doğu İmparatorluğu'nu⁵⁷

⁵¹ *London Gazette* 13 Aralık 1837 tarihli nüshasında Sârim Efendi'nin Kraliçe tarafında 11 Aralık 1837'de kabul edildiği yazıyor.

⁵² BOA, HAT, 1193/46906-H; 1193/46906-E, Kraliçeye teslim edilen Name-i Hümayûn'un Londra'da görevli iken Aydın Müşirliğine tayin edilen Ahmet Fethi Paşa'ya gönderilerek teslim edilmesi düşünülmüştü. Kraliçeyi tebrik etmek için hemen temsilci gönderilebileceğini tahmin etmeyen Fethi Paşa kendisi Londra'da iken bu görevi yerine getireceğini de bildirmişti. Fakat Sârim Efendi'nin sefir olarak görevlendirilmesinin ardından Name-i Hümayûn'un Sârim Efendi ile gönderilmesi kararlaştırıldı. BOA, HAT, 1172/46404.

⁵³ BOA, HAT, 832/37534-A; 832/37534-E.

⁵⁴ BOA, HAT, 1185/46744-A Sârim Efendi bu belgede tahta çıkış ve taç giyme törenlerinin ayrı ayrı yapıldığını ve aralarında bir yıl kadar süre olduğunu belirtiyor.

⁵⁵ BOA, HAT, 1185/46744.

⁵⁶ BOA, HAT, 1185/46744-A. Sârim Efendi İstanbul'a gönderdiği bu belgede Rusya İmparatorun oğlu ile Nemçe Devleti de yirmi kişi ile temsil edileceğinden Fethi Paşa'nın törene katılmasının önemini belirtmiştir.

⁵⁷ BOA, HAT, 1181/46662-L Kraliçe Victoria II, Mahmud'a gönderdiği bu 13 Aralık 1838 tarihli mektupta "*To The High and Mighty Sultan Mahmoud Han II Chief Lord and Commander of the Eastern Empire*" yazmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Osmanlı Devleti'ne verdikleri bu sıfat kullanılmıştır.

temsil edecek devlet adamı da seçilmiş oluyordu.⁵⁸ Fethi Paşa ise yolda önce Rodos'a uğradı,⁵⁹ oradan yoluna devam ederek Malta'ya geldi.⁶⁰ Sârim Efendi bu dönemde Malta'da karantina uygulandığından törene Fethi Ahmet Paşa'nın yetişemeyeceğini bu durumda kendisinin bu törene katılacağını Bâb-ı Âli'ye bildirdi.⁶¹ Sârim Efendi, Bir taraftan Fethi Paşa'nın yolculuğunu takip ederken bir taraftan da geç kalınan tören hazırlıklarıyla meşgul oluyordu. Diğer taraftan sefarethâne sarrafı Alleon Bazergan'ın görevine son verilmesi ve yerine yeni sarrafın henüz atanmamış olması üzerine tören masraflarını merkeze tekrar ileterek taç giyme töreninin yaklaştığını bildirdi. Ayrıca diğer sefirler tören için hazırlıklara başladıkları halde Fethi Paşa'nın törene zamanında yetişeceği tahmin edilerek hiçbir hazırlık yapılmadığından Devlet-i Âliyye'nin layıkıyla temsil edilemeyeceğini düşünerek endişeye kapıldı. Dolayısıyla oldukça şatafatlı olacak bu merasimin hazırlık masraflarının⁶² karşılanması için yeni sarrafın ivedi bir şekilde tayin edilmesi ve kendisine gerekli ödeneğin gönderilmesini İstanbul'dan talep etti.⁶³ Taç giyme töreni ise son derece gösterişli oldu ve yaklaşık beş saat sürdü. Fethi Paşa törene yetişemediği için Sârim Efendi onun yerine Osmanlı Devleti'ni en üst düzeyde temsil etti. Sârim Efendi Westminster Abbey'deki töreni kendisi için ayrılmış locadan takip etti. Törenden o kadar çok etkilenmiş olacak ki Sârim Efendi ne yapacağını bilemiyor, duyularını kaybetmiş gibi şaşkınlık içinde sağa sola dönüyordu. Artık yerine oturması gerektiği söylenene kadar dili tutulmuş gibi dakikalarca etrafına bakınmış⁶⁴ ve "All this for a woman!"⁶⁵ diyerek ilginç bir tepki vermişti.⁶⁶ Her devletten gelen

⁵⁸ BOA, HAT, 1185/46744-A; 828/37484-A.

⁵⁹ Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi*, sayı 5, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, s. 4.

⁶⁰ BOA, HAT, 829/37505-H. 30 Ağustos 1838 tarihli *The Times gazetesini* Fethi Ahmet Paşa'nın rahatsızlandığı için törene katılmadığını yazmaktadır.

⁶¹ BOA, HAT, 829/37505-H.

⁶² BOA, HAT, 1175/46439-Ç. Sârim Efendinin katılacağı *Tetevvüç Merasimi* için gerekli masraf 149.270 akçedir.

⁶³ BOA, HAT, 830/37506-C.

⁶⁴ *The New Yorker*, 28 Temmuz 1838, c. 5, No. 19, s. 299; John McGilchrist, *The Public Life of Queen Victoria*, Cassell, Petter and Galpin, Londra, 1869, s. 79.

⁶⁵ "Queen Victoria" *Encyclopedia Britannica*, c. 28, 1911, s. 29.

temsilciler atlı arabalarıyla korteje katılacağından Britanya halkı Doğu hükümdarının temsilcisi olan Fethi Paşa'nın arabasının çok değişik ve olağanüstü şatafatlı olacağını bekliyordu. Fakat Paşa'nın yetişememesi töreni izleyenlerde hayal kırıklığı yarattı.⁶⁷

Londra'da bulunduğu dönemde Osmanlı Devleti'ni daha iyi temsil etmek için çabalayan Sârim Efendi, İstanbul'a sık sık giden ve önemli çalışmalar gerçekleştiren Redhouse'den Fransızca dersleri almıştı. Daha sonra İstanbul'a atanan Canning döneminde Sârim Efendi ve Canning'in aralarındaki iletişimde özel sekreter olarak çalışan Redhouse uzun yıllar İstanbul'da çalışmalarına devam etmişti.⁶⁸

Sârim Efendi'nin görevine devam ettiği sırada, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın olağanüstü büyükelçilikle Paris sefirliğine getirilmesi ve İstanbul'daki politik gelişmeler nedeniyle Paris'e yetişemeyecek olması üzerine Ahmed Fethi Paşa'nın görev yeri Paris sefirliği olarak değiştirildi. Fakat Londra'ya gelmiş olan Fethi Paşa Kraliçe Victoria'yı tebrik ederek, daha sonra Paris'e döndü ve görevine başladı. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Sârim Efendi Londra sefareti görevine devam etti.⁶⁹

1. 2. 1. Mısır Meselesi İle İlgili Çalışmaları

Sârim Efendi, Londra'ya sefir olarak atanıp geldiği ilk günden itibaren Osmanlı Devleti'ni etkin bir şekilde temsil etmeye başlamıştı. Kraliçe'yi tebrik ederek başladığı ve 28 Haziran 1838'deki (5 Ra. 1254) tetevvüç merasimiyle devam eden süreçte Sârim Efendi'nin üzerinde çalışması gereken Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını olumsuz etkileyen bir çok önemli konular vardı. İngiltere bu dönemde en güçlü devlet olarak ön

⁶⁶ Sârim Efendi'nin bu dönemde İngilizce bildiğini açık bir ifadeyle belirten arşiv belgesi bulamadık, fakat Redhouse'den Fransızca dersler aldığını biliyoruz. *Bilgi için Bkz.* Ali İhsan Gencer, "Redhouse'ın Türkçe lügati Hakkında Mektubu", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1998; Ayrıca BOA, HAT 1181/46662-L numaralı belgede Londra Sefareti sona erdiği için veda ziyaretinde bulunduğu Kraliçe Victoria, II. Mahmud'a gönderdiği mektupta Sârim Efendi'nin çok kibar ve tatlı dilli olduğundan bahsediyor.

⁶⁷ Victoria'nın taç giyme merasimi için bkz. Ömer Eğecioğlu, "Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Töreni ve Fethi Ahmed Paşa", *Toplumsal Tarih*, Sayı 211. Temmuz 2011, s.68-72.

⁶⁸ Ali İhsan Gencer, "Redhouse'ın Türkçe lügati Hakkında Mektubu", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 6, 1998, s. 333.

⁶⁹ BOA, HAT, 738/34984-A.

plana çıkıyordu. Dünya ticaret hacminin neredeyse yarısı bu devletin kontrolü altındaydı.⁷⁰ Dolayısıyla burada kurulacak diplomatik ilişkiler Osmanlı Devleti için hayati önem taşıyordu. Londra'da görevli olduğu süre zarfında Sârim Efendi en çok çabayı Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın *İstiklal Mücadelesini*⁷¹ engellemek için vermişti.

Mısır 1798'de Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra bu işgali sonlandırmak üzere III. Selim tarafından Cezzar Ahmet Paşa komutasında gönderilen Nizam-ı Cedid Ordusunda bir asker olan, zekâsı sayesinde çok kısa sürede bu eyaletin valiliğine kadar yükselen Mehmed Ali Paşa⁷² egemenliğinin tanınması için çaba içindeydi. Özellikle sömürgelerine giden yolların kontrolünü sağlamak isteyen İngiltere ile Akdeniz'deki çıkarlarını düşünen Fransa ve sıcak denizlere inme politikasıyla hareket eden Rusya Mısır'daki durumu yakından takip ediyorlardı. Bütün bu güçlü devletlerin çıkar kısılcacında olan Mısır, Osmanlı Devleti'nin yumuşak karnıydı. Bu nedenle Osmanlı Devlet yöneticileri Avrupa'ya gönderdiği sefirlere özellikle bu konu ile ilgilenmeleri gerektiğini belirtiliyordu.⁷³

Dönemin İngiltere Hariciye Nazırı olan Palmerston⁷⁴ Mısır meselesiyle yakından ilgileniyor ve bu konuyu her fırsatta Sârim Efendi ile müzakere ediyordu. Eski gücünde olmayan ve "Denge Siyaseti" uygulayan Osmanlı Devleti'nin bu görüşmelerdeki temel amacı Mehmed Ali Paşa'nın istiklal mücadelesine karşı askeri yardım sağlamaktı. İngiltere'nin yetiştirdiği en etkin diplomatlardan olan Palmerston, Sârim Efendi'nin isteklerini ülkesinin çıkarları doğrultusunda hareket ederek, bazen olumlu bazen de

⁷⁰ Paul Kenedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara, 1996, s. 178.

⁷¹ BOA, HAT, 828/37493-B; BOA, HAT, 829/37500-B. Sârim Efendi Londra'dan İstanbul'a gönderdiği bu belgelerde Mısır Valisi Mehmed Ali'nin "İstiklal Mücadelesi" verdiğini belirtmektedir.

⁷² Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998, s. 110.

⁷³ Lütfi, *a.g.e.*, c. 5, s. 929.

⁷⁴ Ünlü İngiliz devlet adamı Lord Palmerston (1784- 1865) halk arasında kısaca "Pam" olarak adlandırılmıştı. XIX. yüzyıl İngiliz siyasetinin önemli ismi olan Lord Palmerston etkin bir devlet adamıydı. *Bkz.* Amanda Foreman, *"One Head Better than Two", from Punch, November 1862, reproduced in (2010), A World on Fire, New York: Random House, Part I, "Cotton Is King", bölüm 14, "A Fateful Decision", s. 327.*

duruma göre oyalayıcı tavırlarla geçiştiriyordu. Palmerston, Sârım Efendi'nin üzerinde durduğu askeri müdahale için yardımdan önce sadece vali olan Mehmed Ali Paşa'nın Bâb-ı Âli tarafından sert şekilde ikaz edilmesini, olumlu gelişme yaşanmazsa başka önlemlerin alınması taraftarıydı. Ayrıca bu şekilde Mehmed Ali Paşa'yı ikaz etmek için Mısır'da bulunan İngiltere konsolosuna talimatlar vermişti. Palmerston'un Sârım Efendi'ye belirttiğine göre, talimatta, İngiltere'nin kesinlikle Osmanlı Devleti'nin bölünmesine razı olmayacağını, bu şekilde tavırlarını sürdürmesi halinde Bâb-ı Âli'yle ittifaka gireceği ve diğer devletlerin de aynı politikaya yöneleceklerini de belirtiyordu.⁷⁵ Mehmed Ali Paşa bulunduğu coğrafyanın gücünü bildiği için Mısır Eyaleti'ni elinde bulundurmak amacıyla siyasi söylemlere ve diplomatik girişimlere kulak asmıyordu. Bu durumdan rahatsız olan Sârım Efendi her fırsatta Palmerston'la bu konuyu görüşüyordu.

İngiltere Hindistan'a ve Avusturalya gibi önemli sömürgelerine giden yollar üzerinde olan Mısır'la ilgili gelişmelerde ani kararlar almak istemiyor, Mehmed Ali Paşa'nın üzerine bir anda gitmek yerine duruma göre yavaş manevralarla çözüm üretmek istiyordu. Yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin istediği şekilde hızlı ilerlememesi üzerine Sârım Efendi, Rusya, Fransa, Prusya ve Avusturya tarafından da Mısır'daki konsoloslarına aynı meyanda emirler gönderileceğini Palmerston'a bildirildi. Bu zaman zarfında Sârım Efendi, askeri çözümleri ve fiili harekatı beklemesine karşın Palmerston Kavalalı'ya karşı net bir tavır alma hususunda hep tereddüt etti.⁷⁶

Sârım Efendi en güçlü müttefik olarak İngiltere'nin askeri yardımını alarak bu sorunu halletmek istediklerini bu da yetersiz kalırsa en büyük düşman olan II. Mahmud'un "*Denize düşen yılana sarılır.*" atasözünde değindiği gibi Rusya'dan bile yardım alınabileceğini Palmerston'a bildirerek istediğini almaya çalıştı.⁷⁷ Mısır için yapılacak

⁷⁵ BOA, HAT, 831/37519-B; Lord Palmerston, Sârım Efendi'ye gönderdiği mektuplarda ve yüzyüze görüşmelerinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını her fırsatta belirtiyordu. Bunun için bkz. BOA, HAT, 1185/46763-K.

⁷⁶ BOA, HAT, 828/37493-B; 829/37500-D; 827/37472-A; 831/37519-A.

⁷⁷ BOA, HAT, 831/ 37519-A.

savaştan zararlı çıkacak olan devletin, Osmanlı Devleti olacağını Rusya'nın da fırsattan istifade ederek İstanbul ve Çanakkale boğazlarınıayerleşeceği ve hatta Akdeniz'e inebileceğini söyleyerek hem Bâb-ı Âli'nin çekinmesine sebep olan, hem de bu meseleden kaynaklanan sıkıntıyı dile getirdi. Palmerston İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımı yapacağını, Düvel-i Hamse'nin Mısır için birleşmesinin etkili olacağını ve Mehmed Ali Paşa'nın bu devletlere karşılık verebilecek gücünün olmadığını belirterek siyasi manevralar yapmaya devam etti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bunun dışında bir politika izlemesinin olumlu sonuçlanmayacağını belirtti.⁷⁸ Palmerston Akdeniz hakimiyetinin farkındaydı buraya Rusya'nın inmesi, Fransa'nın daha da güçlenmesi Hindistan'a giden yolların tehlikeye düşmesi anlamı taşıyordu.⁷⁹

Bütün bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Mısır'dan Ethem Bey adındaki bir kişi yanında on sekiz kişiyle, askeri eğitim görmek için Londra'ya geldi. Mısır'dan Avrupa'nın önemli şehirlerine sürekli öğrenci gönderilmekte ve bu öğrenciler öğrenim gördükleri okulların yatakhanelerinde yatıp kalkmaktaydılar. Fakat Ethem Bey'in Osmanlı sefarethânesine komşu olan bir binada kalması, ayrıca kendisine Mısır Devlet Adamı süsü verdiğini öğrenen ve bu durumdan son derece rahatsız olan Sârım Efendi, bu sırada *Times* gazetesinde çıkan Ethem Bey'in Mısır büyükelçisi olarak geldiği haberini okudu. Bu haber Sârım Efendi'yi oldukça tedirgin etti. Mehmed Ali Paşa isyanı hala devam etmekte ve bağımsızlık ile ilgili konular gündemi meşgul ediyordu. Böyle bir haberin çıkmasında hem gazetenin ard niyeti olduğunu hem de Mehmed Ali Paşa'nın da etkisinin olduğunu düşünen Sârım Efendi, Osmanlı Devleti için rahatsız edici bu haberin düzeltilmesi için hemen gazeteye irtibata geçti. Haberi yapan gazeteciyle bir memur göndererek görüşme yaptırmış, onun vasıtasıyla haberin yanlış olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini bildirmişti.

İngiltere'de basın özgürlüğü olduğunu söyleyen *Times* gazetesi muhabiri, haberlerin

⁷⁸ BOA, HAT, 831/37519-A.

⁷⁹ Brian Connell, *Regina vs Palmerston*, Doubleday Company, Inc. Garden City, New York, 1965, s. 42.

kendilerine ulaştığı gibi basıldığını ve haber üzerinde oynama yapılamayacağını, bunun gazetenin prensiplerinden biri olduğu cevabını Sârim Efendi'nin gönderdiği temsilciye belirtti. Haberin Mehmet Ali Paşa tarafından yayınlatıldığını düşünen Sârim Efendi, tepki olarak tercuman Agop Efendi aracılığıyla habere itiraz etti ve tekzip edilmesi için yazılan İngilizce mektubu gazeteye gönderdi.⁸⁰ Times'te mektubun yayınlanmasının ardından meseleyi Palmerston ile görüşen Sârim Efendi, Osmanlı Devleti'nin her daim İngiltere'yle iyi ilişkiler içinde olduğunu, ama bu tip durumların iki ülke arasındaki dostluğa gölge düşürdüğünü belirtti. Yaşanan bu gelişme üzerine Palmerston meseleyle ilgili olarak Mısır'daki İngiltere konsolosundan bu meseleyle ilgili bir mektubun geldiğini ama daha okuma fırsatı olmadığını, ayrıca Ethem Bey'le daha yeni görüştüğünü belirterek mektubu Sârim Efendi'nin yanında açarak okudu. Mektupta Ethem Bey'in Mısır'da savaş alet ve edevatları ile ilgili tecrübesinden bahsedilirken İngiltere'deki savaş araç ve gereçlerinin yeni teknolojilerin durumunu öğrenmek için gönderildiği ve bir yıl boyunca Londra'da bulunacağı belirtiliyordu. Sârim Efendi, gazetede haberin gerçek olabileceğine inanmamıştı. Fakat böyle bir haberin neşredilmesinde rahatsız olduğunu ve tekzip edilmesi için gazeteciye ikaz ettiğini bildirdi. Palmerston da Sârim Efendi'nin bu duruşunu ve ülkesi adına endişesinin yerinde olduğunu, gazeteciye gönderdiği mektubun bir hatayı düzeltmeye aracı olduğunu belirtti. Ayrıca Mısır'daki İngiltere konsolosundan gelen mektubu da okuduktan sonra meseleyle ilgili bir şüphe kalmaması gerektiğini belirtti, Sârim Efendi'ye bu konuda garanti verdi. Sârim Efendi, aldığı cevaptan hoşnut da olsa Ethem Bey'in Londra'ya gelişinin ve gazetede neşredilen haberin yalan haber olmadığını düşündüğünden gelişmeleri İstanbul'a ilettili.

İngiltere'nin iki tarafın da nabzını yokladığını her iki tarafı da duruma göre yanında tutmaya çalıştığını belirtti. Meselenin burada irdelenmesi mümkün olsa da Londra'ya geleli kısa bir süre olduğu için ikili ilişkiler konusunda henüz ilerleme kat

⁸⁰ BOA, HAT, 828/37485-A.

edemediğinden,⁸¹ Palmerston ile görüşmesinde “karşısındaki tecrübeli devlet adamının siyasi manevraları” çok iyi bilen ve kendisine tam olarak güven hissedemediğinden bahseden Sârım Efendi, İstanbul’da da meseleyle ilgili haberlerin olup olmadığını ve Londra’da meseleyle ilgili nasıl diplomasi yürütmesi gerektiğini Bâb-ı Âli’den öğrenmek istedi.⁸² Gönderilen talimatta, İngiltere’nin İstanbul sefiri Ponsonby’nin⁸³ Mısır konsolosunun lord Palmerston’a yolladığı mektubun bir kopyasını Bâb-ı Âli’ye de yolladığı ve mektupta Ethem Bey’in ne suretle İngiltere’ye gönderildiğinin anlaşıldığı bildirerek, bu mesele ile ilgili usulünce hareket etmesi gerektiği kendisine iletildi.⁸⁴ Sârım Efendi, Ethem Bey sorununu görüştikleri sırada Lord Palmerston’a, Mehmed Ali Paşa’nın Suriye’ye kadar gelerek Osmanlı Devlet’ne karşı birtakım faaliyetlerde bulunduğunu ve burada gece köyleri basmak suretiyle kendisi için asker topladığını da söyledi. Lord Palmerston, Mehmed Ali Paşa’nın zaman içinde yaşanan savaşlarda askerlerinin azaldığı için yeni asker toplamak amacıyla olduğunu, bunun Osmanlı Devleti’ne karşı bir hazırlık olmadığını söylediye de Sârım Efendi, Mehmed Ali Paşa’nın ne kadar hırslı ve istediğini elde etmek için her yola başvurabilecek biri olduğunu ifade etti.⁸⁵ Sonuçta Suriye halkının karşı karşıya kaldığı kötü muamelenin engellenebilmesi için önlem alınmasını aksi takdirde Osmanlı Devleti’nin bu meselenin halli için askeri harekattan başka çözüm yolunun kalmadığını belirtti.

Savaş durumunun İngiltere’nin çıkarlarına ters olduğunu düşünen lord Palmerston, kış şartlarının yaklaştığını ve savaş için uygun bir dönemde olunmadığını ve Osmanlı kuvvetlerinin de henüz Mehmed Ali Paşa’yı yenebilecek güçte de olmadığını bu nedenle sakin ve akılcı düşünmek zorunda olduklarını belirtti. Osmanlı Devleti’nin askeri gücün artmasının mali gelirlerinin çoğalmasıyla orantılı olduğunu belirterek

⁸¹ Brian Connell, *a.g.e.* s. 33. Sârım Efendi katıldığı davetlerde ikili görüşmeler ve sempatik tavırlarla Avrupalı bürokratlarla yakınlık kurmaya çalışıyordu.

⁸² BOA, HAT, 829/37497-A.

⁸³ Lord Ponsonby (1770- 1855), 1832-1841 yılları arasında İstanbul’da elçi olarak bulunan İngiliz diplomattır. Bkz. George Clement Boase, “Ponsonby, John (1770?-1855)” *Dictionary of National Biography*, 1885-1900, c. 46, s. 86.

⁸⁴ BOA, HAT, 829/37497.

⁸⁵ BOA, HAT, 829/37497-A

meseleyi kendi istediği yere, ticari ilişkilere getirdi ve serbest ticaret üzerinde durarak Osmanlı Devleti'nin yürürlüğe koyduğu yed-i vahid (tekel) usulünden duyduğu rahatsızlığı belirterek bunun kaldırılması gerektiğini belirtti.⁸⁶ İstanbul halkının ihtiyacı olan bazı ürünlerin dışarıya satılmadığını, bunun dışında ticaretin serbest bir şekilde yapıldığını belirten Sârım Efendi, Osmanlı Devleti'nin birçok konuda olduğu gibi ticaret konusunda da gösterdiği kolaylığa ve adaletli tavra dair evrakları kendilerine iletebileceğini de söyledi. Daha sonra meseleyi Mısır sorununa getiren Sârım Efendi, Mehmed Ali Paşa'nın Suriye halkına karşı olan keyfi hareketlerinin önü alınarak İngiltere'nin yapılan zulüme sessiz kalmaması gerektiğini belirtti. Ancak devletin çıkarları gereği düşüncelerini değiştirmeyen Lord Palmerston,⁸⁷ Mehmed Ali Paşa'ya gerekli ikazların yapıldığını bu nedenle şimdilik tepki verilmemesinin uygun olacağını söyledi.⁸⁸

Lord Palmerston, akıllı politik manevraların ne zaman ve nasıl yapılacağını iyi bildiği için Sârım Efendi'nin İngiltere'den yardım talep ettiği bu dönemi çıkarlarına uygun hareket ederek İngiltere'nin önemle üzerinde durduğu gümrük tarifesi konusunu çözüme kavuşturarak, ülkesine katkı sağlamak istiyordu. Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde XVIII. yüzyıldan itibaren gümrük vergileri bütün devletlere % 3 oranında belirlenmiş ve her devletten gelen tüccarlar için farklı gümrük tarifeleri uygulamaya konmuştu. 1820'de İngilizler için konan tarifenin 1834'te süresi dolmuş fakat yenisi yürürlüğe girmemişti.⁸⁹ Bundan rahatsızlık hisseden İngiltere yaşanan her gelişmede Osmanlı Devleti'ne diplomasi vasıtasıyla yaptırım uyguluyordu. Bunun bir yansıması olarak Lord Palmerston da İstanbul'da iki ülke temsilcileri arasında görüşülen bu meseleyi Londra'da Sârım Efendi'yle ele aldı. İki ülke arasındaki Aartık zamanı dolan gümrük tarifesinin yeniden hazırlanmasına Osmanlı Devleti'nin sıcak bakmadığını belirtti. Diğer Avrupa devletlerine uygulanan ücretlendirmeler, görüşmeler neticesi

⁸⁶ BOA, HAT, 830/37506-A.

⁸⁷ BOA, HAT, 830/37506-A

⁸⁸ BOA, HAT, 830/37506-A.

⁸⁹ Mübahat, S. Kütükoğlu, "Baltalimanı Muahedesi" *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s. 38.

karara bağlanmasına karşılık, İngiltere ile yapılan tarifinin süresinin bir türlü uzatılmadığını belirten Lord Palmerston, bu sorunun çözülmesini istiyordu ve özellikle Mısır Meselesi konusunda Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının göz ardı edilemeyeceğini ekleyerek Sârım Efendi'nin bu konuda hızlı davranmasının gerekli olduğunu belirtti.⁹⁰

Londra'da ve İstanbul'da İngiltere'nin siyasi baskıları devam ederken, İstanbul'da ticaret sözleşmesiyle ilgili müzakerelere başlanmıştı. Lord Palmerston, Sârım Efendi ile yaptığı görüşmelerde meseleyi her fırsatta ticarete getirerek İngiltere'nin Mısır sorununda çözüm için yapacağı şeylerin karşılığını Osmanlı Devleti'nden isteyeceklerini belirtmişti. Bir süredir imzalamak istediği bu antlaşmayı en uygun koşullarda imzalatabilmek amacıyla beklediği fırsatı yakalayan İngiltere, Mısır sorunundan ötürü Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durum sonucunda şartların oluşmasıyla 16 Ağustos 1838 (25 C. 1254) tarihinde Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nı imzalattı.⁹¹ Sârım Efendi, yapılan sözleşmesinin İngiltere'yi oldukça tatmin ettiğini merkeze bir rapor göndererek bildirdi.⁹² Lord Palmerston, İngiltere'nin uzun zamandır imzalamak istediği bu sözleşmenin iki ülke arasındaki ilişkileri daha da anlamlı kılacağını, ticaret ve dostluğu arttıracığını Sârım Efendi'ye belirtti.⁹³

Osmanlı Devleti, Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla İngiltere'nin Mısır meselesinde kendi yanında duracağını, çözümün Osmanlı Devleti lehine gerçekleşmesi için İngiltere ile askeri bir oluşum içinde olmayı bekliyordu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa da İstanbul'daki İngiltere sefiri Ponsonby'le gerçekleştirdiği görüşmelerde askeri ittifak ve yardım konusunu sürekli hatırlatıyordu. Ponsonby'e göre bu meseleye bir an önce çözüm yolu bulunması için görüşmeleri İngiltere'de devam ettirecek, meseleye daha

⁹⁰ BOA, HAT, 1187/46773.

⁹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İngiliz İktisadî Münasebetleri II (1838-1850)*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976 s. 4-5. Baltalimanı Ticaret antlaşması, Osmanlı Devleti için olumsuz bir durum yaratmıştı. İngiltere Osmanlı topraklarında ticari anlamda istediği gibi hareket etme şansı bulmuştu. Osmanlı devleti ise bu antlaşmayı imzalamak zorundaydı. İngiltere gibi bir müttefikin Mısır konusunda kendi yanında olması ticari ayrıcalıkların verilmesini gerektirecek kadar önemliydi.

⁹² BOA, HAT, 1187/46762.

⁹³ BOA, HAT, 828/37495-A.

hakim ve aynı zamanda İngiltere'nin güvenini kazanmış bir elçiye ihtiyaç vardı. Bu nedenle ona göre Mehmed Ali Paşa'ya karşı birlik oluşturulabilmesinin sadece Mustafa Reşid Paşa'nın Londra sefiri olmasıyla mümkündü.⁹⁴ Bunun sonucunda Mısır meselesine dair görüşmeleri yürütmek üzere Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa olağanüstü büyükelçilik göreviyle Londra sefirliğine atandı. Bu gelişme üzerine Sârim Efendi, Reşid Paşa'nın Londra'ya intikal etmesine kadar geçen sürede çalışmalarını devam etti.⁹⁵

İlk defa Sokullu Mehmed Paşa'nın açmayı planladığı Süveyş Kanalı'nın er ya da geç açılacağını bilen İngiltere, Mısır'ı ve dolayısıyla Süveyş Kanalı'nı elinde bulundurması sömürgelerinin kontrolünü ve diğer güçlü devletleri kontrolü altında tutması açısından önem arz ediyordu. Lord Palmerston ve ilerleyen dönemdeki İngiliz diplomatlar ülkelerinin çıkarları gereği bu kritik bölgenin kontrolü konusunda istediklerini almak için çaba içinde olmuşlardı. Stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Mısır, hem Mehmet Ali Paşa'nın Valiliği döneminde hem de sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin en önemli sorunu olmaya devam etti. Politik çıkarlarını çok iyi değerlendiren İngiltere 1882'de yaşanan boşluktan yararlanarak sömürgelerine giden Osmanlı Eyaletini işgal etti.

1. 2. 2. Cezayir Meselesi İle İlgili Çalışmaları

Yayılmacı politikalar geliştiren dünya siyasetinde daha etkin bir güç olmak için çaba sarf eden Fransa 1830 yılında Osmanlı toprağı olan Cezayir'i işgal etti. İşgal edilen Cezayir topraklarının tamamını ele geçirmesi çok kolay olmamış, bölgedeki berberiler ve Osmanlı askeri birlikleri uzun süre Fransa'ya karşı savaşmışlardı. Dolayısıyla 1840 yılına gelene kadar Fransa burada hakimiyetini tam olarak sağlayamamıştı.⁹⁶ Sârim Efendi, Mısır sorunu ile ilgili yaptığı çalışmaların yanında Cezayir için de çalışıyordu. Bâb-ı Âlî ile sürekli iletişim içinde olan Sârim Efendi Cezayir'in durumunu İngiliz

⁹⁴ BOA, HAT, 382/20583

⁹⁵ BOA, HAT, 831/37519; 828/37495-A; 829/37500; 829/37500-C.

⁹⁶ Davut Dursun, "Cezayir", *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 489.

Meclisinde konuşulan meselelerden raporlarında bahsederken dönemin gazetelerinde çıkan haberleri de tercüme ettirerek gönderiyordu.

Yine bu dönemde Cezayir'in işgaliyle ilgili *Times* gazetesinde yayımlanan bir yazının tercümesini İstanbul'a gönderdi. Yazıda, Osmanlı Devleti'ne ait bir eyaletin hiçbir neden olmadığı halde işgal edildiği, Fransa'nın bölgedeki emperyalist tavrının özellikle İngiltere için bölgedeki çıkarları için önemli bir sorun oluşturacağı yazıyordu. Bununla birlikte Lord Aberdeen'in Fransa'dan Cezayir'de yapmak istediği şeylere dair açıklama istediği ve Fransa'nın buna karşılık egemenlik alanını genişletmeye çalıştığı, istedikleri koşullar oluşmadığı takdirde bölgeye askeri birlik göndermelerine gerek kalmayacağını belirttiği yazıda üzerinde durulan bir başka konuydu. Bunun yanında Fransa'nın Cezayir'deki yerli halka kötü muamele yaptığı ifade edilen makalede, Fransa'nın İngiltere çıkarlarını görmezden gelecek faaliyetleri üzerine İngiltere'nin politik yaklaşımını değiştireceği ve konunun iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği konusunda kilit rol oynayacağı üzerinde duruluyordu.⁹⁷ Sârım Efendi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'nin, Fransa'yı bu konuda eleştirmesi üzerine Fransa ile aralarında gerginlik meydana geldiğini de Bâb-ı Âli'ye bildirdi.⁹⁸

Her yeni devlet adamının yeni düşünceler taşıması nedeniyle Lord Palmerston'un Hariciye Nazırı olması Fransa'nın Cezayir'de daha rahat hareket etmesini sağladı. İngiltere Hariciye Nazırlığına getirilen Palmerston'la beraber İngiltere bu konudaki politikasını değiştirerek Fransa'yı protesto etme siyasetini terk etti. Artık İngiltere Fransızların Cezayir'deki faaliyetlerine ses çıkarmayarak yapılan işgali kabullendi.⁹⁹ Lord Palmerston, Sârım Efendi'yle yaptığı ikili görüşmelerde Fransa'nın Cezayir'i ele geçirebilmek için çok fazla masraf yaparak asker beslediğini, Cezayir'i elinde tutmak için buraya 45.000 asker gönderdiğini ve Cezayir'i bundan böyle kendi eyaleti olarak kabul ettiğini söyledi. Dolayısıyla savaş yapılmadan Fransızlar'ın

⁹⁷ BOA, HAT, 830/37513-A.

⁹⁸ BOA, HAT, 832/37534.

⁹⁹ BOA, HAT, 827/37465-A.

Cezayir’i boşaltmalarının imkansız olduğunu belirterek bu durumun kabullenilmemesi halinde savaş patlak vereceğini ve Fransızlar’ı, Cezayir’den atmanın kolay olmayacağını belirtti.¹⁰⁰

Bu konu, Lord Palmerston ile kamaralardaki milletvekilleri arasında da sorun yarattı. Parlamento üyeleri, Fransa’nın Cezayir’i ilhakı İngiltere’nin Akdeniz ticaretini kötü etkileyeceğini belirterek Fransa’nın Mağrip’teki hakimiyet düşüncesi ile İngiltere’nin de bu mesele hakkındaki kararının sorulması üzerine, Lord Palmerston’un Fransa’ya kollayıcı cevabı parlamenterleri rahatsız etti. Milletvekilleri her ne kadar bu durumdan rahatsız olsalar da İngiltere’nin o dönemdeki politikası gereği Fransa’ya fiili müdahalede bulunmayacağı açıldı.¹⁰¹ Çünkü Rusya’nın da Akdeniz hakimiyeti için çaba içinde olması İngiltere’nin çıkarlarını zora sokabilirdi. Bu nedenle İngiltere Fransa’yı batı Akdeniz’de nisbeten serbest bırakırken Doğu Akdeniz’in güvenliği için daha çok çaba sarf edecekti.

1. 2. 3. Eflak Meselesi ile İlgili Çalışmaları

Siyasi birliğini XVII. yüzyılda tamamlayan Rusya her fırsatta sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek için çabalıyordu. Bu amacına ulaşmanın en kestirme yolunun Karadeniz’e hâkim olarak boğazlar üzerinden geçtiğini Sârım Efendi’nin Sır Kâtibi olarak Rusya’ya gittiği bölümde vurgulanmıştı. Bu düşüncesinin yanında Fransız ihtilalinin de etkisini kullanan Rusya, Balkan halklarını fırsat buldukça Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtıyordu. Her karışıklık bir savaşın habercisiydi. XIX. Yüzyıllarda yapılan 1806-1812 Savaşı, 1828 Savaşı, 1848 Savaşı, 1853-1855 Kırım Savaşı ve 1877-1878 (93 Harbi) Savaşı Eflak topraklarında yapılmıştı. XIX. yüzyılda yapılan Osmanlı-Rus savaşları aynı zamanda Balkan memleketlerinin işgaline dönüşmüştü.¹⁰² 1792 Yaş ve 1812 Bükreş Anlaşmalarından itibaren artık Rusya Osmanlıların Boğdan

¹⁰⁰ BOA, HAT, 1181/46638.

¹⁰¹ BOA, HAT, 827/37465-E.

¹⁰² Cezmi Karasu, “XIX. Yüzyılda Eflak ve Boğdan’daki Rus işgalleri”, *Türkler Ansiklopesi*, c.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.741-749.

topraklarından komşusu haline gelmişti. Bu komşu konumunu sürekli olarak Osmanlıların aleyhine kullanan Ruslar işgal ve savaşın olmadığı zamanlarda da Memleketeyn'e müdahaleden geri durmamışlardı. Memleketeyn'de görev yapan voyvodaların iki yüzlü tutumları Rusların işini kolaylaştırıcı bir etki yapmıştı.

Bu kritik dönemde topraklarını kaybetmek istemeyen Osmanlı Devleti İngiltere gibi güçlü müttefikinin de yardımına ihtiyacı vardı. Makyevelist düşünceye sahip İngilizlere karşı dikkatli davranan Osmanlı siyasileri, Avrupa'da bulunan elçileri vasıtasıyla dengeleri en iyi şekilde kullanmaya çalışıyordu. Sârim Efendi'nin Londra'da bulunduğu yıllara rastlayan zaman diliminde de Eflak'taki gelişmeler İki ülke arasında sık sık görüşme sebebi olmuştu.

Sârim Efendi Eflak'taki gelişmeleri görevi gereği Lord Palmerston ile görüşüyordu. Palmerston Sârim Efendi'ye, Eflak'ta bulunan Rus konsolosunun her meseleye müdahale ettiğini ve bazı Boyarların¹⁰³ da buna karşı çıkmasına konsolosun tepki gösterdiğini bildirerek İngiltere'nin bundan memnun olmadığını bildirdi. Bununla birlikte St. Petersburg'da hazırlanan İstanbul'da imzalanan bir fermanın Osmanlı Devleti'ne sadık ve Rusya'yı iç meselelerine karıştırmak istemeyen Boyarları zor durumda bıraktığını söyledi. Sârim Efendi, konu hakkında bilgisi olmadığını belirterek konunun böyle olmaması gerektiğini ifade etti. Eflak ve Boğdan'ın iç meselesinde Voyvoda'nın, İstanbul'daki Rusya elçisi ve oradaki konsolosların hepsinin etkisi olduğunu ve Eflak'taki bu konudan Voyvoda'nın haberi olmamış olsa yalnız Rusya'nın ifadesi ile hareket edilmeyeceğini Lord Palmerston'a bildirerek bu konuda rahat olmasını istedi.¹⁰⁴

1. 2. 4. Osmanlı-Yunan Ticaret Antlaşması (1838 ?) İle İlgili Çalışmaları

Kuruluşundan itibaren en büyük hedefi olan İstanbul merkezli Bizans'ı tekrar

¹⁰³ Bulgarca olan bu terim asil bir sınıfın adıdır. Zamanla bütün Slav halkları tarafından daha çok yönetici sınıfı belirtmek için kullanılmıştır.

¹⁰⁴ BOA, HAT, 1187/46773.

canlandırmak olan Yunan isyancılar, Etnik-i Eteryâ Cemiyeti'ni kurmuşlar ve faaliyetlerine başlamışlardı. Bu hedeflerine ulaşabilmek için askeri güç kadar ekonomik güç de gerekiyordu. Bu güce ulaşırken Dünya siyasetinde sürekli prestij kaybeden Osmanlı Devleti'ni daha da zor duruma sokmak istiyorlardı. Yunanistan, 1829'da Osmanlı Devleti'nden özgürlüğünü alan sonra yine Osmanlı Devleti ile bir ticaret sözleşmesi imzalamak amacıyla Bâb-ı Âlî'yle görüşmelere başladı. Hariciye Nazırlığı ise imzalanacak sözleşmenin karşılıklı olma esasına uygun olması, yani Yunan tüccar ve tebaası nasıl bir ayrıcalığa sahip olursa ve yüzde kaç gümrük vergisi öderse, Osmanlı vatandaşları vetüccarları da Yunan vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olması gerektiğini belirtti.

Avrupa'nın şımarık çocuğu olan Yunanistan bu teklife olumlu bakmadı ve Avrupa'nın büyük devletlerin bunu durumu kabule yanaşmayacaklarını bildirdi. Çünkü karşılıklı eşitlik anlayışına göre Osmanlı tüccarları Yunanistan'da %3 gümrük vergisi ödediği takdirde bundan daha yüksek gümrük vergisi veren diğer devletlerin ticareti bundan zarar göreceği açıktı. Osmanlı Devleti ise önceki antlaşmaların süresi dolana kadar devam aynen devam etse bile bu sürenin dolmasından sonra yeni bir usulün uygun bulunduğunu ve bunun sadece Yunanistan'a karşı yapılan bir uygulama olmadığını; hangi devlet olursa olsun, Osmanlı Devleti'yle ticaret antlaşması yapmak istediğinde ona da karşılıklı olma esasını uygulanacağına belirtti. Bunu kabule yanaşmayan Yunanistan meseleyi güçlü devletlerle görüşeceğini Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Yaşanan bu gelişmelerden Yunanistan'ın yapacağı kışkırtmaların önüne geçebilmek amacıyla İngiltere ve Fransa sefirlerine bilgi verilerek İngiltere'deki görüşmeleri yapması için Londra Elçisi Sârim Efendi'ye uygulayacağı diplomasi ile ilgili direktif verildi.¹⁰⁵

Sârim Efendi'nin meseleyi anlattığı Lord Palmerston, bu fikre ılımlı yaklaşmadı. Palmerston'a, gümrük vergisinin miktarı devletin ticareti ve tüccarına zarar gelmez, yani az yada çok gümrük vergisi ödemekle ticaret hacminde artış yada düşüş olmazdı. Gümrük vergisinin üst sınırdaki olması ekonomik anlamda reayayı olumsuz

¹⁰⁵ BOA, HAT, 1323/51666-A.

etkilemekteydi. Çünkü ürün fiyatı her bölgede ve her şehirde farklı farklıydı. Ayrıca tarifeler eşyanın arz talep dengesine göre düzenleniyordu. Dolayısıyla Osmanlı tüccarlarının Yunan gümrüklerinde daha fazla vergi ödemeleri bir sıkıntı oluşturmazdı. Fakat Sârim Efendi bu fikri kabul etmeyerek iki devletin tacir ve halkının vergi ve ayrıcalık yönünden eşit olması gerektiğini, Sardunya¹⁰⁶ ile karşılıklı eşitlik esasına göre imzalanan ticaret sözleşmesini örnek göstererek savundu. Lord Palmerston ise fikrini savunmakta ısrarcı oldu. Sârim Efendi, dirayetli davranarak Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'ın talep ettiği şartlarda bir antlaşma yapma zorunluluğu bulunmadığını, bu durumda kabul edilebilecek bir antlaşma olmayacağı için Yunanistan'dan eskisinden fazla gümrük vergisi isteyerek daha önce kendilerine verilmiş olan ayrıcalıkların sonlandırılacağı Lord Palmerston'a sert bir biçimde söyledi. Hatta koşullar uygun olmazsa Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile ticari faaliyetlerini askıya alacağını de sözlerine ekledi. Sârim Efendi'nin net tavrı üzerine ısrarlı tavrını değiştiren Lord Palmerston daha ılımlı politika gütmeye başladı ve sonuca ulaşamayan bu mesele, Bâb-ı Âlî'nin çözüme kavuşturulması için daha fazla görüşülmedi.¹⁰⁷

1. 2. 5. İstanbul'a Gönderilecek İngiliz Bahriye Askerleri İle İlgili Çalışmaları

Osmanlı Devleti denizcilikte ilerlemiş olan İngiltere'den eğitim amacıyla deniz subaylarının gönderilmesi için çalışmalar başlatmıştı. Sârim Efendi Lord Palmerston ile İngiltere'den İstanbul'a gönderilmek istenen bahriye askerlerinin yola çıkmadan önce son pürüzlerin ortadan kaldırılması için görüştü. Bu konu, İstanbul'daki İngiltere elçisi Lord Ponsonby'nin isteği üzerine konuşuldu. Ponsonby, Osmanlı donanmasındaki bazı gemilerin İngiliz subaylarının kaptanlığına verilmesini ve bu şekilde Osmanlı askerlerinin eğitilmesinin daha iyi sonuçlar alınacağını belirtmesi üzerine tartışılmıştı.

¹⁰⁶ Günümüzde İtalya'ya bağlı bir ada olan Sardinya, Osmanlı zamanında Sardunya olarak telaffuz edilirdi. Bu ülke ile XIX. yüzyıl başlarında İngiltere'nin aracı olması üzerine diplomatik ilişkiler başlatıldı. Cenova hükümetinin zayıflaması ile daha da güçlenen Sardunya ile Osmanlı Devleti zaman içinde müttefik olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Sardinya" *İslam Ansiklopedisi*, c. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 134.

¹⁰⁷ BOA, HAT, 832/37554-A.

Sârım Efendi de konuyla ilgili çok fazla bilgisi olmadığı için¹⁰⁸ yaptığı görüşmeleri İstanbul'a bir raporla bildirdi. Lord Palmerston'a göre Ponsonby'nin teklifinin hayata geçirilmesi iki devleti birbirine daha da yakınlaştıracaktı. Ayrıca Palmerston, daha önce kara birliklerinin eğitim ve yönetimi amacıyla İngiltere'den gönderilen generalin tarafından kabul edilmemesinde Rusya'nın etkisi olduğunu düşünüyordu. Sârım Efendi, eğer bu teklife de izin verilmediği takdirde İngiltere'nin tamamen Rusya'nın etkisine inanacağını ve sürekli önlerine çıkan bir olumsuzluk olacağını bildirerek gereğinin yapılması için görüş belirtti.¹⁰⁹ Gelişmeler üzerine İngiliz deniz askerleri Bâb-ı Âli tarafından kabul edildi. Bununla beraber subaylarla ilgili bazı konuları Sârım Efendi'yle görüşen Palmerston, seçilen askerlerin İstanbul'u ve Osmanlı Devleti'nin denizlerini iyi bildiklerini belirterek İngiltere'deki rütbelerinden daha yüksek bir rütbe ve maaş almalarını istedi. Bu isteklerinin yerine getirilmesinin ardından subayların yola çıkacağını sözlerine ekledi.¹¹⁰

1. 2. 6. Hamburg Maslahatgüzârı İle Görüşmesi

Sârım Efendi, henüz siyasi birliğini tamamlamamış olan Almanya'nın önemli bir ticaret ve liman merkezi olan Hamburg'un maslahatgüzârı ile de Londra'da bir görüşme gerçekleştirdi. Hamburg, Alman İttifakında olsa dahi ticari açıdan güçlü bir yere sahip olduğundan bağımsız ve tarafsız hareket edebiliyordu. İngiltere de kıta Avrupası'nda böyle bir müttefikinin olmasını istiyordu. İki devlet arasındaki yakınlaşmanın Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına da uygun olacağını düşünen Sârım Efendi, bir süredir Osmanlı Devleti'ne ticaret antlaşması talebinde bulunan Hamburg Devleti, Londra'da bulunan maslahatgüzârı aracılığıyla imzalamak istediği antlaşmanın bir örneğini Sârım Efendi'ye verdi. Sârım Efendi bu antlaşma metninin bir suretini hemen İstanbul'a yollayarak olumlu anlamda görüş belirtti.¹¹¹

¹⁰⁸ BOA, HAT, 1187/46773.

¹⁰⁹ BOA, HAT, 1187/46773-B.

¹¹⁰ BOA, HAT, 1179/46577-C.

¹¹¹ BOA, HAT, 830/37506; 830/37506-E.

Osmanlı Devleti 1839 yılında, Hansa şehirleriyle (Lubleck, Bremen, Hamburg), Sardunya ve Avusturya ile ticaret anlaşmaları imzalandı. Böylece Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla başlayan süreç Sârim Efendi'nin Londra'da bulunduğu dönemde ve sonrasında da devam etti.¹¹²

1. 2. 7. Demir Fabrikası İçin Yaptığı Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan tesislerden biri 1843 yılında üretime başlayan Zeytinburnu Demir Çelik Fabrikasıydı. Fabrika demir boru, çelik raylar, pulluklar, gemler, üzengiler, tüfek çakmakları, mızrakbaşları, top, kılıçlar, bıçaklar, usturalar ve birçok çeşit demir döküm mamulünün üretimine mahsus bir dökümhaneyi ve makineleri ihtiva ediyordu. İşçiler ikiyüz metre uzunluğundaki iki katlı barakalarda barındırılıyordu. Fabrikanın etrafı yaklaşık üç kilometreye varan duvarla çevriliydi.¹¹³ Yakınında bir de teknik okul kurulmuştu. Devlet eliyle yapılan tesis dönemin en büyük yatırımlarındandı ve fabrikanın kurulu olduğu Kazlıçeşme bölgesi 'Osmanlı'nın Manchester'ı" diye kabul ediliyordu. 3.000 işçinin çalışabileceği kapasitedeki fabrikanın en büyük özelliği ise dünyadaki ilk seri atışlı topun dökülmesiydi. Topu dönemin ünlü genç mühendislerinden Ahmed Süreyya Emin iki senelik uğraş sonucunda dökürmüştü. Türk icadı olan topun patenti daha sonra Almanlar tarafından alınmıştı.¹¹⁴

Avrupa'da demir çelik sanayiinin hızlı gelişimi ancak fabrika disiplini içerisinde mümkün olabilirdi. Baruthane, Tersane, Tüfenkhane ve diğer üretim tesislerinde makinaların onarımı, eskiyen parçaların yenilerine olan ihtiyaç Avrupa'ya olan bağımlılığı artırıyor ve düzenli işleyen bir demir fabrikasının kurulması gerekliliği kaçınılmaz olmuştu. Fabrikanın kurulması için etüt çalışmaları ve makinaların temini işi için tecrübesi ve Avrupadaki bağlantıların çokluğu nedenleriyle Barutçubaşı Ohannes

¹¹² Sait Açba, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Yayınları, Afyon 1995. s.27.

¹¹³ Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi" (Çev. Yavuz Cezar), *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara 2006, s.470.

¹¹⁴ Literatüre geçen bu top günümüzde Harbiye Askeri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Dadyan görevlendirilmişti.

Fabrika için alınacak olan araç-gereçlerle diğer ihtiyaçların önce Hasköy'deki dökümhaneye tesis edilmesi düşünülmüş fakat burasının yetersiz kalacağı düşüncesiyle bu fikirden vazgeçilmiştir. İzmit'te inşası düşünülen fabrikanın nihayet Veliefendi çayırı sahilindeki Zeytinburnu mevkiinde kurulmasına karar verilmişti.¹¹⁵ Fabrikanın yapımı için Londra'dan bir uzman¹¹⁶ ve gerekli malzemenin getirilmesi uygun görüldü. Sârim Efendi'ye bu konuda talimat verilerek, malzemelerin cinsini ve miktarını öğrenerek tutacak masrafın da ne kadar tutacağını bildirmesi istendi.¹¹⁷ Bununla birlikte, eritilmiş metalin kalıba dökülmesi konusunda uzman bir Yuvarlakçı'nın bu konularda bilgisi olan Bekir Bey aracılığıyla bulunarak İstanbul'a gönderilmesi istendi.¹¹⁸ Bunun üzerine Bekir Bey'in bulmuş olduğu Yuvarlakçının, Londra'ya gelen Ahmet Fethi Paşa'nın da oluru alınarak gönderilmesine ve kendisine ne kadar tahsisatın verilmesi gerektiği Sârim Efendi tarafından İstanbul'a bildirdi.¹¹⁹

1. 2. 8. Baruthâne-i Âmire İçin Yaptığı Çalışmalar

Sârim Efendi siyasi meselelerin yanında II. Mahmud'un üzerinde durduğu yenileşme çalışmaları doğrultusunda kendisinden talep edilen alet ve edevatları da tedarik ediyor ve İstanbul'a gönderiyordu. Bunlardan en önemlilerinden biri de Baruthane için gerekli olan alet ve edevatlarıdır.

Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş olan İngiltere bu dönemde teknik olarak da çok ileri düzeyde idi. Savaş malzemelerini kendisi üretmek isteyen Osmanlı Devleti Avrupa'da meydana gelen teknik gelişmeleri Sefirleri aracılığı ile yakından takip ediyordu.¹²⁰ Dolayısıyla İstanbul'da inşa edilen ve açıldıktan sonra yapılan yeni ek binalarla gittikçe

¹¹⁵ <http://www.medhaldergi.com/oku.php?makaleno=294>. 20/05/2014 01:19.

¹¹⁶ Ömer Celal Sarc, *Tanzimat ve Sanayimiz*, İstanbul 1940, s.436; Fabrikanın inşaat çalışmalarına İngiltere'den getirilen Mösyö Hetk, sarayın kalfası Hoca Karabet ve Rıza isimdeki bir görevli nezaret etmekteydi.

¹¹⁷ BOA, HAT, 587/28876; 1187/46763-J.

¹¹⁸ BOA, HAT, 587/28870-A.

¹¹⁹ BOA, HAT, 1183/46704-F; 1184/46728; 1184/46728-A.

¹²⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Baruthâne-i Âmire", *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s. 97.

büyüyen Âzadlu Baruthanesi'nin¹²¹ de 1836-1837 yıllarında İngiltere'den yeni alet ve edevat getirterek daha güçlü patlatan barut üretimi amaçlanmıştı.¹²² Bu nedenle gerekli malzemelerin tedarik edilerek İstanbul'a göndermesi için Londra'da bulunan Sârım Efendiye talimat verildi. Baruthâne'ye bakırdan kalburlar ve bu kalburlarla beraber ecza, şişeler ve derece aletler gerekli olduğundan kendisine verilen talimatname üzerine,¹²³ Sârım Efendi istenen malzemeleri ve fiyatlarını belirten belgeyi İstanbul'a gönderdi.¹²⁴ Ayrıca barut imalatını öğrenmek ve İstanbul'daki baruthaneye döndüklerinde öğrendiklerini uygulamak üzere eğitim almak için Barutçubaşı Boğos'un oğlu Arakel birkaç arkadaşı ile beraber Londra'ya gönderilmişti. Bunun üzerine Sârım Efendi, eğitim alacak kişileri okullara ve yurtlarına yerleştirilerek ihtiyaç duydukları şeyleri temin ettiğini ve bundan sonra da öğrencilerin takipçisi olacağını Bâb-ı Âli'ye bildirdi.¹²⁵

1. 2. 9. Avrupa'da Eğitim Gören Öğrencilerle İlgili Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzında ıslahat hareketleri XVIII. yüzyılda Lale devri ile başladı. Bu hareketler eskiyi düzeltme şeklinde değil, çağdaş Batılı kurum ve değerleri alma olarak gelişti. Eski parlak günlerine fetihlerine devam ederek döneceğini düşünen dönemin devlet adamları doğal olarak ıslahat çalışmalarını askeri alanda yoğunlaştırmışlardı. Bu sebeple ilk çağdaş eğitim kurumlarını da askeri okullar oluşturdu. Bunlar Türkiye'de modern eğitim kurumlarının öncüleri olan ve bazıları günümüzde de eğitim-öğretimlerini sürdüren Hendesehane 1734, Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun 1773 (Deniz Harp Okulu), Mühendishâne-i Berr-i Hümayun 1795 (Topçuluk Okulu)'dur. Yine bu dönemde denizciliğe daha da önem verilerek Bahriye

¹²¹ Âzadlu Baruthânesi, 93 Harbinde Rus İşgali esnasında büyük zarar görmüş ve bir daha onarılmamıştır. (Günümüzde harabe halinde İstanbul, Başakşehir sınırları içindedir.)

¹²² Semavi Eyice, "Baruthâne", *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, TDV. İstanbul 1992, s. 96.

¹²³ BOA, HAT, 588/28924; 588/28925; 588/28923.

¹²⁴ BOA, HAT, 1185/46737; 1187/46773-D; 1184/46728.

¹²⁵ BOA, HAT, 1175/46439-C; 1172/46397.

Nezareti de kuruldu.¹²⁶

Çağdaşlaşma hareketlerinin büyük atılımlar yaptığı dönem III. Selim (1789- 1807) dönemi ve yeğeni II. Mahmud (1808-1839) devirleridir. Özellikle II. Mahmud zamanında ülkede siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş kapsamlı reformlar yapıldı. Kimsenin göze alamadığı yenilikleri yapma konusunda hanedanın tek erkek üyesi olma özelliğini kullanan II. Mahmud, 1826 yılında Vak'a-i Hayriyye adıyla anılan olayla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırdı. 1827'de Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla modern bir ordunun kurdu. Bu ordunun işlerini organize etmek için 1828'de Seraskerlik Makamı, Harbiye Nezareti ile ordunun yedek sınıfı olan Redif Birliklerini ve Müşirlikleri teşkil ettirdi. Askeri reformlar kapsamında çağdaş askeri öğretim kurumlarını hizmete soktu. Bu okullar 1827'de kurulan Mekteb-i Tıbbiyye (Askeri Tıp Fakültesi), 1831'de kurulan Muzıka-i Hümayun (Konservatuar) ve 1834'te eğitime başlayan Mekteb-i Harbiyye idi.¹²⁷

Askeri reformlara çok önem verildiğinden bu okullara yeni binalar yapıldı, her türlü donanımları sağlandı, Avrupa'dan gerekli ders araç-gereçleri getirildi. Ancak okulların en büyük gereksinimlerden biri ise çağın bilim ve teknolojisine uygun eğitim ve öğretim yaptıracak bir öğretim kadrosu idi. Aslında hoca ihtiyacı daha önce kurulmuş olan mühendishanelerden devrin kendi alanında söz sahibi hocalarından sağlanmaya çalışılıyordu. Ancak bu yeterli olmadığından Avrupadan hocalar getirildi.¹²⁸ Bununla beraber Batı örneği olarak kurulan ve çağdaş birer öğretim kurumu olmasına özen gösterilen okulların gerekli bilgilere sahip Türk hocalardan oluşan sürekli bir öğretim kadrosuna gereksinimi vardı. O sırada bunu sağlamanın en uygun şekli de Türk gençlerini Avrupa'ya göndererek Avrupa okullarında okutmaktı.

¹²⁶ Avrupa'ya gönderilen öğrenciler için bkz. http://kybele.anadolu.edu.tr/makaleler/ed1999_1_1/137706.pdf 20/05/2014 02:52.

¹²⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1940, s. 315-332; Mehmet Esat, *Murat-ı Mekteb-i Berr-i Hümayun*, İstanbul, 1312; E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, TTK. Ankara, 1970, s 67; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. M. Harmancı), İstanbul, 1983, s. 342- 355; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1970, s.86.

¹²⁸ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.60.

Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda pek çok reformlar gerçekleştiren ve Avrupa'ya öğrenim için öğrenci göndermeyi planlayan da II. Mahmud'du. Reformcu padişah, bu amaçla Müslüman çocuklarından 150 kişi seçilerek “öğrenim için Avrupa'ya gönderilmesinde fayda mülâhaza ettiğini” söyleyerek Avrupa okullarına öğrenci gönderilmesini istemişti. Ancak bu, o devirde diğer reformlarda olduğu gibi hoş karşılanmamış, muhafazakâr gruplar buna da tepki göstermişti.

Kapsamlı olarak Avrupa'ya sürekli öğrenci gönderme 1835'de başladı. Bu tarihte Viyana, Paris ve Londra gibi Avrupa başkentlerine öğrenci gönderildi. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler için bu ülkelerin İstanbul'daki elçileri ile görüşmeler yapılmış, devletlerin oluru alınmış, hangi okullarda okuyacakları planlanmış ve bu başkentlerdeki Osmanlı elçilerine de görev verilmişti. Nitekim Osmanlı elçileri öğrencilerin tüm işleriyle ilgilenmişlerdi.

İstihkâm Alayı'ndan Londra'ya gönderilen Emin Bey, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyün hocalarından Rıfkı Efendi'nin oğluydu, Kendisi Mühendishaneden mezun olmuş ve Lağımçı Alayı'na Alay Emini olarak atanmıştı. 1835'te Avrupa'ya gönderilen gruba dahil edilerek Londra'ya gitti. Londra'da iken öğrencilere ve arkadaşlarına cebir ve geometri broşürleri gönderir ve böylece Avrupa fenni hakkında onlara bilgi verirdi. Avrupa'dan İstanbul'a gelince paşalık rütbesiyle V. Ordu'ya atandı. Pek saygın ve kültürlü bir insan olan Emin Paşa 1841'de Selim Paşa'nın yerine Harbiye Mektebi Nazırlığına getirildi.¹²⁹

Londra'ya yine 1835'de Mühendishaneden bir subay ile on öğrenci gönderilmişti. Bunlardan subay olanı İstihkam Kaymakamı Bekir Bey'di. Kendisi Mühendishane hocası Hacı Ömer Efendi'nin oğluydu. Bekir Bey Mühendishanede okuyarak İstihkam Kaymakamı ve daha sonra da Miralay olarak diğer arkadaşlarıyla birlikte öğrenim için Londra'ya gönderildi. İngiltere'de öğrenimdeyken Mirlivalığa terfi etti. Londra'dan 1840'ta İstanbul'a gelişinde Tüfenkhane Nazırlığına atandı ve bir ara Erzurum'daki

¹²⁹ Esat, *Harbiye*, s. 32.

orduda görev yaptı. 1846'da Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyün Nazırlığı'na atandı. Okulun onarım ve gelişmesindeki başarısından dolayı Feriklik rütbesine terfi etti. Bekir Paşa atılımcı ve çalışkan biriydi. Sürekli okulun gelişmesi için çalıştı. Grave (oyma) sanatının okulda yaygınlaşması için Avrupa'dan hoca getirilmesini sağladı ve matbaadaki çalışmalarında yardımcı olmaları için gelen hocanın yanına Hasköylü Rıza ve Emin efendilerle Balatlı Salim Efendi'yi verdi. Kendisi de matbaaya gelerek bu oyma ve harita yapanları ve özellikle kitap tercüme edip sunanları ödüllendirirdi.¹³⁰

Londraya gönderilen öğrenciler ise İbrahim, Derviş, Enis, Yusuf, Eyüb, Mahmud, Tahir, Arif, Ahmet ve Halil efendilerdi. Bunlardan İbrahim Efendi, daha sonra Feriklik rütbesine kadar yükseldi, kendisi aynı zamanda ressamdı. Derviş Efendi ise ünlü kimyager Derviş Paşa'dır. Esas adı Mehmed olduğu halde küçükken komşuları bir mühendishane öğrencisinin evinde toplanan edebiyat grubunda su ve kahve getirmek gibi hizmetleri yaparken saçlarının uzun olması nedeniyle kendisine "*derviş*" diyerek şaka yapmalarından dolayı ismi derviş olarak kaldı. Derviş Efendi Hasköy'deki Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyuna öğrenci olarak girdi. Başarısı ve zekası nedeniyle Mühendishanenin ünlü Başhocası İshak Efendi'nin Arapça ve Matematik derslerinde sınıf başkanı oldu. 1835'de öğrenim için diğer arkadaşlarıyla birlikte Londra'ya bir kaç ay sonra da Paris'e gönderildi. İstanbul'a geldiğinde Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye'ye Fizik ve Kimya hocası olarak atandı. Okula gelen padişahın huzurunda yaptığı fizik deneyini padişah çok beğendiğinden Mirlivalığa terfi ettirildi. 1853'de Harbiye Mektebi Nazırlığı'na atandı. Derviş Paşa Ankara Valiliği, Maarif-i Umumiye üyeliği ve Darülfünun Nazırlığı gibi görevler yaptı. Askeri okullarda okutulan Fizik ve Kimya kitaplarını İshak Efendi'den sonra Derviş Paşa yazdı. Nazırlığı sırasında Avrupa'dan Harbiye kütüphanesine bir çok kitap getirtti. Enis Efendi, daha sonra Miralay rütbesine kadar yükseldi. Yusuf Efendi, Erkan i Harb Binbaşısı oldu. Tahir Efendi, Mirlivalık rütbesine yükselen Küçük Tahir Paşa'dır. Harbiye'de riyaziye hocalığı ve Ders Nazırlığı yaptı. Okulda "cebr-i adi, cebr-i ala, müsellesat-ı müsteviye

¹³⁰ Esat, *a.g.e.*, s. 63.

ve küreviye, cebirin hendeseye tatbikinin mücessemat kısmı ve tamam-i tefazülü" gibi dersler okuttu. Kendisinin İlm-i Cebir, Cerr-i Eskal ve Kozmografya gibi eserleri vardır.¹³¹ Eyüb Efendi, daha sonraları ferik rütbesi alarak Ferik Eyüb Halil Paşası olarak bilinir. Tophane-i Amire Meclisi Reisliği yaptı. Halil Efendi, Tophane-i Amire Müşirliği 'ne kadar yükseldi.¹³²

1835'te Londra'ya Deniz Mühendishanesi'nden de dört öğrenci gönderilmişti. Bunların isimleri belli değildir. Ancak bu öğrencilerin "kontratoları gereğince" üç aylık masraflarının bir irade ile Bahriye Hazinesinden karşılanması istenmişti.¹³³

Sârim Efendi de Londra'daki bu öğrencilerle ilgili denetimler yaparak İstanbul'u bilgilendiriyordu. Barut üretimi ile ilgili konuda eğitim gören bazı öğrencilerin hastalanıp eğitimlerini devam ettirememeleri üzerine, onları İstanbul'a gönderip yerlerine yeni öğrencilerin gönderilmesini istedi.¹³⁴

Londra'da eğitim alan bazı Osmanlı öğrencileri eğitimleriyle ilgili taleplerini, kendilerine eşlik eden İngiliz subayına bildirmişlerse de bu talepleri karşılık bulmamıştı. Öğrencilerin yaşanan olumsuzluğu Sârim Efendi'ye bildirmeleri üzerine subay, sefarethâneye davet edildi ve burada Sârim Efendi kendisiyle görüştü. Öğrencilerin barut eğitiminde başarılı bir dönem geçirdiğini bildiren ve uygulamada eksiklikler yaşadıklarını, bunu giderebilmeleri için öğrencilerin geçici bir süre İngiliz ordusunda yüzbaşı rütbesiyle istihdam edilmelerini isteyen Sârim Efendi müspet bir yanıt alamadığı gibi, Osmanlı askerlerine eğitim vermek amacıyla İstanbul'a giden İngiliz rütbelilerinin Osmanlı ordusuna dahil edilmediğini, İngiltere'nin de Osmanlı askerlerini orduya dahil etmeyeceğini bildiren subayın olumsuz cevabıyla karşılaştı. Sârim Efendi bunun üzerine durumu Palmerston'a bildirdi.¹³⁵ Palmerston kanunen İngiltere'de askeri

¹³¹ Esat, *a.g.e.*, s. 41.

¹³² Esat, *Harbiye*, s. 42; *Mühendishane*, s.64.

¹³³ BOA. İrade no: 3163, 12L 1251.

¹³⁴ BOA, HAT, 1176/46439-B; 951/40841; 1172/46397.

¹³⁵ BOA, HAT, 827/37465-F.

görevlere bir yabancının getirilemeyeceğini belirterek ¹³⁶ durumu, çözüme kavuşturması için Tophane Nazırına iletti. Daha sonra konunun Tophane subaylarının toplanarak sonuçlandırmasına karar verildi. ¹³⁷ Osmanlı öğrencilerinin, Londra'daki askeri hizmete dahil edilip edilmeyeceğinin karara varılması için onların eğitimleriyle ilgilenen İngiliz subaylarının da dahil olduğu meclis toplandı. Bu meclisin olumlu görüş belirtmesi üzerine Osmanlı askerleri, eğitim gördükleri birliklerde geçici süre yüzbaşı ve üsteğmen rütbeleriyle yüzbaşı yardımcısı görevlendirildi. ¹³⁸

1. 2. 10. Şarkiyat Cemiyetini Ziyareti ve İstanbul'a Dönüşü

XIX. yüzyılda Arap dünyası ile İngiltere arasında başlayan siyasi ilişkiler Arap ve İslam tarihi çalışmalarında yeni bir dönem başlattı. 1823'te şarkiyat araştırmalarını destekleyen *The Royal Asiatic Society'nin* ¹³⁹ kurulması ve 1836'da Londra Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün açılması, İngiliz şarkiyatçıların özellikle Arapça kitapların neşir ve basılmasında daha önemli bir pay almasını sağladı. Bu yüzyıl İngiliz şarkiyatçılığının doruğa ulaştığı bir dönem oldu. Arapça alanındaki çalışmalarıyla Edward William Lane, Cambridge'in Arapça hocası Edward Henry Palmer, Hindistan'da İngiliz ordusunda subay olan William Wright, yine Hindistan'da ve Mısır'da subay olarak bulunan Richard Francis Burton bu dönemin önde gelen doğu araştırmacılarıydı. Aynı dönemde Türk dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalar da ilk defa akademik olarak başlamıştı. Bu çalışmalara sözlük dalında Sir James Redhouse, Osmanlı şiir tarihi dalında da Elias John W. Gibb öncülük etmişlerdi. ¹⁴⁰

Sârim Efendi, Londra'da bulunduğu süre içinde Şarkiyat Cemiyeti'ni de ziyaret etti. Sârim Efendi, İstanbul'a gönderdiği raporlarda Cemiyetin felsefesinin, gidip gördükleri

¹³⁶ BOA, HAT, 1175/46438.

¹³⁷ BOA HAT, 827/37465-F.

¹³⁸ BOA, HAT, 1175/46438.

¹³⁹ Bu cemiyet, İngiltere'nin yayıldığı coğrafyaları daha iyi tanımak için kurulmuştu. Burslar vererek ve cemiyete önemli kişileri üye olarak almak suretiyle ciddi çalışmalarda bulunuyordu. Geniş bilgi için Bkz. *The Asiatic Journal and Monthly Miscellany*, April, 1824, c. 17, s. 473.

¹⁴⁰ Rıza Kurtuluş, "İngiltere", *İslam Ansiklopedisi*, c. 22, TDV.Yayınları, İstanbul, 2000, s. 311.

doğu devletlerini anlatan kitaplar bastırarak bu sayede doğu devletleriyle ilgili bilgi sahibi olarak bu bilgileri kendi memleketlerinde yaymak olduğunu belirten Sârim Efendi, Bu cemiyetin Osmanlı Devleti'yle ilgili edindiği yanlış bilgilerin yayılmasına sebep olduklarını belirtti. Burada, doğu medeniyetleriyle ilgili farklı dillerden kitap, eski belgeler ve Osmanlı padişahlarına ait resimler ile Osmanlı Devleti'ne ait kaliteli bilgiler olduğunu bildirdi. Cemiyetin her hafta bir kere toplanan meclisine katılan Sârim Efendi, toplantının sonunda meclis başkanı ile yaptığı görüşmede,¹⁴¹ cemiyetlerinin şarktaki milletlerin uygarlığını öğrenmek ve tanımak amacıyla olduğunu ve doğu medeniyetinin en büyüğü olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne ait bazı eserlerin de cemiyetlerine gönderilmesinin çok iyi olacağını belirtti. Sârim Efendi bu isteği İstanbul'a ileterek, cemiyetin talebi olumlu karşılanırsa, tarih ve geometri ile ilgili Osmanlı Devleti'nde neşredilen kitapların cemiyete gönderilebileceğini belirtti. Ayrıca Osmanlı sefirlerinin de bu meclise üye olmaları halinde buraya gönderilen eserlerin önce meclise sunulması oluşabilecek yanlış anlamaların da onlar tarafından düzeltilmesinin hemen orada mümkün kılacaktı. Bunun olumlu bir gelişme olacağı Sârim Efendi tarafından Bâb-ı Âli'ye bildirildi.¹⁴²

İngiltere'de görevli olan elçiler, tatil dönemlerinde kendi ülkelerine gidebiliyorlardı.¹⁴³ Sârim Efendi'nin Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin ilişkileriyle ilgili fazla haber iletmemesi üzerine yerine başka bir elçinin atanmasına karar verildi. Bununla beraber Sârim Efendi'nin daha evvel elçi grubuyla St. Petersburg'a gidip bir süre görüşmelerde bulunması, İngiltere'ye, Rusya yanlısı biri olduğu izleniminin oluşmasına sebep olduğu için bu durum kendisine güvenilemeyebileceği olasılığını güçlendirdi.¹⁴⁴ Bu dönemde İstanbul'daki İngiltere sefiri Ponsonby'nin de isteği üzerine Mısır sorunuyla ilgili siyasi görüşmeleri İngiltere'ye daha yakın bir sefir aracılığıyla sürdürmesi için Hariciye Nazırı

¹⁴¹ Lee Sidney, "Charles Williams-Wynn" *Dictionary of National Biography, 1885-1900*, c.63, s.259. Charles Williams-wynn 1823-1841 yılları arasında cemiyet başkanlığı yapmıştır.

¹⁴² BOA, HAT, 830/37506-F.

¹⁴³ BOA, HAT, 1187/46763-M.

¹⁴⁴ BOA, HAT, 382/20583-B; Lütfi, *a.g.e.*, c. 6, s. 988.

Mustafa Reşid Paşa olağanüstü büyükelçilikle Londra sefirliğine getirildi.¹⁴⁵ Bunun üzerine Sârım Efendi'nin, Mustafa Reşid Paşa gelinceye kadar görevine devam etmesi ve buradaki diplomatik konularla ilgilenmeye devam etmesi Bâb-ı Âli tarafından uygun görüldü.¹⁴⁶

Sârım Efendi, Londra'ya giderken sorumluluğunda bırakılmış olan Kapıkethüdalığı ve Beylikçilik memuriyetlerinden de bir zaman sonra alınmıştı. Daha sonra kendisine verilen Hariciye Müsteşarlığına göre Beylikçilik görevi statü olarak daha alta olduğundan ve Sefirlik görevi verilen biri İstanbul'daki görevlerini yerine getiremeyeceğinden görevlerinden alınmıştı.¹⁴⁷ Fakat Londra'dan henüz geri gelmeden Dâr-ı Şurâ-yı Bâb-ı Âlî üyeliğine¹⁴⁸ Dâhiliye Müsteşarı Şerif Efendi'nin ölümü üzerine ise dahili ve harici siyasetteki tecrübe ve bilgi birikimi nedeniyle bu göreve atandı.¹⁴⁹

Mustafa Reşid Paşa'nın 23 Kasım 1838'de (6 N. 1254) Londra'ya ulaşmasından bir hafta kadar sonra Sârım Efendi Kraliçe Victoria'ya veda ziyaretinde bulundu. Kraliçeye İstanbul'a avdetine dair II. Mahmud'un gönderdiği nameyi sundu.¹⁵⁰ Bunun üzerine kraliçe de, Sârım Efendi'nin Londra'daki, iki ülke arasındaki dostluk münasebetlerini daha da yüceltmeye yönelik faaliyetlerini öven ve kendisinin çalışmalarından memnun olduklarını bildiren mektubunu padişaha iletmek üzere Sârım Efendiye verdi.¹⁵¹ İstanbul'a avdet etmek için Londra'dan hareket eden Sârım Efendi'nin¹⁵² dönüş mesarifleri için ihtiyacı olan 1.500 lirayı Alleon Bazergan'dan alması İstanbul'dan iletildi.¹⁵³ Sârım Efendi dönüşte önce Avusturya'ya uğradı. Burada Viyana Elçisi Rıfat Bey ile beraber Londra'ya giderken görüştüğü Prens Metternich ile tekrar görüşürken

¹⁴⁵ BOA, HSD. AFT, 8/79; Lütfi, *a.g.e.*, c. 6, s. 988.

¹⁴⁶ BOA, HAT, 1187/46763-M.

¹⁴⁷ BOA, HAT, 1323/51666-F; 1323/51666-G.

¹⁴⁸ BOA, HAT, 1187/46763-M; Süreyya, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁴⁹ BOA, HAT, 651/31799; 485/23781; Lütfi, *a.g.e.*, c. 5, s. 937-938; Süreyya, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁵⁰ BOA, HAT, 1178/ 46563-D.

¹⁵¹ BOA, HAT, 1181/46662-J.

¹⁵² BOA, HAT, 1179/46577-B; 1179/46577-A.

¹⁵³ BOA, HAT, 1178/46563-D; 1178/46563.

Avusturya imparatoru tarafından da kabul edildi. Viyana'da bir hafta kadar kaldıktan sonra da İstanbul'a doğru yola çıktı.¹⁵⁴

Yeni Dâhiliye Müsteşarı olarak Sârim Efendi, bu göreviyle birlikte vekâleten Meclis-i Umûr-ı Nafia başkanlığına da atandı. Meclis-i Umûr-ı Nafia baş muavininin de bu göreviyle birlikte Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyesi olması, Hariciye Müsteşarı Nuri Efendi'nin o dönemde Hariciye Nazırlığına bakıyor olması sebepleriyle Sârim Efendi'nin Meclis-i Vâlâ üyeliğine atanmasına karar verildi.¹⁵⁵

Sârim Efendi, Dâhiliye Müsteşarlığı görevinde çok fazla kalmadı. 9 Eylül 1839'da (29 Ca. 1255) Sadaret Müsteşarlığı görevine getirildi.¹⁵⁶ Burada da bir aylık süre görevde kalarak görevinden alınan Sârim Efendi'nin yerine Said Muhib Efendi getirildi.¹⁵⁷ Sârim Efendi de 10 Ekim 1839'da (1. Ş. 1255) olağanüstü büyükelçi unvanıyla İran'a Sefir olarak görevlendirildi.¹⁵⁸

¹⁵⁴ BOA, HAT, 1197/47038-A; 1197/47038-C; 1197/47038; 1202/47202; 950/40831-J.

¹⁵⁵ BOA, HAT, 486/23823.

¹⁵⁶ BOA, C.DH, 138/6870; Süreyya, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁵⁷ Lütüfi, *a.g.e.*, c. 6, s. 1023.

¹⁵⁸ BOA, İ.MSM, 30/844.

İKİNCİ BÖLÜM: İRAN VE İKİNCİ LONDRA SEFARETİ

2. 1. İran Sefirliğine Atanması ve İran'a Gidişi

İpek yolunun önemli bir bölümünü kontrol altında tutan İran, uzun yıllar Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmişti. Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Savaşı ile doğu sınırını güven altına alan Osmanlı Devleti ilerleyen yıllarda da bu devletle karşı karşıya geldi. İpek Yolu'nun eski önemini yitirmesi sonucu durumunu düzeltmek için Doğu Anadolu'ya saldıran İran, her fırsatta bu bölgedeki halkın ayaklanmasını teşvik ediyordu. Anadolu'nun ele geçirilmesi Avrupa devletleriyle doğrudan ticaret anlamı taşıyordu. Nitekim XVI. ve XVII. yüzyıllarda amacına ulaşamayan İran 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla bu hevesinden önemli ölçüde vazgeçmişti. 1742-1746 Osmanlı-İran Savaşlarından sonra iki devlet arasında 14 Eylül 1746'da (27 Ş. 1159) Kerden Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın aynısı niteliğinde olduğu için II. Kasr-ı Şirin olarak anılmıştı. XIX. Yüzyıla gelindiğinde İran Doğu Anadolu'nun ve Basra Körfezi'nin kontrolü için Osmanlı devleti ile sık sık karşı karşıya geldi. Bunda en büyük fırsatı özellikle Osmanlı devleti'nin içinde bulunduğu Milliyetçilik isyanları ve Mısır Sorunu ile yakaladı. Bu sorunların Osmanlı Devleti'ni oldukça meşgul edeceğini bilen İran amacına ulaşabilmek için hızla harekete geçiyordu. Sınır ihlallerini sürdüren İran'a Osmanlı Devleti'nin karşılık vermemesi söz konusu olamazdı. İki devlet arasında savaş sebebi olan bu saldırılara 1823 yılında imzalanan Erzurum Antlaşması¹⁵⁹ da çözüm getiremedi. İran fırsat bulduğunda Osmanlı Devleti aleyhindeki çalışmalarını sürdürdü.

Bunun sonucunda Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa, İran'ın Bağdat ve çevresine taarruz planları yaptığını Bâb-ı Âlî'ye bildiriyordu. Bâb-ı Âlî ise daha önce Herat bölgesini ele geçirmeye çalışan ama bunu başaramayan İran'ın, böyle bir girişimde bulunabileceğini olası görmüyordu.¹⁶⁰ Çünkü bu yıllarda Rusya ile rekabet içinde olan İngiltere, İran'ın

¹⁵⁹ Mustafa Cezar, Midhat Setoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.V, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 2868-2877.

¹⁶⁰ BOA, İ.MSM, 30/844.

güçlenmesini istemediği için aleyhte bir siyaset yürütüyordu. İran'ın 1838'de Herat eyaletini ele geçirmesine bu siyaseti gereği engel olmuştu.¹⁶¹ İstanbul'daki İran sefiri, İran'ın Osmanlı Devleti'ne birçok meselede küstüğünü bildirmişti. Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın Muhammere bölgesini ele geçirmesinin İran'ı tedirgin ettiği çok açıktı. Bu açıdan İran'ın Muhammere'yi bir neden uydurarak geri almak istemesi olağandı.¹⁶² Bâb-ı Âlî, yaşanabilecek olumsuzlukların olabildiğince mutedil bir şekilde geçirtilmesini istiyordu. Çünkü İran Müslüman bir devletti. İran'ın Bağdat ve çevresi üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı bazı oyunları olsa bile, diplomasi yoluyla devletler aradaki problemi çözmek niyetindeydi.

İran, İstanbul'da bulunan daimi sefirinin yanı sıra yaşanan politik gelişmelere göre Osmanlı Devleti'ne birçok temsilci yollamasına karşın Osmanlı Devleti 1835'te Esad Efendi'nin elçiliğinden sonra İran'a hiç sefir yollamamıştı. Fakat Bâb-ı Ali, Abdülmecid'in tahta çıkışını İran şahına iletme için İran'a bir elçi göndermeye kararı aldı. Bu amaçla 10 Ekim 1839'da (1 Ş. 1255) bu göreve Sârım Efendi'yi olağanüstü büyükelçi unvanıyla getirdi.¹⁶³ Bu sırada Sârım Efendi, Bağdat valisinin gönderdiği dedikodularının doğru olup olmadığını araştırırken bir taraftan da Rusya ve İngiltere elçiliklerine bu haberden bahsetti. Diğer taraftan da İstanbul'daki İran sefirinin konu hakkındaki bilgisini yokladı. Bu sırada Musul Valisi Mehmed Paşa'nın da birkaç tabur yardımcı asker isteği üzerine Diyarbakır Müşiri Sadullah Paşa kendi emrinden bir alay askeri önlem olarak bölgeye sevk etti. Sârım Efendi'nin emrine, Âmedi Kalemünde görev yapan kardeşi İsmail Edib Efendi Sır kâtibi, Acem dili bilen İbrahim Rüştü Efendi ise sefirlik tercümanı olarak getirildi. Ayrıca Sârım Efendi'ye gidiş- dönüş süresince

¹⁶¹ Mirzâ Balâ, "İran", *İslam Ansiklopedisi*, c. 5/2, MEB. Yayınları, İstanbul 1968, s. 1025.

¹⁶² BOA, İ.MSM, 30/844.

¹⁶³ BOA, İ.MSM, 30/844; Lütfî, *a.g.e.*, c. 6, s. 1023.

geçici olarak birinci rütbeden bir kıta nişan ile beraber¹⁶⁴ 200000 kuruş harcırah verilmesi de kararlaştırıldı.¹⁶⁵

İran Şahının Osmanlı padişahı Abdülmecid'e hediyeler göndermesi üzerine Bâb-ı Âli de buna mukabele etmek istiyordu. Bu vesileyle şaha iletilecek hediyelerin Sârım Efendi ile gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁶⁶ Toplam 200000 kuruş pahası olan bu hediyeler, İran şahına padişah tuğrası ve değerli taşlarla süslenmiş olan kutu ile bazı bürokratlara hediye edilen değerli taşlarla sürlenmiş zarflardan oluşuyordu.¹⁶⁷ Fakat hediyelerin zamanında temini mümkün olmadığından Sârım Efendi'nin yola çıkışından sonra peşinden yetiştirilmek üzere gönderilmesine karar verildi.¹⁶⁸ 29 Ekim 1839'da (20 Ş. 1255) Padişahın huzuruna çıkarak veda ziyaretinde bulunan Sârım Efendi, 2 Kasım 1839 (24 Ş. 1255) tarihinde İstanbul'dan İran'a doğru yola çıktı.¹⁶⁹ 16 Kasım 1839'da (9 N. 1255) Erzurum'a ulaştı. Burada İran şahına sunulacak hediyeler ve İran'la ne veçhile görüşeceğini belirten evrakların gelmesini on gün bekledi. Fakat kış şartlarının bölgeye gelmesinden çekinen Sârım Efendi'nin daha fazla vakit kaybetmeden yola çıkmasına karar verildi. Önce Bayazıt'a oradanda Tebriz'e geçeceği ve bunun bir ay kadar zaman alacağı düşünüldüğü ve bu süre içinde de hediye ve belgelerin peşinden yetiştirilebileceği öngörülerek Erzurum'dan yola çıkması istendi.¹⁷⁰ Bu arada Sârım Efendi, Erzurum'da bulunduğu sırada Vali Hafız Mehmed Paşa ile gerçekleştirdiği ikili görüşmede, İran'ın Erzurum, Trabzon ve Bağdat ve çevresinde kendi halkı ve tacirleri ile ilgili sorunlarla ilgilenmek ve onların haklarını kollamak için elçilerinin bulunduğunu, fakat Osmanlı Devleti'nin İran'da böyle bir elçisinin olmadığını saptadı. Bu sebeple Osmanlı tebaasının ve tüccarının sorunlarını

¹⁶⁴ BOA, İ.DH, 4/149

¹⁶⁵ BOA, C.HR, 34/1686; İ.HR, 1/25. Sârım Efendi'nin sefreti sırasındaki masrafları İran Devleti tarafından karşılanacaksa da İstanbul'da bulunan ailesinin giderleri için kendisine 10.000 kuruş maaş bağlandı.

¹⁶⁶ BOA, İ.HR, 1/25.

¹⁶⁷ BOA, İ.HR, 1/35.

¹⁶⁸ BOA, İ.HR, 1/25.

¹⁶⁹ *Takvîm-i Vekâyi*, 17 Kasım 1839 (10 N. 1255) nr. 187, s. 3.

¹⁷⁰ BOA, İ.HR, 2/52.

halledebilecek ve bu vasıtayla İran'a dair haberleri İstanbul'a iletebilecek bir şehbenderin tayin edilmesini Bâb-ı Âlî'ye önerdi. Muş, Bayazıt, Kars, Van ve Erzurum'dan toplanacak vergilerle 2500 kuruş maaş ile Hafız Paşa'nın emrindeki Namık Efendi'nin veya Bâb-ı Âlî'nin uygun göreceği başka birinin Tebriz'e elçi olarak atanabileceğini bildirildi. Bâb-ı Âlî de buna karşılık, Namık Efendi'nin tayin edilmesine karar verdi.¹⁷¹

2. 2. İran'daki Çalışmaları

25 Kasım 1839 tarihinde (18 N. 1255) Tahran'a gitmek üzere Erzurum'dan yola çıkıp 4 Aralık'ta (27 Ramazan) Bayazıt'a 20 Aralık'ta (13 Şevval) ise Tebriz'e ulaşan Sârım Efendi, buradaki İran veliaht prensinin kardeşi Kahraman Mirzâ ve Emir Nizam'la görüşme fırsatı yakaladı.¹⁷² Daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı harekât hazırlığının durumuna dair edindiği ilk izlenimleri Bâb-ı Âlî'ye ilette. Sârım Efendi İran'da, Azerbaycan ve Irak-ı Acem¹⁷³ olmak üzere iki ayrı hükümetin olduğunu bildiriyordu. Bu iki bölge tebaasının da birbirleriyle arasının iyi olmadığını da belirten Sârım Efendi, Azerbaycan tebaasından birinin Sadrazam olmasından dolayı Irak-ı Acem tebaasının, yönetim gücünün Azerbaycan halkına geçmesinden tedirginlik duyarak onların sadrazamlığını kabul etmediğini ve aradaki çatışmaların giderek arttığını bildirdi.

İran şahının İsfahan'daki isyanı bertaraf etmek amacıyla bölgeye gittiğine dair duyurular alınması üzerine konuyu inceleyen Sârım Efendi, isyanın bölgedeki çıkarlarını korumak ve durumu lehine çevirmek isteyen İngiltere'nin kışkırtmaları neticesinde çıktığını, fakat şahın askeri gücünün İngiltere'ye karşı zayıf olduğunu öğrendi. Bu bilgi üzerine durumu Bâb-ı Âlî'ye iletterek, İran'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir hazırlık içinde bulunmadığını bildirdi.

¹⁷¹ BOA, İ.HR, 2/90.

¹⁷² BOA, İ.HR, 3/95.

¹⁷³ Irak-ı Acem veya Irak-ı Acemî denilen bu bölge İran'ın ortasında geniş bir bölgedir. Asıl Irak'tan, yani Irak-ı Arabî'den Hûzistan ve Lûristan bölgeleriyle ayrılmıştır. İslam coğrafyacılarının terminolojisinde Cibâl adıyla tanınır. *Bkz.* Şemseddîn Sâmî, *Kâmusu'l-A'lâm*, c. 4, İstanbul 1894, s. 3137.

Bu sırada Mirzâ Abdülfettah'ın Sârım Efendi'ye gönderdiği bir mektupta, Süleymaniye valisinin İran sınırına taarruz ettiği bildiriliyordu. Saldırıya uğradığı söylenen bölgenin haritadan incelenmesi gerektiğini söyleyen Sârım Efendi, saldırının hangi noktaya doğru gerçekleştirildiğini Mirzâ Abdülfettah'a sordu. Gelen cevapta bölgenin adının yazılmaması ve adının bilinmediğinin belirtilmesi kendisine inandırıcı gelmedi. Çünkü Süleymaniye ile İran hududu arasında oldukça geniş bir bölge söz konusuydu. Dolayısıyla Sârım Efendi, Süleymaniye valisinin İran sınırına saldırısının mümkün olmadığı inancındaydı. Mutasarrıfın, Osmanlı hudutları içinde olan bir bölgeye müdahalede bulunmasının yanlış anlaşılmaya sebep olabileceğini tahmin ediyordu. Sorunun İran tarafınca üstü örtülerek bir daha hiç konuşulmaması da haberin doğru olmadığını destekliyordu. Bunun üzerine Sârım Efendi, İran halkının tuhaf bir yapıya sahip olduğuna ve ne konuda olursa olsun yanıltıcı cevaplar verebileceklerine kanaat getirdi ve durumu Bâb-ı Âli'ye bildirdi.¹⁷⁴ Bu gelişmeler yaşanırken İran şahının İsfahan'a gideceği haberini alan Sârım Efendi Tebriz'den şaha yetişebilmek için hızla yola çıkma kararı verdi. Çünkü İsfahan, Tahran'dan daha doğudaydı ve çok uzaktı. Eğer yetişemezse şahla görüşebilmek için İsfahan'a kadar gitmek zorunda kalabilirdi. Ayrıca İstanbul'dan gönderilen ve Tebriz'de kendisine ulaşmış olacağı öngörülen hediye ve belgeler de henüz kendisine ulaşmamıştı. Beklemeye vakti olmadığından yola çıktı. Hediyeler, şahla görüşmeden önce kendisine ulaştırılırsa şaha takdim edeceğini, eğer şahla görüşmesinden sonra gelirse İstanbul'a geri getireceğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi.¹⁷⁵

Sârım Efendi Tebriz'den Tahran'a doğru yola çıktığı esnada İran şahı da Tahran'dan İsfahan'a doğru sefere çıkmıştı. İran halkı arasında, şahın ne yöne doğru gittiğinin bilinmediği, Bağdat bölgesinde kimi olumsuz durumlar yaşandığından oraya gitme olasılığının kuvvetle muhtemel olduğu ve yüklü miktarda mühimmat ve kalabalık bir askerle yola çıktığı haberleri etrafa yayılmıştı. Hatta bu haberler Sârım Efendi'nin kulağına da gelmişti. Tebriz'de gerçekleştirdiği ikili mülahazalar ve edindiği bilgiler

¹⁷⁴ BOA, İ.HR, 3/95.

¹⁷⁵ BOA, İ.HR, 3/95

sonucu bu söylentilere inanmayan Sârım Efendi, Tahran'a ulaştığı gibi ilk olarak konuyu araştırdı ve İran şahının Tahran'ının on sekiz saat doğusundaki Kum şehrinde konakladığını, ordusunda ise 3000 askeri olduğunu öğrendi. Sârım Efendi Tahran'dan Kum'a doğru yola çıkmadan önce Mirzâ Ali ile görüşerek padişahın gönderdiği mektubun bir örneğini kendisine verdi. Ayrıca İran halkı arasında dolaşan söylentilerin aslı olup olmadığını da sordu. Mirzâ Ali bunların çarşı pazar arasında yayılan ve gerçeği yansıtmayan basit dedikodulardan ibaret olduğunu ve devletin böyle bir düşüncesinin olmadığını belirtti ve daha önce gelen haberleri doğrularcasına İran şahının İsfahan'a gideceğini, ulaştıktan sonra kendisini (Sârım Efendi'yi) de çağıracağını, bu süre içinde Tahran'da haber beklemesi gerektiğini bildirdi.

Bu dönemde İran'daki Rusya şebkeleri de tebaa arasında dolaşan haberler üzerine olup biteni öğrenmek üzere İran şahına bir name göndermişti. Bağdat'ta bazı problemler yaşansa da müdahale etmeyi uygun bulmadığını, problemin diplomatik yolla çözümlenebileceğini belirten şahın, İstanbul'dan gelen Sârım Efendi ile gerçekleştirecekleri ikili görüşmeler sonunda meselenin olumlu yönde halledilebileceği cevabını vermesi üzerine Rus elçisi aldığı cevabı Sârım Efendi'ye bildirdi. Hem aldığı bu cevap hem de İran şahının İsfahan'a vardığı haberlerinin gelmesi şahın Bağdat'a sefer düzenlediği dedikodularının gerçeği yansıtmadığını kesinleştirmiş oldu. Sârım Efendi, İran'a geleli kısa bir süre olmasına rağmen gerçek dışı haberlerin İran tebaası arasında dilden dile yayılması ve bürokratların yanıltıcı bir tavır takınmaları, onun İran halkının ve devlet adamlarının sözüne güvenilmeyeceği kanaatini daha da güçlendirdi. Nitekim *"bir adama keyfiniz yahşi midir denilse, yahşi ise değil, hasta ise yahşidir der"* sözleriyle halkın gerçeği söylemediğini tuhaf tavırlar içinde olduklarını tekrarladı.¹⁷⁶

Sârım Efendi, İstanbul'dan bir süreliğine İran'a dönen ve daha sonra tekrar Sultan Abdülmecid'in Osmanlı tahtına oturmasını kutlamak için İstanbul'a girmek üzere görevlendirilen Mirzâ Cafer Han'la İstanbul'a yola çıkmadan önce görüştü. İran Şahı tarafından Mirzâ Cafer Han'a sefaretini için verilen mektup ve diğer evrakları inceleyen

¹⁷⁶ BOA, İ.MSM, 37/1043.

Sârım Efendi, şahın iki devlet arasındaki sorunların çözümü için talimatlar verdiğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Mirzâ Cafer Han bu sefer fevkalâde elçi olarak İstanbul'a gönderiliyordu. Fakat Sârım Efendi, Han'ın geçici bir görevle iki devlet arasındaki meseleleri görüşmek için dahi olsa birkaç yıl Osmanlı Devleti'nde kalacağı düşüncesindeydi. Bununla beraber İran'da Osmanlı elçiliği çıkar elde etme yarışı haline gelen bir makamdı. Osmanlı Devleti ile İran elçilerinin masrafları gittikleri devlet tarafından karşılanırsa da İran'dan gelen elçiler, maaşlarının dışında isteklerde bulunarak, hatta bunların karşılanmasını bir zaruri bir durummuş gibi göstererek, Osmanlı Devleti'nin iyi niyetini kötüye kullanıyorlardı.

İran'ın yakın bir dönemde geçici görevle İstanbul'a gönderdiği Hüseyin Han'ın, kendisine yeterli ödeme yapıldığı halde dönerken geçtiği köylerdeki halkı sömürerek zarar vermesi ve İrana'a ulaştığında da Osmanlı Devleti'ne karşı konuşması üzerine durumu Bâb-ı Âli'ye ileten Sârım Efendi, Hüseyin Han'ın, Tebriz'e geldiğinde kendisine de hakaret ettiğini bildirdi. Üstüne üstlük, kendisine Tebriz'e gelene kadar İran Devleti tarafından verilmesi gereken yol masrafı ve Tebriz'de kaldığı süre boyunca verilmesi düşünülen 300 kuruşu alamadığını, Tahran'a varduktan sonra ise kendisine 6000 kuruş tahsis edilse de bunun masraflarını karşılamaya yetmediğini belirtti. Çünkü verilen bu tahsisattan mihmandara pay ayrılacak ve İsfahan'da olan şahın yanına gidilecekti ve yol masrafları da bu parayla karşılanacaktı. Bu şekilde ucu ucuna idare etmek mümkün olmadığı halde, yine de şikâyetçi olmadığını belirten Sârım Efendi, iki devlet arasında karşılıklı olarak karşılanan elçi masraflarının bu tip sıkıntıları sona erdirmek için kendi devleti tarafından karşılanmasının uygun olacağını belirtti. Bu konuda bir düzenleme yapılması hususunda Bâb-ı Âli'ye görüş belirtti.¹⁷⁷

Osmanlı ve İran sefirlerinin masrafları mütekabiliyet esasına uygun olarak misafir olunan devlet tarafından karşılanmaktaydı. Bu durum kabuledilebilir olsa bile İran'dan İstanbul'a devamlı surette elçiler gidip gelirken Osmanlı Devleti'nden İran'a sık sık elçi gönderilmiyordu. Bu durum karşılıklı olmaktan çok uzaktı ve maddi olarak Osmanlı

¹⁷⁷ BOA, İ.MSM, 37/1043.

Devleti'ne yük haline gelmeye başladığı için rahatsız olan Bâb-ı Âlî, Sârım Efendi'den gelen teklif üzerine bu uygulamanın tekrar düzenlenmesine karar verdi. Üstelik Bâb-ı Âlî'ye gelen haberlerde, İstanbul'da devamlı elçiyken Tahran'a dönen, şimdi ise fevkalâde olarak İstanbul'a gelecek olan Mirzâ Cafer Han'ın kalabalık bir heyetle birlikte geleceği duyumları geliyordu. Bâb-ı Âlî, İran'ın diplomatik ilişki kurmaktan ziyade elçilik çalışmalarının ticarete dönüştürmesi üzerine Sârım Efendi'nin teklifine göre, bundan sonra iki devlet temsilcilerinin masraflarının kendi devletleri tarafından ödenmesini kararlaştırıldı.¹⁷⁸ Ardından alınan bu karar Sârım Efendi'ye bildirerek bu konuyu İran'da görüşerek sonuca bağlaması istendi.¹⁷⁹

Bu arada İran şahının İsfahan'a gitmesinin nedeni buradaki halkın, ulemeden ve bölgenin ileri gelenlerinden biri olan Seyit İbrahim'in etrafında toplanarak şaha itaatsizlik etmeleriydi. Şah, bu problemi ortadan kaldırmak için bölgeye gittiğinde bu sefer o halk sanki itaatsizlik eden halk değilmiş gibi itaatsizlik etmeyerek kendisini ayırmak için hürmet ederek karşıladılar. Seyit İbrahim ise şahtan özür dileyerek affettmesi için yalvardı. Bunun üzerine şah bir süre daha bölgede kalarak gücünü hissettirmek istedi. Bu haberi alan Tahran ki Rus ve Fransız elçiler bir hafta içinde İsfahan'a gitmek için yola çıkmak üzere hazırlıklara başladılar. İstanbul'dan gelmesi gereken hediye ve belgeler hala kendisine ulaşmayan Sârım Efendi de Rus ve Fransız elçileriyle birlikte İsfahan'a doğru yola çıkacağını Bâb-ı Âlî'ye bildirdi.¹⁸⁰ 4 Nisan 1840'da (1 S. 1256) İsfahan'a ulaştı. Takriben bir hafta kadar sonra kendini huzuruna kabul eden İran şahına padişah mektubunu ilettiler.¹⁸¹ Daha sonra Sadrazam Hacı Mirzâ Akâsi'ye ve veliaht prence iletilecek mektupları da kendilerine verdi. Hariciye Nazırı

¹⁷⁸ Osmanlı devleti daimi elçilikler oluşturmaya başladığı III. Selim döneminde önceleri mütekabiliyet esası gereği gelen elçilerin masraflarını gittikleri devlet karşılıyordu. III. Selim bu uygulamaya son vermişti fakat ilerleyen zamanlarda özellikle Avrupa'ya giden elçiler bu durumdan ötürü büyük finansman sıkıntılarıyla karşılaşılıyorlardı. II. Mahmut döneminde bu sıkıntılar büyük ölçüde aşılmıştı. *Bkz. Ahmet Dönmez, Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göğünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Eylül 2013 s. 529- 530.

¹⁷⁹ BOA, İ.MSM, 37/1045.

¹⁸⁰ BOA, İ.MSM, 37/1043.

¹⁸¹ BOA, İ.MSM, 37/1044.

Vekili Mirzâ Ali'yle de görüştü.¹⁸² Bu arada İsfahan'a yetiştirilen hediyeleri de İran şahına, Hacı Mirzâ Akâsi, Mirzâ Ali ve Emir Nizam'a sundu.¹⁸³

Burada, iki devlet arasındaki sorunların Sadrazam Hacı Mirzâ Akâsi ile görüşmek suretiyle sonuçlandığı kanaatine varan Sârım Efendi,¹⁸⁴ İsfahan'da yaptığı görüşmelerden sonra sadrazamın sefarethâneye bizzat gelerek iade-i ziyaret gerçekleştirdiğini ve buradaki görüşmelerinde de öncelikli olarak hacıların yol ve konaklama sorunları, tüccarların sorunları ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yla ilgili meselelerin gündeme geldiğini belirtti. Sârım Efendi, Sadrazam Hacı Mirzâ Akâsi'nin Muhammere bölgesi hakkında taviz vermeyeceği kanaatini taşıyordu. Bunun üstüne Hacı Mirzâ Akâsi, Muhammere bölgesi sorununun görüşmelerine Rus elçinin de katılmasını istemesi ve Rus elçi Sârım Efendi'ye gelerek görüşmelere katılmasının olumsuz bir etkisinin olup olmadığını sorması, Sadrazamın taviz vermemek istediğini daha da belirgin hale getirdi. Sârım Efendi ise iki ülkenin dostu olan Rusya sefirinin gözlemci olarak konuya hakem olarak bakacağını sorunun halledilmesi için yardımcı olabileceğini, dolayısıyla toplantıya katılmasının problem oluşturmayacağını belirterek durumu Bâb-ı Âli'ye de belirtti.

Rus elçisinin Muhammere konusundan söze başlaması üzerine Sârım Efendi, bölgenin Basra hudutları içinde olduğunu, bunun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi İran'a bırakmasının söz konusu olamayacağını dile getirdi. Ayrıca Bağdat valisinin, Muhammere bölgesine açtığı zararlara istinaden İran'ın Osmanlı Devleti'nden tazminat talep ettiğini, fakat kendisinin bu konuda karar verebilecek yetkisinin olmadığını da görüşmede belirtti. Sârım Efendi, bu meseleyle ilgili iki devlet arasında yapılan antlaşma ve haritaların elçi ile birlikte incelenerek, bu güne kadar gerçekleştirilen görüşmelerle ilgili olarak da elçiye bilgi verdiğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi. İran'ın bu meseledeki tavrını zaten bildiğini belirten Rus elçinin bu görüşmelerde

¹⁸² BOA, İ.MSM, 37/1044.

¹⁸³ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁸⁴ BOA, İ.MSM, 37/1044.

Osmanlı Devleti yanında bir tavır takındığını da sözlerine ekledi.¹⁸⁵

Osmanlı Devleti'yle askeri bir çatışma yaşamaya cesareti ve gücü olmayan İran, içi boş konuşmalarla dedikodular çıkararak, talep ettiği parayı alabilmek gibi küçük hesaplar peşindeydi. Bununla beraber bu amaca ulaşabilmek için hareket eden Hacı Mirzâ Akâsi, Sârim Efendi'ye ve Bağdat'tan gelen Şeyh Abdülrezzak Efendi'ye, birbirinin aynı içerikteki mektuplar gönderdi.¹⁸⁶ Sârim Efendi'ye gönderdiği mektupta, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın İran hududuna taarruzda bulunduğunu ve Mahmud Paşa'yı asker ve yüklü miktarda mühimmat ve silahla bölgeye gönderdiği belirtiliyordu. Bununla beraber İran'ın, *Kürdistan*¹⁸⁷ tebaasını koruyabilmek için Süleymaniye Mutasarrıfı Ahmed Paşa'nın bölgedeki akınlarına karşı hudut bölgesinde güvenliği sağlamak için bulundurduğu güçler üzerine asker sevk ederek çatışmaları sürdürmesinden şikâyet ediyordu. Sadrazama daha önce Bağdat'taki İran elçisi tarafından, Ali Paşa'nın Mahmud Paşa'yı silahlı güçleri sınıra sevk edeceği ikazının yapıldığı, fakat o zaman buna olası gözle bakılmadığının da ifade edildiği mektupta, bundan böyle Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın İran'a karşı bir amaç içinde olduğu açıkça belirtiliyordu. Son olarak İran'ın, Bağdat valisinin şimdiye kadar sınırdaki tahriklerine sabır gösterdiğini, fakat bu hareketlerin neticesinde olumsuz bir tavır takınılacağı belirtiliyordu.¹⁸⁸

Bu mektuba karşılık Mirzâ Akâsi'ye yine mektupla durumu ifade eden Sârim Efendi, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın, Mahmud Paşa'yı asker ve silahlarla beraber İran'a saldırı amacıyla sevk edilmediğini, Osmanlı Devleti'nin Süleymaniye Valisi Ahmet Paşa'yı görevinden alıp yerine Mahmud Paşa'yı göreve getirdiğini belirtti. Mahmud Paşa'nın ise önce Bağdat'a gönderildiğini, daha sonra da Bağdat valisi tarafından Mahmud Paşa'ya altı yedi yüz kadar asker verildikten sonra Süleymaniye'ye doğru

¹⁸⁵ BOA, İ.MSM, 37/1045.

¹⁸⁶ BOA, İ.MSM, 37/1046.

¹⁸⁷ 1847'de Takvim-i Vekâyi'de Kürdistan'nın kurulduğu resmen duyuruldu. Bu eyalete; Diyarbekir eyaleti, Van, Muş, Hakkâri, Cizre, Bohtan ve Mardin bağlanmıştır. Bkz. Eda Çelik, *Türkiye'de Devletin Toprak üzerinde Örgütlenmesi*, Ankara 2009, s. 173.

¹⁸⁸ BOA, İ.MSM, 37/1046.

harekete geçtiğini bildirdi. Mahmud Paşa'nın bölgeye geldiği haberini alan Ahmet Paşa'nın ise bunu redderek İran'a sığındığını, buna karşılık Mahmud Paşa'yı Süleymaniye yakınlarındaki İran askeri güçlerinin karşılayarak kendisinin bölgeye girişinin engellendiğini belirtti ve Mahmud Paşa'nın bunun üzerine geri dönmek zorunda kaldığını ifade etti. Sârim Efendi, Bağdat valisiyle ilgili bulunulan bu şikayetlerin yersiz olduğunu bildirdi. Çünkü İran tarafından görevden alınması istenen Ahmet Paşa'nın azledilmesi ve onun yerine Mahmud Paşa'nın tayin edilmesi Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın da çalışmaları sayesinde olduğunu belirtti. Valinin, hiçbir neden yokken Osmanlı Devleti ile İran arasındaki barışı bozacak herhangi bir harekate girişmeyeceğini, eğer İran tarafından barışı bozacak bir saldırı olduğu takdirde buna izin verilmeyeceğini, müdahale edeceğini ve gönderilen mektupta iddia edilenlerin gerçeği yansıtmadığını açıkladı.¹⁸⁹

Bu mesele, Sârim Efendi ile İran'daki Rusya elçisi arasında da gündeme geldi. Rus elçi Mirzâ Akâsi'nin kendisine de bu meseleyi ayrıntılarıyla açıklayan bir name gönderdiğini Sârim Efendi'ye belirtti. Sârim Efendi, Mirzâ Akâsi için kaleme aldığı cevab-ı nameyi elçiye de gösterdi. Bunu okuyan elçi, bu şekilde yanlış haberlerin yayılmaması için İran'lı yetkililere uyarılarda bulunacağını belirtti. Sârim Efendi, Mirzâ Akâsi'nin namesini ve cevaben aldığı karşılığın bir suretini Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'ya da ilettili. Rusya'nın bu konuda Osmanlı Devleti'nin hakkını kollamayacağını; fakat görüşmelerinden sonra fikrinin değiştiğini ve Osmanlı Devleti'nin aldığı kararları onaylar bir hal içinde olduğunu bundan dolayı Rusya'nın bu tutumu karşısında İran'ın daha itidalli hareket edeceği fikrinde olduğunu belirtti.

Sârim Efendi, İran'ın bu zamana kadar Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği faaliyetlerde Rusya'nın desteğine güvendiğini Bâb-ı Âlî'ye belirtti. Bu duruma Osmanlı Devleti'nin hâlâ Mısır meselesiyle meşgul olmasının etkili olduğunu sözlerine ekledi. İran'ın Osmanlı Devleti'yle savaşması halinde Rusya'nın yardımda bulunmayacağını belirten Sârim Efendi, Mısır sorununun bu dönemde çözülebileceği ümidinin olması ve bu

¹⁸⁹ BOA, İ.MSM, 37/1046.

haberlerin İran'da da duyulması üzerine İran'ın Osmanlı Devleti'yle anlaşma yoluna gideceği düşüncesi taşıdığını da belirtti ¹⁹⁰

İranlı yetkililer Osmanlı Devleti'nin ödemesini istedikleri tazminat miktarı meselesini tekrar açtıysa da Sârim Efendi, bu konuda karar yetkisinin kendisinde olmadığını tekrar öne sürerek bu talebe olumlu cevap vermedi. Bu esnada Muhammed Şah İsfahan'dan yola çıkarak Hemedan ve Kirmânşah'a uğradıktan sonra Tahran'a gitmek üzere yola çıktı.

Sârim Efendi bu dönemde, İran şahının devlete itaat etmeyen bir çapulcu grubunun ayaklanmasını bastırmak için Hemedan'a doğru yola çıktığı haberlerini aldı. Bu manevranın Bağdat mutasarrıfına bir ikaz, hatta koşullar uygun olursa bölgeye taarruz etme amacıyla olduğunu düşünen Sârim Efendi, şahın Muhammere sorunu ve tazminat meselesinde umduğunu bulamayarak Osmanlı Devleti'ne karşı hırslandığı için Hemedan'a gitmeye karar verdiği düşüncesindeydi. ¹⁹¹ Bu nedenle İran'ın Osmanlı Devleti'ne karşı bir taarruzda bulunmasının olası olduğunu Bâb-ı Âli'ye bildirdi. ¹⁹² Saldırıları engelleyebilmek için, ya kendilerine talep ettikleri tazminat miktarının bir kısmının verilmesini ya da askeri tedbirler alınması gerektiğini belirten Sârim Efendi, tazminattaki para miktarının ödenmesinin mümkün olmadığını düşünerek, silahlı mücadeleden başka alternatif kalmadığını bildirdi. Sârim Efendi, Bağdat ve Erzurum valilerini de durumdan haberdar etti. Önlem almalarını ve uyanık davranarak Bâb-ı Âlî'den kendilerine verilecek emre göre hareket etmelerini istedi.

Yaşanan gelişmeler üzerine Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa, Bağdat ve Basra dolaylarındaki hududun savunması için Diyarbakır Valisi Sadullah Paşa'dan yardım amacıyla iki alay tam teşekküllü asker istedi. ¹⁹³ Kirmânşah, Bağdat'la komşu olduğu için Sadullah

¹⁹⁰ BOA, İ.MSM, 37/1046.

¹⁹¹ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹² BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹³ BOA, İ.MSM, 37/1047.

Paşa'nın sevk edeceği birliklerin ivedi şekilde bölgeye sevk edilmesi gerekiyordu.¹⁹⁴ Ve ayrıca Ali Paşa'nın ikazı üzerine Musul Valisi Mehmed Paşa da Kürdistan ve Şehrizer hudut bölgesini korumak amacıyla asker ve ağır silahlarla Kerkük'e gitti.¹⁹⁵ Bölgedeki koşulların İstanbul'a iletilmesi ve bu koşullarda nasıl bir yol haritası izleneceği ile ilgili Sârim Efendi'nin Bâb-ı Âli'den emir beklemesi üzerine Bâb-ı Âli konuyu görüştü. İran'ın bu taarruzu gerçekleştirebilecek gücü olmadığını düşünen Bâb-ı Âli'nin bu düşüncesi, İstanbul'da bulunan İngiliz sefir Ponsonby tarafından da desteklenmekteydi. Bütün bunlara rağmen uzun zamandır İran'ın fırsat gözettiği ve huduttaki saldırı hazırlıklarını da git gide arttırdığı da bir gerçektir. Dolayısıyla hudut bölgesindeki yetkililere her daim tetikte ve uyanık olmaları bildirildi. Ayrıca durumdaki gelişmelere göre yol haritası belirlemesi gerektiği Sârim Efendi'ye bildirildi.¹⁹⁶ İki ay kadar İsfahan'dan ayrılmayan¹⁹⁷ ve sonrasında Tahran'a dönen Sârim Efendi, Bâb-ı Âli'ye harcamalarına elindeki paranın yetmeyeceğini ve sıkıntı yaşadığından da bahsederek 1000 Flemenk altını gönderilmesini talep etti. Bâb-ı Âli bu isteği onayladı.¹⁹⁸

İran şahı ordusuyla Hemedan'a yakın Borücen bölgesinde konakladığı esnada, Mirzâ Akâsi tarafından Sârim Efendi'ye bir yazı gönderilerek Süleymaniye Valiliğine Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey'in getirilmesi istendi. Sârim Efendi, İran şahının Osmanlı Devleti üzerine saldırıya geçeceği haberini aldığı için, aldığı bu yazıya verdiği cevapta olumlu bir üslup kullanarak meseleyi Bâb-ı Âli'ye bildireceğini söyledi.¹⁹⁹ Bununla beraber Kirmânşah bölgesinde aşiretlerin birbirleriyle çatıştığı, birçok sivil insanın hayatını kaybettiği, birçok kişinin de Bağdat'a sığındığını belirtti. Ayrıca bu gelişmeler üzerine İran şahı ordusuyla bölgede güven ortamını sağlamak gerekçesiyle Kirmânşah'a doğru yola çıkma hazırlığında olduğu haberleri duyulmuştu.

¹⁹⁴ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹⁵ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹⁶ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹⁷ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹⁸ BOA, İ.MSM, 37/1047.

¹⁹⁹ BOA, İ.MSM, 37/1049.

Kirmânşah, Bağdat'la hudut olduğundan ordunun bu bölgeye gelmesi Bağdat için sorun teşkil edebilirdi. Bu nedenle Sârım Efendi şahın taleplerine karşı ılımlı yaklaşmayı uygun gördü. Fakat daha sonra aldığı bir duyumda şahın Tahran'a döneceğinin bildirilmesi, Kirmânşah'a gideceği dedikodularının gerçeği yansıtmadığını gösterdi.²⁰⁰ Bu gelişmeler üzerine Bâb-ı Âlî, Ali Bey'in Süleymaniye Valisi olarak atanması isteklerine, bu göreve Mahmud Paşa'nın getirildiğini ve kendisinin Süleymaniye'ye gönderildiği yanıtını vererek, bu hususta bir değişikliğin söz konusu olamayacağını ilettili.²⁰¹ 6 Ağustos 1840 tarihinde (7 Ca. 1256) İran şahı ordusuyla Hemedan'dan hareket edip iki hafta içinde Tahran'a döneceği haberinin gelmesi üzerine ise Sârım Efendi gelişmeleri İstanbul'a ileterek ordunun Bağdat hududundaki Kirmânşah'a kadar gittiğini fakat Osmanlı Devleti'nin bölgede aldığı önlemler sonucunda saldırı yapamadan Tahran'a dönmeye mecbur kaldığını İstanbul'a bildirdi.²⁰²

Bu gelişmelerin yaşandığı esnada Sârım Efendi, Eylül ve Ekim ayı giderlerinin karşılanması için İstanbul'daki bir Rus tüccarın Tebriz'de bulunan ticarethanesinden 50000 kuruş aldığını merkeze bildirdi. Bâb-ı Âlî de bu meblağı onayladı.²⁰³ Ardından para yetişmediğinden ve maaşları karşılamak amacıyla bu sefer Tahran'da bulunan İran tüccarından 600 Flemenk altını aldı.²⁰⁴ İran'daki görevini tamamlayan ve İstanbul'a avdet edecek olan Sârım Efendi, dönüş için gerekli olan 1.100 Flemenk altını Tahran'daki bir İranlı tüccardan ve 900 altın da Tebriz'deki başka bir tüccardan alarak toplam 2.000 Flemenk altını aldığını İstanbul'a bildirdi.²⁰⁵ Bâb-ı Âlî ise maaş ve yol mesarifi olarak toplam 2.600 Flemenk altını bulan masrafı onayladı.²⁰⁶ İran şahı, Sârım Efendi'nin veda ziyareti için huzuruna çıktığında, Abdülmecid'in tahta oturuşunu kutlayan ve Sârım Efendi'nin İran'daki faaliyetlerinden memnun olduğunu bildiren

²⁰⁰ BOA, İ.MSM, 37/1049.

²⁰¹ BOA, İ.MSM, 37/1049.

²⁰² BOA, İ.MSM, 37/1049.

²⁰³ BOA, İ.MSM, 37/1051.

²⁰⁴ BOA, İ.MSM, 37/1052.

²⁰⁵ BOA, İ.MSM, 37/1052.

²⁰⁶ BAO, İ.MSM, 37/1052.

mektubunu da İstanbul'a gönderdi.²⁰⁷

Sârim Efendi'nin İstanbul'a dönüşünden sonra İran'da istişare ettiği meseleleri tekrar yüz yüze anlatması için Bâb-ı Âli'de bir kurulun toplanması kararlaştırıldı. Böylece Sârim Efendi'nin de katılmış olduğu kurul, 28 Mart 1841 tarihinde (4 S. 1257) toplandı.

Önce İran'dan kaçan Şah olma hevesinde olan İranlı şehzadelerin Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmesi konusu görüşüldü. İran'dan kaçarak Rusya'ya gitme amacındayken hududu aştıktan sonra Osmanlı topraklarında Bağdat'ta misafir edilmişlerdi. Fakat İranlı yetkililer, şehzadelerin sınıra yakın bir noktada bulunmalarından dolayı hudut güvenliğinin sağlanamayacağı kanaatindeydi. Bu nedenle şehzadelerin sınır bölgesinden uzaklaştırılmasını talep ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise şahın soyundan gelen bu şehzadeleri siyasi kaçak statüsünde değil, misafir olarak kabul etmişti.

Sârim Efendi İran'da bulunduğu dönemde meseleyi bu şekilde açıklamış ve bu durumun iki ülke arasında sorun olmaması için çaba göstermişti.²⁰⁸ Fakat İran'dan İstanbul'a geldikten sonra Bağdat'taki bazı İran şehzadelerinin kendilerini destekleyenlerle beraber isyan ederek İran'ı kışkırttığı haberleri gelmişti. Şehzadelerin hududa yakın olmalarından rahatsız olan İran, isyan patlak vermesi üzerine onların bir an önce Bağdat'tan gönderilmelerini talep etti. Aslında İran'a karşı faaliyette bulunan şehzadelerin sınırdan uzaklaştırılması gerektiğini bilen Bâb-ı Âli, bu duyumlar üzerine harekete geçti. Şehzadeler hariç ziyaret maksadıyla Bağdat'ta bulunan İran tebaasının bir kısmı da İran'dan kaçmak için hududu aştığından İran bunların hepsine kaçak gözüyle bakmakta ve izni olmayan hiç kimsenin Osmanlı topraklarında barındırılmamasını talep ediyordu. Bu nedenle Bâb-ı Âli, Bağdat'ta İran'dan gelenlerin yaşadıkları yerlere dönmelerini sağlayarak bundan böyle da İran'ın izni olmadan hiç kimsenin sınırdan içeri girmesine izin verilmemesi kararı alındı ve bu karar Bağdat Mutasarrıfı Ali Rıza Paşa'ya bildirdi.

²⁰⁷ BOA, İ.HR, 8/405.

²⁰⁸ BOA, İ.MSM, 37/1053.

İran, Muhammere'nin Hûzistan'a ait olduğunu ve Hûzistan'ın da İran'ın bir parçası olduğunu belirterek Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın İran'a karşı harekate geçip bölgeyi ele geçirerek buradaki tüccarların mallarını yağmalattığını ve bu nedenle İran tüccarının uğradıkları zararın tamamının ödenmesini talep ediyordu.²⁰⁹ İran'ın uğradığı zarara karşılık istediği meblağ oldukça fazlaydı ama Sârım Efendi ve Ali Rıza Paşa'nın yaptığı incelemelerde ikiyüzelli haneden oluşan küçük bir kasaba olan bölgede İran'ın iddia ettiği kadar zarar olamayacağı intibağı oluşmuştu. Bâb-ı Âli, bu bölgenin hangi ülkeye ait olduğunun açık bir şekilde belli olmadığından, İran'ın istediği tazminatın ödenmesinden önce zarar tespitinin yapılması gerektiğine hükmetti.²¹⁰ Muhammere bölgesinin hangi devlete dahil olduğu ve bölgeye verilen zararın miktarını belirlemek üzere her iki ülkeden ve Rusya'nın atayacağı yetkililerin yanlarına mühendisleri alarak bölgeye gönderilmeleri kararı alındı.²¹¹ Zühâb sancağının da hangi devlet sınırları içinde kaldığı belli olmadığından, Muhammere'ye gönderilen Rus yetkililer ve mühendislerin bu bölgede de ölçüm yapmasına karar verildi.²¹²

Süleymaniye Valisi Ahmet Paşa'nın hududu geçerek sebep olduğu zararların tarafına ödenmesi gerektiğini belirten İran, ayrıca yaylaklardan tahsil edilen vergi hususunda da Valinin İran memuruna her yıl ödemesi gereken meblağı, altı yıldır ödemediğini savunmaktaydı. Bâb-ı Âli ise İran'ın Ahmet Paşa'dan şikâyetçi olmalarından dolayı kendisinin azledilerek yerine Mahmud Paşa'nın göreve getirildiğini, dolayısıyla sorunun çözüme kavuşturulduğunu bildirdi. Yaylaklardan tahsil edilen vergilerin ise her yıl İran'a geçen kişilerin kendilerinden alınması gerektiği Bağdat mutasarrıfı tarafından haber verilmişti.²¹³ Bu durumda Süleymaniye mutasarrıflarından daha önce alınan vergilerin bile geri alınması gerekiyordu. Bundan dolayı bu iddiaların da ortadan kalktığı belirtilerek, konu hakkında gereği şekilde düzenlenmesi için Bağdat

²⁰⁹ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹⁰ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹¹ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹² BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹³ BOA, İ.MSM, 37/1053.

mutasarrıfına talimat verildi.²¹⁴

En önemli konulardan biri de elçilerin masrafinin karşılanması usulüydü. Osmanlı Devleti ile İran elçilerinin masrafları karşılıklı olarak görev için gittikleri devlet tarafından karşılanıyor ve bu mütekabiliyet usulü İranlı elçiler tarafından kötüye kullanılıyordu. Hükümet Sârım Efendi'nin teklifini de göz önünde bulundurup değişikliğe gidilmesine karar vererek durumu İran'a bildirmiş, fakat İran cevapdan cevap gelmemişti. Osmanlı Devleti, Bağdat, Erzurum, Trabzon gibi doğu bölgesindeki bütün İran şehbenderlerine aylık maaş ödüyordu. Bunun yanında maaşlarının dışındaki harcamalarını da çok görmeyerek istedikleri meblağı kendilerine veriyordu. Bağdat mutasarrıfı, Bağdat'taki İran şehbenderine aylık 6000 kuruş olarak yılda 72000 kuruş maaş ödüyor buna karşılık Tebriz'deki Osmanlı Şehbenderi Namık Efendi aynı karşılığı alamadığından dolayı büyük sıkıntılar çekiyordu. Dolayısıyla Bağdat mutasarrıfının, İran şehbenderinin aylık maaşının bir bölümünü Namık Efendi'ye göndermesi kararı alındı.²¹⁵ Ayrıca bundan sonra elçilerin ya da diğer görevlilerin her türlü masraf ve giderlerinin kendi devletleri tarafından ödenmesine de karar verildi.²¹⁶

İstanbul'da toplanan kurulda alınan kararları iletmek ve bölgedeki memurlara talimatlar vermek için gerekli yazıları yazarak, şehzadelerin hudut bölgesinden uzaklaştırılması hususunda Rusya sefaretine ve İran'dan gelen mektuplara da cevaplar yazıldı.²¹⁷ Osmanlı Devleti ile İran arasında hudut bölgesinde yaşanan bu sorunlar 1847'de imzalanan Erzurum Antlaşması'yla tamamen sona erdi. Bu antlaşma ile İran, Süleymaniye bölgesinin kendisine ait olduğu iddiasından vazgeçti. Osmanlı Devleti de Muhammere, Hürremşehir ve Heder bölgelerinin İran'a ait olduğunu onayladı.²¹⁸

İstanbul'a dönüşünden birkaç ay sonra birinci rütbeden Sayda mutasarrıflığı

²¹⁴ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹⁵ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹⁶ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹⁷ BOA, İ.MSM, 37/1053.

²¹⁸ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İran", *İslam Ansiklopedisi*, c.22, TDV. Yayınları, İstanbul 2000, s. 408.

Defterdarlığı'na getirilen Sârim Efendi,²¹⁹ görev yerine doğru yola çıkmadan sağlık sorunları yaşadığını belirterek istifa etti, fakat istifası reddedildi.²²⁰ Mustafa Reşid Paşa'nın sadarettten alınmasının ardından istifası onaylanan Sârim Efendi, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine getirildi.²²¹

2. 3. Londra Sefirliğine Yeniden Atanması

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyesi olarak devlet görevine devam eden Sârim Efendi, 16 Kasım 1844'te (5 Za. 1260) büyükelçi ünvanıyla ikinci defa Londra sefaretine getirildi.²²² Sârim Efendi'nin diplomatik yönden önemi olan bu göreve getirilmesinde, ilk Londra sefaretinde elde ettiği tecrübelerin etkili olduğu düşünülebilir. Bununla beraber, Hariciye Nazırlığı döneminde Lübnan sorunuyla ilgili olarak İngiltere Sefiri Mösyö Canning²²³ ile aralarında sürtüşme yaşanmıştı. Bunun üzerine Mösyö Canning Sârim Efendi'nin nazırlıktan alınmasını istemişti. Sârim Efendi'nin Londra sefirliğine getirilmesi, Bâb-ı Âlî'nin Mösyö Canning'in direktif ettiği gibi hareket etmediğini göstermesi ve Sârim Efendi'yi hariciyeden uzaklaştırmayarak önemli bir görev vermesi açısından önemli bir gelişmedir.²²⁴

Sârim Efendi, 1 Ocak 1845 (21 Z. 1260) tarihinde yaptığı padişaha veda ziyaretinden sonra 19 Ocak 1845'te (10 M. 1261) İstanbul'dan yola çıktı,²²⁵ önce Paris'e gitti. Burada Paris Sefiri Reşid Paşa ile birlikte Fransa kralı, kraliçesi tarafından kabul edildi sonra da üst düzey devlet adamlarıyla görüştü. 6 Mart 1845 (26 S. 1261) tarihinde de görev yeri olan Londra'ya gitmek üzere Paris'ten ayrıldı. Londra'da önce Hariciye Nazırı Lord Aberdeen'i makamında ziyaret etti.²²⁶ Ardından Kraliçe Victoria'nın daveti

²¹⁹ Lütfi, *a.g.e.*, c. 7, s. 1065.

²²⁰ Pakalın, *a.g.e.*, c. 1, s. 69.

²²¹ Lütfi, *a.g.e.*, c. 7, s. 1100.

²²² BOA, HR SFR.3, 9/62; Lütfi, *a.g.e.*, c. 7, s. 1156.

²²³ Stanford Canning (1786- 1880), üç dönemde toplam 22 yıl Osmanlı Devleti'nde görev yapmış önemli diplomattır.

²²⁴ BOA, İ.HR, 28/1304.

²²⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, 21 Ocak 1845 (12 M. 1261) nr. 280, s. 2.

²²⁶ BOA, İ.HR, 29/1357.

üzerine saraya gitti. Burada Sârim Efendi memuriyeti için; Ali Efendi ise İstanbul'a dönüşü için olan padişah mektuplarını kraliçeye takdim ettiler.²²⁷

Sârim Efendi'nin bu görevinde de Sır kâtibi, Londra ve İran sefâretlerinde olduğu gibi, yine Âmedi Kalemünde görev yapan kardeşi İsmail Edib Efendi idi. Ayrıca mühürdarı olan Feyzi Efendi'yi ikinci kâtibi olarak görevlendirdi. Divân-ı Hümâyûn Kalemünde görevli Hüsnü Fahri Efendi'yi Londra'ya götürmek için gerekli işlemleri yaptırdı.²²⁸ Veda ziyareti için Topkapı sarayına çıktığında Londra sefârethanesinde görev yapan tercüman David'in yetersiz olduğundan dolayı Paris'te görevli olan Mösyö Agop Efendi'yi tercümanlık göreviyle yanına alması talimatını aldı. Bunun üzerine Paris'e ulaştığında yapılacak değişikliği Paris Sefiri Mustafa Reşid Paşa'ya belirtti. Mustafa Reşid Paşa, Agop Efendi'nin sefaret için önemli biri olduğunu söylese de kısa bir süre için Sârim Efendi'nin tercümanlık görevine getirildi. Sârim Efendi Londra'ya ulaştıktan sonra Hariciye Nazırı Lord Aberdeen'le tercüman meselesini görüştü. Aberdeen'in Mösyö Zöhrab'ın tercümanlık görevinde sakınca görmemesi üzerine Paris'ten çağırılınca kadar Agop Efendi'nin, onun Paris'e dönmesinden sonra da Mösyö Zöhrab'ın görevne getirilmesine karar verildi.²²⁹ Sârim Efendi'ye 250000 kuruş ödenek²³⁰ ve 60000 kuruş maaş bağlandı.²³¹ Sefarethânenin kirası sefirin maaşıyla ödeniyordu. Fakat Viyana ve Berlin sefarethânelerinininki Bâb-ı Âli tarafından, Paris sefarethânesinininki ise Fransız hükümeti tarafından ödeniyordu. Bu nedenle Sârim

²²⁷ BAO, İ.HR, 29/1357.

²²⁸ BOA, İ.HR, 28/1292; Sârim Efendi maiyetine verilen Hüsnü Fahri ve Feyzi Efendi'lere Sârim Efendi'nin talebi üzerine sefaret görevine uygun olarak hâcelik rütbesi ve nişan verilmesi uygun görüldü.

²²⁹ BOA, İ.HR 26/1237, lef 5; 26/1237.

²³⁰ BOA, İ.HR, 28/1292. Sârim Efendi'ye 250.000 kuruş ödenek verilmişti. Fakat ondan önceki Londra Sefiri Ali Efendi'ye 200.000 kuruş verilmekle beraber beraber Sârim Efendi ile aynı anda Viyana'ya atanan Nafi Efendi'ye de daha az tahsisat verilmesine karar verilmişti. Çünkü Sârim Efendi, Ali Efendi'den daha üst rütbe ve kıdemde olup kendisiyle aynı anda Viyana'ya atanan Nafi Efendi'nin de rütbe olarak daha üstüydü. Bunun yanında Londra sefareti ödeneğinin de Viyana sefaretinden fazla olması uygun görüldüğü için Sârim Efendi'ye Ali ve Nafi Efendi'lerden daha fazla ödenek verildi BOA, İ.HR, 28/1292. Ayrıca Sârim Efendi'ye rütbesine uygun bir nişan verilmesi de uygun bulundu. BOA, C.HR, 86/4300.

²³¹ BOA, C.HR 39/1934.

Efendi'nin raporu doğrultusunda kiranın İstanbul tarafından ödenmesi kararlaştırıldı.²³²

2. 3. 1. Fransa'nın Cezayir'i İlhakına Karşı Çalışmaları

Sârım Efendi, Fransa'nın Cezayir'i işgali ile ilgili ilk Londra sefaretinde yürüttüğü görüşmeleri bu görevinde de devam etti. Fransa, Cezayir'in ilhakını diğer devletlere kabul ettirmek için zaman zaman bazı girişimlerde bulunuyordu. Bu mesele hakkında oldukça titiz davranan Bâb-ı Âlî,²³³ gelen haberlerden rahatsız oluyor ve Sârım Efendi'nin konuyu araştırmasını istiyordu. Fransa ve İngiltere yönetimleri arasında, Fransa'nın Cezayir'de tam egemenlik oluşturmasına yönelik herhangi bir sözleşme ya da antlaşma yapılmadığını belirten Sârım Efendi, İngiltere hükümetinin Cezayir meselesi ile ilgili daha önceki politikasını devam ettirdiğini, bunun sonucu olarak da Fransa'nın Cezayir'de yönetimi ele geçirmesinin açıkça kabul edilmediğini haber belirtti. Sârım Efendi, duyulan bu haberlerin Fransa Amirali'nin Fas ile yaptığı bir sözleşmede Fransa ve Cezayir kralı kelimeleri geçmiş olmasından kaynaklandığını belirtti. Fas tarafı farkında olarak veya sehven antlaşmayı onaylamıştı.

Bununla beraber Fransa kralının oğlu, Dük Romal'in kral vekili olmak üzere tayin edeceği haberlerinin yayılması ve Fransa'dan İngiltere ile görüşmelerde bulunmak üzere görevlendirilen bir memurun Londra'da oldukça uzun süre kalmasının bu söylentileri güçlendirmiş olabileceğini belirtti. Sârım Efendi, eski bir devlet geleneğine sahip olan İngiltere'nin daha önce yürüttüğü politikasından hemen ayrılarak farklı bir yol çizeceğine ihtimal vermiyordu. Ayrıca İngiltere, Fransa'yı sömürgeci olarak görüyor ve Fransa'nın bölgedeki faaliyetlerini kendi siyasetine uygun görmüyordu. Fakat Fransa'nın yaptığı girişim ve ilhaki İngiltere'ye kabul ettirebilmek için çalıştığı haberlerini de alan Sârım Efendi, Fransa kralının bu işgali makul ve mantıklı göstermek uğruna Osmanlı Devleti'ne bir ödül verme düşüncesinde olduğunu ve belki de bunun İngiltere'nin fikrinde değişiklik yapmasına vesile olabileceğini düşünüyordu. Fakat Aberdeen ile bir araya gelen ve bu mesele hakkında kesin bir haber de alamayan Sârım

²³² BOA, İ.HR 28/1292.

²³³ Kaynar, *a.g.e.*, s. 549-552.

Efendi, İngiltere'nin Fransa'ya yakın görünse bile Osmanlı Devleti'yle görüşmeden bir girişimde bulunmayacağını düşünüyordu.²³⁴

2. 3. 2. Osmanlı Sınırdaki Yunan Ayaklanmasına Karşı Yaptığı Görüşmeler

Sârım Efendi'nin Londra'da bulunduğu dönemde Yunanistan sınırında Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bazı sorunlar yaşandığından Sârım Efendi, Hariciye Nazırı Lord Aberdeen ile bu konuyu görüştü. Yunanlıların, Osmanlı Devleti ile Yunanistan sınırındaki Hristiyan halkı isyan ettirmek için cemiyetler kurarak çalışmalar yaptığı ve Atina gazetelerinin bu yönde haberler yayınladığı İstanbul'da da duyulmuştu. Bunun üzerine gazetelerin Osmanlı Devleti'ne sokulmaması kararını alan ve cemiyetlere karşı askeri tedbirler alan Bâb-ı Âlî, yaşananlarla ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin İngiltere, Fransa ve Rusya'da bulunan sefirlerine bilgi vererek, görüşmelerini bu doğrultuda sürdürmeleri talimatını verdi.²³⁵

Lord Aberdeen, Yunanlıların sınırda Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılmış olan bu olumsuz çalışmalarla ilgili Bâb-ı Âlî'nin tedbirlerine İngiltere'nin hak verdiğini ve konuyu diğer Avrupa devletleriyle de görüştüğünü, Atina elçisi aracılığıyla Yunanistan'ın uyarıldığını ve Yunanlılar tarafından meydana getirilen huzuru bozucu faaliyetlerin önüne geçilmesini istediğini bildirdi. Bununla beraber İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunduğunu ve sınırda yaşanan problemlerin sörmesine müsaade etmeyeceklerini belirtti. Aberdeen, Yunanlıların bu hareketlerinin akıllıca olmadığını, sınırdan içeri girerek saldırı için fırsat kolladıklarını, bu nedenle buradaki Osmanlı yöneticilerinin dikkatli olmaları gerektiğini söyledi. Sârım Efendi, Osmanlı Devleti'nin her zaman İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin istediği gibi hareket ettiğini, Yunanlıların olumsuz çalışmalarına karşılık vermediğini, buna rağmen Fransa'nın Yunanistan'ı kışkırtmalarının devam ettiğini söyledi. Aberdeen, İngiltere ve Rusya'nın aynı yönde hareket ettiklerini Fransa'nın da bu ittifaka dahil olduğunu ve herhangi bir farklı görüşün olmadığını, üç büyük devletin Osmanlı

²³⁴ BOA, İ.HR, 31/1413.

²³⁵ Kaynar, *a.g.e.*, s. 508-518.

Devleti'nin yanında olduklarını sözlerine ekledi.²³⁶ Osmanlı Devleti'nin Yunanlıların faaliyetlerine karşı önlemler almasını kabul edilebilir olarak görüldüğünü, aceleci ve dikkatsiz ani girişimlerde bulunmanın gereksiz olduğunu ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin güvenliğinin buzulmasına izin vermeyeceklerini de sözlerine ekledi.²³⁷

Sârim Efendi bu meseleyi İngiltere'deki Rus sefiriyle de konuştu. Rus elçisi, Atina'ya yapılan ikazı Yunanistan'ın çıkardığı problemin önüne geçeceğini, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın bu konuda aynı düşünceyle hareket ettiklerini söyledi. Fransa'nın en başta bu anlaşmaya sıcak bakmadığını ancak daha sonra birliğe katıldığını belirterek, öyle olmasaydı da Mısır sorununda olduğu gibi İngiltere ve Rusya'nın birliğinin yeterli olacağını belirtti.²³⁸

2. 3. 3. Lübnan Meselesi İle İlgili Çalışmaları

Sârim Efendi'nin Londra'ya ulaştığı sırada Lübnan ve çevresinde yaşanan sorunlar sürüyordu. 1843 yılında Lübnan'ı Maruni ve Dürzi kökenli olan iki kaymakamın idare edeceği çifte kaymakamlık adında yönetim sistemine geçilerek Emirlik sistemine son verilmişti.²³⁹ Bu yönetim tarzı uygulama aşamasında bazı problemlere yol açmış ve Maruniler ile Dürziler arasındaki sürtüşmeyi körüklemişti.²⁴⁰ Konuya başından bu yana dahil olan ve meselenin uluslararası bir sorun haline gelmesine sebep olan Avrupa'nın güçlü devletleri olayların daha da artması üzerine konsolosları aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini daha da arttırmışlardı.²⁴¹ Hariciye nazırı olduğu dönemde meseleyle yakından ilgilenerken konuya hâkim olan Sârim Efendi, Lord Aberdeen ile bu problemi masaya yatırdı.

²³⁶ BOA, İ.HR, 30/1386.

²³⁷ BOA, İ.HR, 31/1411.

²³⁸ BOA, İ.HR, 30/1386.

²³⁹ Şehabettin Tekindağ, "Lübnan", *İslam Ansiklopedisi*, c.7, MEB. Yayınları, İstanbul 1972, s. 105; Tufan Buzpınar, "Lübnan", *İslam Ansiklopedisi*, c.27, TDV. Yayınları, İstanbul 2003, s. 251.

²⁴⁰ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu. Ankara 1989, s. 14-15.

²⁴¹ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Ankara 2008, s. 138.

Sârim Efendi ile görüşen Lord Aberdeen ve Londra'daki Fransa ve Rusya sefirlerinin Lübnan'da sonu gelmeyen karışıklıktan rahatsızlıklarının belirtmeleri ve soruna bir an evvel çözüm bulunmasını istiyorlardı. Bu gelişmeler üzerine Sârim Efendi Sayda Valisi Vecihi Paşa aracılığıyla alınmış olan önlemlerden söz ettiğini ve elçilerin bu tedbirleri olumlu karşıladıklarını bildirdi.

Beyrut'ta görevli olan Fransız Konsolos Mösyö Güizot'un Lübnan'da yaşanan karışıklığın bölgedeki Osmanlı devlet adamlarının Maruniler'e karşı Dürziler'i desteklemesinden dolayı ortaya çıktığı düşüncesinde olduğunu Bâb-ı Âlî'ye ileten Sârim Efendi, bu meseleyi de Aberdeen ile masaya yatıracağını sözlerine ekledi.²⁴² İlerleyen dönemde Aberdeen ile gerçekleştirdiği görüşmede meseleyi açarak, Mösyö Güizot'un Lübnan'daki Osmanlı bürokratlarının Dürziler'i desteklediğini belirterek, bu konuda kendisine bilgi verilip verilmediğini ve İstanbul'daki elçiye bir yönerge gönderip göndermediğini sordu. Bunun üzerine Aberdeen, Beyrut'tan Paris'e geçen Mösyö Güizot'un daha sonra Londra'ya gelerek kendisine bilgi verdiğini, fakat bu meseleyle alakalı İstanbul elçisine henüz bir emir verilmediğini belirtti.

Bununla birlikte, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine karışmak niyetinde olmadığını sözlerine ekledi. Bununla beraber sorunun daha da fazla büyümeden bölgedeki karışıklıkların sona erdirilmesi için daha çok çalışılmasını istedi. Bazı Avrupa devletlerinin Lübnan'ın bir kaymakam tarafından yönetilmesi ve Şihâb ailesinden Mir Emin'in de Emirliğe getirilmesinin bölgede güvenliği sağlayacağı düşüncesinde olduğunu da ifade eden Aberdeen, İngiltere'nin düşüncesinin ise bölgenin hâkimi olan Osmanlı Devleti'nin kendi iç meselesi olan bu konuyu istediği gibi çözümlemesi olduğunu sözlerine ekledi. Bununla beraber, Mösyö Canning'in Bâb-ı Âlî'ye bazı ikazlarda bulunmuş olabileceğini söyledi. Sârim Efendi, bölgede Şihâb ailesini istemeyen Dürziler ile bu ailenin yandaşı olan Maruniler arasında yaşanan sürtüşmelerde Dürziler'in üstünlük sağladığını ve bu nedenle anlatıldığı gibi Şihâb

²⁴² BOA, İ.HR, 31/1411.

ailesinin güvenliğini alınamayacağını belirtti.²⁴³

Maruniler'i kollayan ve onların Dürziler tarafından yok edilmeye çalışıldığı fikrinde olan Fransa, Şihâb ailesinden bir yöneticinin Lübnan'da huzur ortamını sağlayacağı düşüncesiyle bölgedeki kışkırtmalarını arttırmıştı. Fakat Sârım Efendi'nin gerçekleştirdiği ikili görüşmeler, İngiltere'nin Bâb-ı Âlî'nin düşüncesinde olduğu yönündeydi. Bununla birlikte 1843'te bu konuda iki devletin birleşerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapması söz konusu iken bu dönemde Şihâb ailesinden birinin emirliğe getirilmesi hususunda Fransa'nın baskısı, İngiltere ve Rusya'nın birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ne daha yakın olmalarına neden oldu.²⁴⁴ Bunun sonucu olarak Aberdeen, İngiltere ve Rusya'nın Lübnan sorunuyla ilgili alınacak tedbirlerin, Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olduğunu düşündükleri bu meseleyi yine Osmanlı Devleti'ne bıraktıklarını, bu nedenle Şihâb ailesinden bir Emir'in yönetimi ele alması hususuna müdahale etmeyeceklerini Sârım Efendi'ye belirtti. Bu meseleyle ilgili diğer sefarethânelerden Bâb-ı Âlî'ye gelecek talep ve baskılara kulak asmaması gerektiğini sözlerine ekledi.²⁴⁵ Daha sonra Sârım Efendi, Prens Metternich ve Mösyö Güizot'un baskı yaparak İngiltere'yi de taraflarına çekebilmek amacıyla bu mesele hakkındaki düşüncelerini İngiltere hükümetine ilettiklerini, ama İngiltere'nin tavrında değişiklik olmadığını belirtti.²⁴⁶ Sonuç olarak Avusturya ve Fransa'nın Şihâb Ailesinin yönetiminde kalması yönünde ortak düşünceyle hareket ettikleri anlaşılmaktaydı.²⁴⁷

2. 3. 4. İran İle Yaşanan Sınır Sorunu

Bâb-ı Âlî İran'la ilgili meydana gelen bir gelişmeyi araştırması için Sârım Efendi'ye bildirdi. Bilgiye göre İran şahı, Herat bölgesini hedef alan askeri hareket hazırlıkları yapıyor ve bunu İngiltere'nin Tahran sefiriyle de paylaşıyordu. Sârım Efendi'den Londra'da bu konuda herhangi bir dedikodu olup olmadığını araştırması istendi. Sârım

²⁴³ BOA, İ.HR, 31/1411.

²⁴⁴ Kaynar, *a.g.e.*, s. 470-471.

²⁴⁵ BOA, İ.HR, 36/1436.

²⁴⁶ BOA, İ.HR, 34/1565.

²⁴⁷ BOA, İ.HR, 34/1565.

Efendi İran'da bulunduğu sırada öğrendiği gelişmelerin de yardımıyla daha önce Rusya'nın desteğiyle İran şahının Herat eyaletine askeri müdahaleye giriştiğini, fakat İngiltere'nin bölgeyi kontrol altında tutması üzerine geri dönmek zorunda kaldığını belirterek İngiltere'nin bu meselede İran'ı desteklediğini olası görmediğini belirtti. Fakat İngiltere'nin bile zaman içinde duruma göre siyasi manevralar yapabileceğini düşünen Sârim Efendi konuyu araştırdı. Londra'da bu harekate destek olmaya yönelik herhangi bir gelişme olmadığını Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Bu meseleyi Rusya'nın Londra sefiri Mösyö Brunnow ile de ele alan Sârim Efendi, Brunnow'un da yaşanan gelişmelerden haberdar olmadığını Bâb-ı Âli'ye raporla ilettili.²⁴⁸

Osmanlı Devleti, İran ile yaşadığı hudut problemini, Zaho (Buhtan) ilinin İran'a verilerek buna karşılık da Muhammere'nin Osmanlı'ya devredilerek sonuçlandırılmasından yanaydı. Bâb-ı Âli, bu konuyla ilgili Avrupa devletlerinin kendisini desteklemesi için Sârim Efendi'den İngiltere'yle meseleyi görüşmesi talimatını verdi.²⁴⁹ Sârim Efendi'nin konuyu anlattığı Aberdeen, Canning'in İstanbul'daki Rus sefirle birlikte İran ile görüşerek sorunun halledilmesi için çabalayacağını bildirdi. Sonra da bu konu hakkındaki fikrini öğrenebilmek için Rusya'nın Londra sefiri Mösyö Brunnow'la tekrar bir araya geldi. Bu görüşmede Sârim Efendi, İngiltere'nin konu hakkındaki tutum ve tavrının Rusya tarafından da kabul gördüğünü ve Brunnow'un bu konuyu Rusya Hariciye Nazırı Nesselrod ile İstanbul'daki Rusya elçisi Mösyö Titof'a da iletteceğini ve meselenin bu kanaldan daha yakından takip edilebileceğini, kendisinin de gelişmeler olursa Bâb-ı Âli'yi bilgilendireceğini belirtti.²⁵⁰

2. 3. 5. Eflak Sorunu ile İlgili Çalışmaları

Sârim Efendi'nin Londra sefirliği yaptığı bu dönemde çalıştığı konulardan biri de Eflak meselesiydi. Eflak ve Boğdan'la ilgili Osmanlı Devleti'nin Belgrad Muhafız Alay

²⁴⁸ BOA, İ.HR, 31/1436.

²⁴⁹ BOA, İ.HR, 33/1495; İ.MSM, 40/1088.

²⁵⁰ BOA, İ.HR, 33/1495.

Kumandanı Hafız Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği raporlarda bölgenin tanınmış kişileri ve bölge halkının Eflak ve Boğdan'ı tek çatı altında birleştirme çabası içinde olduklarını, Rusya'nın da bu fikri desteklediği ve İmparator'un damadının eyalete kral olması koşuluyla bu öneriyi kabul edeceği haberi alınmıştı. Bâb-ı Âli konuyu Sârim Efendi'ye bildirerek bunun ne kadar doğru olduğunu araştırması talimatını verdi. Sârim Efendi vakit kaybetmeyerek Balkanlar'ın önemli bir bölgesi olan Eflak'la ilgili gelişmeleri Aberdeen ile görüştü. Eflak ve Boğdan hakkındaki gelişmelerle ilgili bilgilerinin olmadığını belirten Aberdeen, alınan haberlerin dedikodudan ibaret olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını bu tasarının gerçekleşmesinin imkan dahilinde olmadığını Sârim Efendi'ye belirtti.²⁵¹

2. 3. 6. Mısırlı Ferik Sami Paşa'nın Londra Ziyareti ve Süveyş Yolu Konusu

Sârim Efendi, uzun zamandır Paris'te temaslarda bulunan Mısırlı Ferik Sami Paşa'nın²⁵² Londra'ya geldiğini ve konaklama yeri konusunda problem yaşandığından da bir süreliğine sefarethânedeki misafir olarak kaldığını merkeze bildirdi. Fransa'da Paris Sefiri Mustafa Reşid Paşa aracılığıyla Fransa Kralı ve Mösyö Güizot ile görüşen Sami Paşa, Londra'da da Sârim Efendi vasıtasıyla Kraliçe Victoria ve Lord Aberdeen ile görüşme tabebinde bulundu. Sârim Efendi ile birlikte Aberdeen'i makamında ziyaret etti ve bu ziyaret esnasında kraliçe ile de görüşmek istediğini belirtti. Mustafa Reşid Paşa, Sârim Efendi'ye gönderdiği mektupta, Sami Paşa'nın ziyaretlerini siyasi bir amaç doğrultusunda gerçekleştirmediğini, Avrupa seyahatinin gerçek nedeninin turistik ziyaret ve kültürü tanıma amacından ibaret olduğunu belirtmişti. Aberdeen ile

²⁵¹ BOA, İ.HR, 31/1413.

²⁵² Abdurrahman Sâmî Paşa (1792-1881): III. Ahmed döneminde ordu ile Mora'ya gitmiş, Trapoliçe'ye yerleşmiş bir aileye mensuptur. Mora isyanı sırasında babası şehid oldu ve aile esir düştü. Baki ve Hayrullah adlı kardeşleri esir kalmak şartıyla ailenin Mısır'a gitmesine izin verildi. Orada Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ilgisiyle karşılandılar. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Mora isyanını bastırmakla görevlendirildiğinde Sami Paşa da onunla birlikte gitti ve kardeşlerini kurtardı. 25 yıl Mısırdaki kaldı, Mora isyanının nedenlerini bir kitapla anlattı. 1831'de Mehmet Ali Paşa'nın yardımcısı oldu. Ancak Abbas Paşa'nın Hıdivliği sırasında 1849'da Mısır'dan sürgün edildi. Daha sonra Osmanlı Devleti hizmetine giren Sami Paşa birçok görevlere getirildi. Vefatından sonra Sultan Mahmud hazinesine defnedildi. Bkz. "Sâmî Abdurrahman Paşa", *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 7, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s. 450-451.

gerçekleştirilen görüşmede de kendisine ziyaret sebebi sorulduğunda, Reşid Paşa'nın belirttiği gibi kültürel gezi ve hava değişikliği için geldiğini söylemişti.²⁵³ Sârim Efendi bu cevaptan tatmin olmadığı gibi Sami Paşa'nın gelişinin bir sorunu çözmek için amacı taşıdığı havası oluşturduğunu, İngiliz yetkililerden duyduğu kadarıyla ve gazetelerde okuduğu bazı haberlerin bu yönde yapıldığını İstanbul'a bildirdi. Ferik Sami Paşa uzun zaman Mısır'da yaşamıştı, bu nedenle kendisine, Hindistan Kumpanyasının bir süreden beri gerçekleşmesini istediği Süveyş ticaret yoluna bir düzenleme getirilmesi konusundan söz edildi. Sami Paşa ise Mısır'dan ayrılalı bir yıla yakın zaman olduğunu, bu nedenle Mısır valisinin şu anki fikrinin ne olduğunu bilemeyeceğini ve Süveyş ticaret yoluyla alakalı alınan kararın uygun olduğunu söyledi. Sârim Efendi, Sami Paşa'nın daha önceki kararın nasıl olduğunu açıklamasını istedi.

Sami Paşa bunun üzerine Hindistan ticaretinin hızlanması için Süveyş ticaret yoluyla ilgili İngiltere'nin bazı istekleri olduğunu, geçen yıllarda raylar döşemek istedilerse de Mısır valisinin buna yanaşmadığını, ancak kendileri yaparlarsa bunun uygun olabileceğini, bunun üzerine İngiltere'nin bu meseleyi tekrar açmadığını belirtti. Fakat daha sonra İngiltere'nin İskenderiye'de bir kumpanya kurarak posta işletme önerisinde bulunduğunu, valinin bu mesele hakkında da İngilizlere aynı şekilde olumsuz cevap verdiğini belirtti. Yazışmalarla ticari ürünlerin ivedi bir şekilde yerine ulaşması ve halkın güvenliğinin sağlanması hususunda söz veren valinin posta işletmesini kendi kontrolü dahilinde idare edilmek üzere bir sözleşme bile hazırlattığını sözlerine ekledi.²⁵⁴

2. 3. 7. Elçi Kabulü İle İlgili Kriz Yönetimi

Sârim Efendi ile Lord Aberdeen arasında elçi kabulü konusunda yapılan değişiklikler nedeniyle bir tartışma da yaşandı. Gloucester Dük'ünün kızının ölmesi ve bu haberin İstanbul'a da ulaşması üzerine Sultan Abdülmecid Kraliçe Victoria'ya bir taziye mektubu gönderildi. Sârim Efendi de gelen mektubu Kraliçe'ye takdim edeceğini

²⁵³ BOA, İ.HR, 31/1411.

²⁵⁴ BOA, İ.HR, 31/1436.

belirterek Lord Aberdeen'den randevu almasını talep etti. Aberdeen, mektubun olağanüstü devlet meselesine ait bir gelişmeyle ilgili olmadığını, yeni usul gereği bu içerikte gönderilen mektupların kraliçe tarafından resmen kabul edilmeyerek kendisi aracılığıyla kraliçeye takdim edileceğini Sârim Efendi'ye belirtti. Sârim Efendi ise bu yeni usule dair kendisine bilgilendirmede bulunulmadığını, padişah mektuplarını bizzat kendisinin Kraliçe'ye takdim etmesinin gerektiğini, yeni usulün sefaret geleneğine uygun olmadığını belirterek konuyu Bâb-ı Âlî'ye iletceğini belirtti. Öte yandan Mösyö Canning'in hangi konuda olursa olsun kraliçe mektuplarını padişaha bizzat kendisinin takdim ettiğini hatırlatarak bu durumun eşitlik esasına ters düştüğü gerekçesiyle Aberdeen'in yaklaşımına itiraz etti.²⁵⁵

Aberdeen İngiltere'de böyle mektupların kraliçeye bizzat teslim edilmediğini ve buna müsaade edildiği takdirde zaten çok çalışan kraliçenin daha da meşgul olacağını bu nedenle yeni usulün uygulanmaya başlandığını²⁵⁶ bunun her devletten gelen temsilcilere uygulandığını belirtti. Bir süre önce Fransa kralının gönderdiği ve Fransa elçisi tarafından kendisine getirilen benzer konudaki mektubu kraliçeye kendisinin takdim ettiğini bildirdi. Sârim Efendi yine de eşitlik esasına uygun görmediği bu durum karşısında, Osmanlı Devleti'nin de İstanbul'daki İngiltere elçisine aynı şekilde muamele etmesi gerekeceğini bildirdi. Aberdeen ise İstanbul'da nasıl bir uygulama olduğunu bilmediğini fakat İngiltere'de artık yeni usulün uygulandığını söyledi.

Bu sadece Osmanlı sefirlerine uygulanan bir muamele olmasa bile Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1809'da imzalanan Kale-i Sultaniye antlaşma gereği, İngiltere elçilerinin diğer devletlerin elçilerinden daha üst düzeyde ağırlanacakları, buna karşılık aynı durumun İngiltere'deki Osmanlı elçileri için de geçerli olduğu karara bağlanmıştı. Fakat İngiltere'de bulunan tüm sefirleri kapsayan yeni bir uygulamaya dair tartışma başlatılmasının için siyasi konuların yoğunluğu nedeniyle zamanın uygun olmadığını belirten Sârim Efendi, padişahın mektubunun bir kereye mahsus kendisinin teslim

²⁵⁵ BOA, İ.HR, 30/1386.

²⁵⁶ BOA, İ.HR, 30/1386.

etmemesine izin vereceğini ve bundan sonra da Bâb-ı Âli'den gönderilecek talimata göre hareket edeceğini İstanbul'a raporla bildirdi.²⁵⁷ Ardından yaşanan gelişmeler üzerine tavrını değiştiren Aberdeen, bu yeni usulün kanun haline henüz getirilmediğini ve padişah tarafından Kraliçe'ye bir mektup gönderildiğinde ve bizzat elçi tarafından takdim edilmek istendiğinde Kraliçe'nin Sârim Efendi'yi kabul edeceğini belirtti. Bu değişikliğin yapılmasında ya iki taraf arasında yaşanan tartışma sonrası İstanbul'daki İngiliz elçisinin sahip olduğu ayrıcalıkları kaybedeceği tedirginliği ya da Aberdeen'in Osmanlı Devleti'ne dostluk beslemesinden kaynaklanmış olabileceğini düşünen Sârim Efendi yaşanan gelişmeden memnun olarak durumu İstanbul'a bildirdi.²⁵⁸

Bu sorunun yaşandığı yıllarda yukarıda da bahsettiğimiz gibi İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Mösyö Canning padişaha kraliçenin mektuplarını, hangi konuda olursa olsun kendi iletiyordu. Abdülmecid ile olan diyalogunu ya da Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin siyasi gücüne muhtaç olmasını değerlendiren Mösyö Canning Osmanlı sarayında uygulanan kuralların bile bir gecede değişmesine neden olmuştu. Mösyö Canning bir gün atıyla sarayın arkasında gezerken nöbetçiler tarafından durdurulmuştu. Daha ileri sadece yaya olarak gidilebileceğini hatırlatan askerlere, kendinin Kraliçe Victoria'nın elçisi olduğunu bundan dolayı gidebileceğini "*İngiliz asilzadelerine has tepeden bakar tavırla*" belirtmesine rağmen izin alamayınca atından inmeyip geri dönen Canning kendisi lehinde yapılan değişiklikten dolayı padişaha teşekkür etmişti.²⁵⁹

2. 3. 8. Londra Sefirliğinin Sona Ermesi

22 Ekim 1845 (20 L. 1261) tarihinde İstanbul'dan gönderilen bir talimatnamede, Paris elçisi Mustafa Reşid Paşa'nın Hariciye Nazırlığına, Sârim Efendi'nin, Paris sefirliğine

²⁵⁷ BOA, İ.HR, 30/1386.

²⁵⁸ BAO, İ.HR, 30/1386.

²⁵⁹ Turgut Subaşı, "Canning'in Raporlarına göre Abdülmecid ve Sultan'a İngiltere Tarafından Verilen Knight Of The Garter (Dizbağı Nişanı)", *Ölümünün 150. Yılında Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823- 1861), Uluslararası Sempozyumu* 18-19 Kasım 2011, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul, 2011, s. 12.

ve Şekib Efendi'nin de Londra sefirliğine getirildiği bildiriliyordu.²⁶⁰ Yaşanan değişiklik sonrası Sârım Efendi'ye 250 sterlin ödenek verilerek Şekib Efendi intikal edene kadar görevini yürütmesi talimatı verildi.²⁶¹ Henüz Paris sefirliği görevine başlamadan 13 Ocak 1846'da (15 M. 1262) Ticaret Nazırlığına getirildiğini öğrendi ve İstanbul'a dönüş hazırlığına sevinç içinde başladı.²⁶² Sârım Efendi'nin İstanbul'daki yeni görevine atanmasının asıl sebebinin Avrupa havasının sağlığını bozmuş olması olarak belirtilmişti.²⁶³

Sârım Efendi'nin İstanbul'a bir an önce dönmesi gerektiği için yerine bir maslahatgüzar düzeyinde bir vekile devretmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Avrupa'daki görevleri esnasında Sır kâtibi olarak görev yapması nedeniyle sefirlik konusunda tecrübe edinen kardeşi İsmail Edib Efendi'nin Londra maslahatgüzarı görevine getirilmesini Bâb-ı Âli'ye teklif eden Sârım Efendi'nin bu teklifi kabul edildi.²⁶⁴ 28 Ocak 1846 (30 M. 1262) tarihinde Bâb-ı Âli'den gelen talimatnamede, dönüş yolculuğu için kendisine 100000 kuruş ödenek çıkartıldığı ve görev süresinin dolması ile ilgili padişah mektubunun ise daha sonra Londra'ya gönderileceği talimatı veriliyordu. Bu talimatı alan Sârım Efendi Kraliçe Victoria, Lord Aberdeen ve bazı bürokratlara veda ziyaretleri gerçekleştirdikten sonra Londra'dan İstanbul'a doğru yola çıktı.²⁶⁵ Sârım Efendi, önce Paris'e uğrayacağını ve ardından Viyana'ya geçerek oradan Tuna vapuruyla dönmek istediğini merkeze bildirdi.²⁶⁶ 4 Mart 1846 (6 R. 1262) tarihinde geldiği Paris'te Fransa Kralı Louis Philippe tarafından kabul edildi.²⁶⁷ Daha sonra ulaştığı ve bir süre misafir

²⁶⁰ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Şekib Paşa" *Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c.2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s.578.

²⁶¹ BOA, İ.HR, 32/1447; C.HR, 94/4690. Sârım Efendi'ye önce 25.000 kuruş tahsisat verilmesi düşünülmüştü. Fakat kuruş hesabıyla verilecek olan bu miktarın oradaki akçeyle değiştirildiğinde ve buna masraflar da eklendiğinde yetmeyeceği anlaşıldığından kuruş hesabıyla vermek yerine 250 (İngiliz) lirası ödenmesi kararlaştırıldı.

²⁶² BOA, İ.DH, 115/5840; Lütfi, Tarih, c. 8, s. 1215.

²⁶³ BOA, İ.DH, 115/5840.

²⁶⁴ BOA, İ.DH, 115/5840; İ.HR, 34/1548.

²⁶⁵ BOA, İ.HR, 34/1565; 34/1548.

²⁶⁶ BOA, İ.HR, 34/1548.

²⁶⁷ BOA, İ.HR, 34/1565.

olduğu Viyana'da Arşidüke ziyaret gerçekleştirdikten sonra İstanbul'a dönmek üzere hareket etti.²⁶⁸

²⁶⁸ BAO, İ.HR, 35/1590.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İDARİ GÖREVLERİ

3. 1. Merkezdeki Görevleri

3. 1. 1. Sârım Efendi'nin Tâkvim-i Vekâyi Yazarlığı

Haçlı Seferlerine kadar medeniyet olarak Doğu'nun gerisinde olan Avrupa, bu seferlerle birlikte tanıştıkları birçok icad ve geleneği kendi memleketlerine götürmüşlerdi. Bu icadlardan biri olan matbaa, Rönesans döneminde Jan Gutenberg tarafından geliştirilerek modern bir hale getirildi. Bu süreç sonucunda insanların kitaba olan ilgisine paralel olarak XVII. yüzyılda süreli yayın anlayışı gelişmiş, XVIII. yüzyılda “Dördüncü Kuvvet” olarak adlandırılan “Basın” doğmuştu. Osmanlı toplumu da basınla XIX. yüzyıl başlarında tanışmıştı.²⁶⁹

1831'de yayın hayatına başlayan Takvîm-i Vekâyi'den önce de Osmanlı topraklarında yayın yapan başka dillerde gazeteler vardı. Bu gazeteler Fransızca, Rumca, Arapça ve Ermenice yayınlanıyordu. 1821-1831 arasında İzmir'de Fransızca olarak şu gazeteler yayınlanıyordu; Le Smyrneen (1824), Spectateur Oriental (1824-1827), Le Courrier de Smyrne (1828-1829). 1821'de başlayan Yunan isyanı nedeniyle Avrupa basınında Osmanlı düşmanlığının yoğun bir şekilde işlenmesi Bâb-ı Âlî'yi zor durumda bırakmıştı. İzmir'de çıkarılan Fransızca gazetelerin, Osmanlı Devleti için beklenmedik bir destek sağlaması Rusya'nın Bâb-ı Âlî'ye baskıda bulunarak bu gazetelerin kapatılmasını istemesine neden olmuştu.²⁷⁰

Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nden ayrılma emelleri taşıyan Kavalalı Mehmed Ali Paşa da kendi çıkarlarını korumak amacıyla 1828'de Mısır'da Vakayi Mısriye gazetesini yayımlatmaya başlamıştı. Bu gazetenin yarısı Türkçe, yarısı Arapça'ydı. Gazetede ağırlıklı olarak resmi bildirimlere, yasal uygulamalara ve Mehmed Ali Paşa'nın çalışmalarına yer veriliyordu. Vakayi Mısriye Osmanlı Devleti sınırları içinde

²⁶⁹ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 68.

²⁷⁰ Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 69.

yayımlanan ilk Türkçe-Arapça gazeteydi.²⁷¹

1827'deki Navarin faciasından sonra Avrupa'da yalnız kalan II. Mahmud, uzun süredir tasarladığı gazeteyi hayata geçirmeye karar vermiş ve ilk resmi nitelikli Türkçe gazete olan Takvîm-i Vekâyi'yi yayımlatmaya başlamıştı. Gazetenin ismi için yapılan önerilerden en beğenileni Esad Efendi'nin teklif ettiği “*Takvîm-i Vekâyi*”, Serasker Paşa ve Sadaret Kaymakamı'nın da görüşleri alınarak padişah tarafından kabul edilmişti. Böylece Türk basın tarihinin ilk Türkçe gazetesinin Takvîm-i Vekâyi adıyla çıkması kararlaştırılmıştı.²⁷²

Gerek Türkçe gazeteciliğin başlangıcı olması gerek diğer gazetelere ve vilâyet gazetelerine örnek olması bakımında Takvîm-i Vekâyi Türk basın tarihinde önemli bir yere sahiptir. Takvîm-i Vekâyi'nin çıkış sebepleri ve amacı mukaddimesinde izah edilmişti. Esad Efendi'nin yazıp Sadaret Kaymakamının da çeşitli düzeltmeler yaptığı “*mukaddime*”, Takvîm-i Vekâyi'nin çıkış tarihinden üç hafta kadar önce 8 Ekim 1831'de (1 C. 1247) yayınlanmış ve ardından gazetenin ilk sayına ilave olarak 1 Kasım 1831 (25 C. 1247) günü tekrar dağıtılmıştı.²⁷³ Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarına ve yabancılara duyuracak bir çok meselesi vardı. Halkın fikirlerinin devlet işlerinde ve milletlerarası ilişkilerde oynadığı rol yavaş yavaş hissedilmeye başlanmıştı. Bu durum Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi'de açıkça görmek mümkündür. Mukaddime halkın fikirlerine verilmeye başlanan önemi ve gazeteden beklenen faydaları gösteriyordu.²⁷⁴

Takvîm-i Vekâyi'nin ilk sayısı 1 Kasım 1831 (25 C. 1247) tarihinde çıkmıştı. Padişah gazete yayınının lüzumuna işaret eden fermanında şöyle demektedir:

“Kaymakam Paşa bu hususun tanzimine bakılması pek çok vakitten beri em

²⁷¹ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 69; Orhan Koloğlu, *İlk Polemik, Vakayı Misriyyenin Öyküsü ve Takvîm-i Vekâyi ile Tartışması*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara: 1991, s. 148.

²⁷² Nesimi Yazıcı, *Takvîm-i Vekâyi, Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s. 42.

²⁷³ Uğur AKBULUT, “ Osmanlı Basın Tarihine Katkı : Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/5 Spring 2013, s. 31-57, ANKARA-TURKEY.

²⁷⁴ Ertuğ, *a.g.e.*, s. 134.

idi. Ancak vakit ve mevsimi gelmemiş olduğundan vaktine talikan sükutu ihtiyar etmekte idim. İşte, leh-ül-hamd, mevsim ve sırası gelip şer'i şerif ve nizama asla dokunur yeri olmadığından maada, Mülkçe pek çok menfaii olacağı dahi cümle tarafından teslim ve istihsan olunmuş, bu surette takririnde beyan olunduğu üzere bu hususa nezaret için Esad Efendi, Nazım Efendi, Sârım Efendi ile Sait Bey dahi ol vechile memur ve tayin kılınsın."²⁷⁵

Takvîm-i Vekâyi haftada bir defa yayımlanmak üzere bir resmî gazete olarak kurulmuştu. Gazetenin yöneticisi, Mekke kadılığı da yapmış olan Vak'anüvis Esad Efendi idi. İlk zamanlarda resmî tebliğ ve haberler yanında gazetede iç ve dış olaylara dair havadis veriliyordu. Gazetenin nüshalarında görülen başlıca haber bölümleri Mevadd-ı Askeriye, Umur-ı Dahiliye, Umur-ı Hariciye, Fünûn, Tevcihat-ı İlmiye, Ticaret ve Es'ar'dı.

Takvîm-i Vekâyi'nin yayını için Süleymaniye Camii ile şimdiki İstanbul Üniversitesi arasında bulunan, Darüt Tıbaa'ya yakın bir konak satın alınarak Takvimhane-i Amire Matbaası kuruldu. Gazetenin boyu 40x27 cm idi ve ilk sayı 5000 adet basıldı. Devlet ricaline, askeri erkâna ve elçiliklere gönderilen gazete, abone sistemiyle çalışıyordu ve yıllık abone ücreti 120 kuruştı. Gazetenin ilk basımından kısa bir süre sonra Takvîm-i Vekâyi'nin Fransızca (Le Moniteur Otoman), Rumca (Ottomanikos Monitor), Ermenice (Liro Kir) nüshaları basılmıştı. Daha sonraları gazete önemini kaybetmiş ve gazetede padişah iradelerine, ilgi çekmeyen resmi haberlere yer verilmişti. Bu yüzden, ilk yıllarda kazandığı itibarı süratle kaybetmişti. Sultan II. Mahmud hayattayken en parlak devrini yaşayan Takvîm-i Vekâyi, onun ölümünden sonra kuru içeriği ile ilgi çekmeyen intizamsız yayımlanan bir gazete haline gelmişti.²⁷⁶

Bu gazetenin Umur-ı Dahiliye muhabiri olarak görevlendirildiği II. Mahmud'un fermanında ve Takvîm-i Vekâyi'nin Mukaddimesi'nden öğrendiğimiz Sârım Efendi, ilk

²⁷⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, Mukaddime, 25 Cemaziyelevvel 1247.

²⁷⁶ Ertuğ, *a.g.e.*, s. 135- 138.

sayıda yayınlanan II. Mahmud'un Çanakkale ve Edirne gezilerini kaleme almıştı. Bu gezi esnasında Gelibolu'daki askerlerin denetimi ve Tunca Nehri'nin taşması sonucunda sel altında kalan evler ve tarlaların durumunu ayrıntılarıyla aktarıyordu.²⁷⁷

3. 1. 2. Ticaret Nazırlığı

Sanayi devriminin gerisinde kalan, istediği atılımı bir türlü gerçekleştiremeyen Osmanlı Devleti, Ticaret Nazırlığına tecrübeli isimlerin geçmesini prensip haline getirmişti. Yurtdışı görevleri nedeniyle uluslararası ilişkilerde bilgisine güvendiği Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyesi Sârım Efendi'yi 13 Haziran 1841 tarihinde ticaret nazırlığına getirilerek²⁷⁸ kendisine 25.000 kuruş maaş bağladı.²⁷⁹ Nazır olmasının ardından bozulan düzene çözüm üretebilmek amacıyla çalışmalar yapan Sârım Efendi, nezaretteki memur ve katipler ile nezarete bağlı bulunan Meclis-i Umur-ı Nafia'yla ilgili düzenlemeleri içeren bir rapor hazırlattı.²⁸⁰

Raporda, nezaretin öncelikli sorunu olan İstanbul halkının ekmeğe ihtiyacını ele aldı. Ekmeğe fiyatının yüksek olduğunu herkesin daha rahat ulaşması için temel gıda maddesi olan ekmeğin fiyatında indirim konusunda çalıştı. Meclis-i Nafia'yı düzene sokabilmek için meclisteki üye, müftü ve kâtiblerin maaşlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini söyleyen Sârım Efendi, hazinenin yükünü hafifletmek maksadıyla üye sayısının azaltılması gerektiğini, açıkta kalacak memurların da başka alanlarda isdiham edilmeleri gerektiğini bildirdi. Adeta sosyal devlet anlayışı gereği, Ticaret Mahkemesinde maaşsız çalışan memurlar Hacı Mahmud Efendi, Muhtar Hacı Bekir Ağa ile Avrupa tüccarı vekili Yusuf Haccar'a Ticaret Mahkemesindeki davalardan alınan harçlardan, bir miktar maaş verilmesini de teklif etti.

Ticaret Nazırlığı'nda haddinden fazla memur bulunduğunu düşünen Sârım Efendi,

²⁷⁷ Sârım Efendi'nin ilgili yazısı Takvîm-i Vekâyi'nin ilk sayısında neşredilmişti. Padişah'la yaptığı röportaj ve yakın ilişkileri ilerleyen yıllarda tercih edilen bir devlet adamı olmasında etkili olmuştu.

²⁷⁸ *Takvîm-i Vekâyi*, 21 Haziran 1841 (1 C. 1257) nr. 226 s. 1.

²⁷⁹ BOA, C.İKTS, 29/1421.

²⁸⁰ BOA, İ.MSM, 23/596.

Ticaret Mümeyyizliği ile Zimmetliğinin tek çatı altında toplanarak Ticaret Muhasebeciliğinin kurulmasını ve Harbiye Ruznamçecisi İzzet Efendi'nin de 7500 kuruş maaş ve hâcelik rütbesiyle bu göreve getirilmesi teklifinde bulundu. Ayrıca Sergi Halifesi ile Veznedarbaşı görevleri için birer yardımcının yeterli olduğunu, Ticaret Mektupçuluğunun kaldırılarak yerine oluşturulacak Başkitabete İsmet Efendi'nin getirilmesini ve Ticaret Mektupçusu Veli Bey'in de başka bir göreve tayin edilmesini teklif etti.²⁸¹

Sârım Efendi'nin hazırlattığı rapor daha sonra Meclis-i Vâlâ'ya gönderilerek burada görüşüldü. Sârım Efendi'nin saptadığı tespitler gereğince düzenlemeler yapılarak, birkaç üyenin, meclisten çıkarılmasına ve meclis üyelerinden Mustafa Efendi ile Tecelli Efendi'nin başka göreve kaydırılmasına karar verildi. Salih Efendi'nin meclis başkanı olmasına, İkinci Katib Nazım Efendi'nin Sır kâtibi olmasına, Mukayyid Abdüllatif Efendi'nin görevine katiplik görevinin de eklenmesine karar verildi. Ayrıca Ticaret Mahkemesi tercümanları olan Nikolaki ve Vasilaki Efendi'lerin görevlerinde devam etmeleri kararları da alındı. Ticaret Mahkemesi memurlarından olan Hacı Mahmud Efendi, Muhtar Hacı Bekir Ağa ve Avrupa tüccarı vekili Yusuf Haccar'a ticaret hasılatından 1500 kuruş maaş bağlanması ve Yusuf Haccar'ın Avrupa tüccarı şebhenderi olarak görevlendirilmesi onaylandı. Mahkemede görev yapan Gümrükçü, İhtisab Nazırı, İstefenaki Beyzade Agop Efendi ve Barutçubaşının ise kendi görevlerinin yoğunluğu nedeniyle mahkemede yer almamalarına, davalara yukarıda belirtilen memurlar tarafından bakılmasına karar verildi. Bunların yanında Sârım Efendi'nin diğer teklifleri de kabul edilerek uygulanmaya başlandı.²⁸²

Sârım Efendi'nin teklifi doğrultusunda Meclis-i Vâlâ tarafından görüşülüp karara bağlanan rapor maddeleri Bâb-ı Âlî tarafından da aynı şekilde onaylandı.²⁸³ Ardından

²⁸¹ BOA, İ.MSM, 23/596.

²⁸² BOA, İ.MSM, 23/596.

²⁸³ BOA, İ.MSM, 23/596.

Meclis-i Nafia²⁸⁴ ve Ticarethanedeki memurlara yeni görevleri nedeniyle nişan verildi.²⁸⁵ Ticaret Nazırlığı tarafından bu defa İstanbul'un ekmek ihtiyacıyla ilgili bir rapor hazırlandı. Raporda, ekmek fiyatlarının fahiş derecede yüksek olduğundan ve fiyatların düşürülmesi için alınacak tedbirlerden bahsediliyordu.²⁸⁶ Daha önce fırıncı esnafına verilen talimatta, ekmek fırınlarında yazın iki, kışın dört aylık hububatın bulunması şartı getirilmişti. Tüccarın hububatı getirmesi ve bunların esnaf tarafından tedarik edilmesini kolaylaştırmak için bir şirket kurulmuştu. Bu şirket tüccardan aldığı hububatın fiyatına uygun olarak fırınlara narh koysa bile, ürünün fiyatının düştüğü zamanlarda esnaf, daha önce şirket kurulmadan ucuza almış olduğu hububatı kullanmış, bu da fiyatların yükselmesine sebep olmuştu.²⁸⁷

Raporda, şirketin fırıncı esnafının elinde kıtlık riskine karşı toplu olarak hububat bulundurmaya amaçlıyordu, ama İstanbul'un bulunduğu coğrafi konum nedeniyle kış ağır geçse de hububat sıkıntısı çekmeyeceği öngörülüyordu. Nitekim Karadeniz iskelesinden Eylül ayında gelmeye başlayan hububatın, hava müsait olduğunda Aralık ayı sonuna kadar gelmeye devam ederek İstanbul'da stoklandığı, Karadeniz'in İstanbul'a yakın bölgelerinden hububat yüklü küçük kayıkların gelişinin Ocak ayının sonuna kadar devam ettiği, bundan dolayı kıtlık yaşanmayacağı belirtiliyordu. Bu nedenle konuyla ilgili düzenleme yapılması gerektiği belirtilen Sârım Efendi'nin bu raporu,²⁸⁸ kendisinin de katıldığı Meclis-i Umumi'de²⁸⁹ görüşüldü. Tüccar ile esnaf arasında alışverişi sağlayan bu şirketin ekmek fiyatının yükselmesinin temel nedeni olduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar verildi.²⁹⁰

²⁸⁴ Meclis-i Umur-ı Nâfia özellikle eğitim işleriyle ilgilenen bir meclistir. *Bkz.* Teyfur Erdoğan, "Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı-I", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.51, Sayı 1, Ankara 1996, s.190.

²⁸⁵ BOA, İ.MVL, 28/466.

²⁸⁶ BOA, İ.DH, 44/2191.

²⁸⁷ BOA, İ.DH, 44/2191.

²⁸⁸ BOA, İ.DH, 44/2191.

²⁸⁹ Meclis-i Hass-ı umûmî ya da Meclis-i Vâlâ-yı Umûmî de denilen bu meclis Tanzimatın ilanı ve Meclis-i Vâlâ'nın genişletilmesi ile birlikte kurulan yüksek bir danışma ve karar organıdır. *Bkz.* Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

²⁹⁰ BOA, İ.DH, 44/2191.

Nezaret bünyesindeki sınırlamalar ve tasarruf tedbiri olarak yapılan düzenlemeler beklenen sonucu vermediğinden, Ticaret Nezareti 13 Aralık 1841 (28 L. 1257) tarihinde lağvedilerek nezaretin görevi ile Ticaret Mahkemesi, İstanbul Gümrük Eminliğine bağlandı. Meclis-i Nafia da lağvedilerek buradaki katiplerin daha önce çalıştıkları kurumlarda görevlendirilmelerine karar verildi. Zahire işlerinin yürütülmesi ise göreve getirilecek Zahire müdürü, muhasebecisi ve birkaç memur tarafından Maliye Nezareti bünyesinde yapılması uygun bulundu.²⁹¹

3. 1. 3. Hariciye Nazırlığına Atanması

Sârım Efendi, Ticaret Nazırlığı görevinin alınarak 22 Aralık 1841 (8 Za. 1257) tarihinde hariciye nazırlığına getirildi.²⁹² Kendisine 40.000 kuruş maaş bağlandı.²⁹³ Görevini devraldığı Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'nın konağı da kendisine tahsis edildi.²⁹⁴

3. 1. 3. 1. Cebel-i Lübnan'da Dürzi-Maruni Çatışması ve Çifte Kaymakamlığın Kurulması

Lübnan bölgesindeki iki güçlü grup olan Dürziler ve Maruniler arasında uzun zamandır süren gerginlik, 1840'lı yıllarda silahlı çatışmaya dönüşmüştü. Bölgedeki olayların büyümesi üzerine Bâb-ı Âlî de inceleme yapması ve taraflar arasında arabuluculuk yapması için Serasker Mustafa Nuri Paşa'yı Lübnan'a gönderdi. Bölgede yaptığı incelemelerde, Beyrut'taki Avrupalı konsolosların gizlice halkı kışkırttığını tespit eden Mustafa Nuri Paşa, Dürzi ve Maruniler'le ayrı ayrı görüştü. Bölgenin yönetimini elinde bulunduran Şihâb ailesinin kendi mezhebinden olan Maruniler'i kayırdığı ve kendileri üzerinde baskı uygulandığını belirten Dürziler, Şihâb ailesinden dert yandılar.

Maruniler ise, Dürziler'in kendilerine katliam yaptıklarını iddia ederek, Mir Emin'in bölgeye Emir tayin edilmesini istediler. İki grubuda tanıyan Mustafa Nuri Paşa,

²⁹¹ BOA, İ.MSM, 23/597.

²⁹² *Hâriciye Nezâreti Sâlnâmesi* 1302, s.165; Lütfî, *a.g.e.*, c. 7, s. 1113.

²⁹³ BOA, İ.DH, 49/2421.

²⁹⁴ BOA, İ.DH, 49/2428.

Dürziler'in Şihâb ailesinin yönetimini kesinlikle kabul etmeyecekleri düşüncesindeydi. Bununla birlikte, bölgeyi yöneten Emir Kasım'dan Hristiyanlar da dahil olmak üzere halkın büyük kesiminin memnun olmadığını ve Marunilerin desteklediği Mir Emin'in de Mısır yandaşı olduğunu tespit etti. Bütün bunları göz önünde bulundurarak²⁹⁵ Bâb-ı Âlî'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak Ocak 1842'de (Z. 1257) Emir Kasım'ı görevinden alarak Lübnan'daki Şihâb Emirliğine son verdi ve kendi yardımcısı olan Piyade Kumandanı Mirliya Ömer Paşa'yı bölgenin yeni Emiri olarak tayin etti.²⁹⁶ Bu sayede bölgeyi İstanbul'a bağladı.²⁹⁷ Bununla beraber halkın elindeki silahların toplatılması, Hristiyan halkın zararlarının karşılanması ve Arnavut askerlerinden oluşan askeri birliğin Selanik'ten Lübnan'a gönderilmesi gerektiğini belirterek Bâb-ı Âli'den izin istedi.²⁹⁸

Yaşanan gelişmelerden Maruniler gibi Avrupa devletleri de hoşnut değildi.²⁹⁹ Avrupa devletleri Lübnan'daki Hristiyanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyorlardı. Yeni düzenleme Hristiyanların bölgedeki gücünü azaltıyordu ve Avrupa devletlerinin de bölgedeki nüfuz gücünü azaltıyordu. Dolayısıyla İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye baskı uygulayarak Ömer Paşa'nın azledilmesini, yerine de Şihâb ailesinden bir Emir'in getirilmesini istediler. Durumun kritik olduğunu görerek harekete geçen İstanbul'daki Avusturya elçisi Baron Sturmer, Hariciye Nazırı Sârım Efendi'ye bir mektup göndererek Lübnan bölgesinde uzun zamandır devam eden yönetim sisteminin değiştirilmesinin, Prens Metternich tarafından uygun görülmediğini ilettiler.³⁰⁰

İngiltere elçisi Mösyö Canning de Şihâb ailesinin yeniden yönetime getirilmesi gerektiğini vurgulayan mektubunu Sârım Efendi'ye gönderdi. Mektupta, Şam'dan

²⁹⁵ M. Tayyip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler" *Belleten*, X/40 (Ekim 1946), s. 649-650.

²⁹⁶ *Takvîm-i Vekâyi*, 15 Şubat 1842 (3 M. 1258), nr. 238, s. 1-2; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 650.

²⁹⁷ Cevdet Küçük, "Lübnan Meselesi" *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, c.III, Mart 1987, s. 36.

²⁹⁸ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.650.

²⁹⁹ Mustafa Cezar, Midhat Setoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.VI, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s.2991.

³⁰⁰ BOA, İMSM, 41/1112.

gelen dedikodulara göre Dürzilerin Nasara taifesine saldırdığını, Ömer Paşa ve askerlerinin bu saldırıyı engelleyemedikleri, dolayısıyla karışıklıkların devam ettiği bildiriliyordu. Lübnan'da yönetimin eskiden beri saltanat sisitemi misali Nasara taifesinde olduğundan Ömer Paşa'nın Emirliğinin kabul edilmeyeceği inancında olan Canning, Lübnan halkının çıkarları gereği ve Avrupa devletlerinin onayıyla alınacak tedbirlerin daha kalıcı olacağını vurgulamaktaydı. Lübnan'da asayiş ve güvenliği sağlamak üzere düzenli askeri birliklerin bulundurulması gerektiğini ve burada bulunan Arnavut askerlerinin huzur ve asayiş sağlamaktan uzak olduklarını belirtiyordu.³⁰¹ Avusturya elçisi tarafından gönderilen mektupta da aynı konudan bahsedilerek, Sârım Efendi disiplinsiz Arnavut askerlerinin karışıklığı bastırmak yerine arttıracığı hususunda uyarılmıştı.³⁰²

Bâb-ı Âli, elçilerin bu tavrını, Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın karar alırken konsoloslarla istişare etmemesine bağlayarak meseleyi tekrar inceleyeceklerini ve gerektiğinde konsoloslarla da görüşmek üzere bölgeye yeni bir memur göndermeye karar verdi. Bu göreve, konuya hakim olması nedeniyle Selim Bey getirildi ve Hariciye Nazırı Sârım Efendi bu kararı Avrupa devletlerinin elçilerine de ilettili.³⁰³

Selim Bey'in Beyrut'a vardıktan sonra bölgede edindiği ilk izlenimleri Bâb-ı Âlî'ye bildirmesinden sonra bu haberleri görüşmek için Hariciye Nazırı Sârım Efendi ile elçiler 27 Mayıs 1842'de (16 Ra. 1258) nazırlığa davet edildiler. Sârım Efendi, Selim Bey'in gönderdiği haberlerden bahsederek, Lübnan halkından hatta Şihâb ailesinden bazı kişilerin Ömer Paşa'nın yönetiminden memnun olduklarını bundan sonra Şihâb Emirlerinin gaddar idaresini istemediklerini bunun için dilekçelerini Serasker Mustafa Nuri Paşa'ya verdiklerini bildirdi. Bu haberlere inanmadığını ifade eden Mösyö Canning konsolosların bölgeden gönderdikleri haberlere göre, halkın yeni yönetimden memnun olmadığını, üstelik bahsedilen dilekçeleri mühürleyen kişilerin bunları kendi

³⁰¹ BOA, İMSM, 41/1112.

³⁰² BOA, İMSM, 41/1112.

³⁰³ BOA, İMSM, 41/1112.

istekleriyle mühürlemediklerini, bölgede bulunan Osmanlı yöneticilerinin baskısıyla mühürlediklerini söyleyerek, Şihâb ailesinin tekrar emirliğe getirilmesi konusundaki isteğini yineledi.

Sârım Efendi, halkın yeni yönetimden memnun olmadığına dair konsoloslara verilen dilekçelerin de Şihâb ailesinin halka verdiği korku nedeniyle verilmiş olabileceği üzerinde durdu. Çünkü halk arasında gerçekten bir hoşnutsuzluk olsa bölgede bulunan ve meseleyi yakinen takip eden Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın böyle önemli bir konuda Bâb-ı Âli'yi yanlış bilgilendirmesinin imkan dahilinde olmadığını düşünüyordu. Fakat buna inanmayan Canning, yeni idarenin ancak geçici bir çözüm olabileceğini, kalıcı barışı sağlayamayacağını, uzun yıllar Şihâb ailesi tarafından yönetilen Marunilerin başka bir Emir'in idaresini kabullenmeyeceklerini belirtti.

Mösyö Canning ile aynı düşüncüyü paylaşan Rusya ve Avusturya maslahatgüzarları da Şihâb ailesinin tekrar emir olması hususunda Sârım Efendi'ye baskı yaptılar. Sârım Efendi ise halkın Şihâb ailesi tarafından yönetilmek istemediğini, Maruniler isteyecek olsalar bile Dürzilerin bunu kabullenmeyeceğini tekrarladı. Dürzilerin sadece Lübnan değil, Harran ve Arabistan boyunca Bağdat ve Hicaz'a kadar geniş bir bölgede yaşadıklarına belirterek, ayaklanma çıkarsa önlerinin alınamayacağını belirtti. Bunun üzerine Mösyö Canning de Şihâb ailesi yönetime geçerse Avrupa devletlerinin hiçbir yardımdan kaçınmayacakları söyledi. Her iki tarafın da kendi düşüncelerinin kabul edilmesinde ısrar etmesi üzerine görüşmeler tıkanı. Elçilerin bu mesele ile ilgili olarak Avrupa devletlerine danışılmadan bir adım atılmaması için Bâb-ı Âli'ye uyarıda bulunmalarının ardından toplantı sona erdi.³⁰⁴

Lübnan meselesiyle ilgili olarak Avrupa devletlerinin temsilcileriyle Bâb-ı Âli'de devam eden görüşmeler, Avrupa'daki Osmanlı Devleti'nin sefirleri aracılığıyla sürdürülüyordu. Bu dönemde Londra'ya sefir olarak görevlendirilen ve Londra'ya giderken uğradığı Viyana'da, Prens Metternich ile biraraya gelen Ali Efendi,

³⁰⁴ BOA, İ.MSM, 41/1116.

Metternich'in Şihâb ailesinin Emirliğe getirilmesini çok istediğini, fakat kendisinin bu konuda ödün vermemesi üzerine Metternich'in yeni bir teklifte bulunduğunu belirtti. Bu teklife göre, Dürzi ve Maruniler arasında meydana gelen çatışmalar sonucu Maruniler'e Şihâb ailesinden, Dürzilere de kendi aralarından seçilecek iki ayrı Emir tayin edilecekti. Emirler arasında anlaşmazlık yaşanması halinde Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen bir arabulucunun başkanlığında kurulacak olan mecliste sorun çözülecekti. Teklifi İstanbul'a bildiren Ali Efendi,³⁰⁵ görev yeri olan Londra'ya ulaştığında İngiliz Hariciye Nazırı Lord Aberdeen ile bu önemli konuyu vakit kaybetmeden görüştü. Aberdeen'in Mir Emin'in bölgeye Emir tayin edilmesinin uygun olacağı hususunda ısrarcı olduğunu belirtti. Bu ısrarlarına rağmen istediği sonucu elde edemeyince Prens Metternich'in teklifini öne sürdüğünü belirten Ali Efendi, kendisinin de bu teklif karşısında bölgede Dürzi ve Maruniler'in birbirleriyle iç içe yaşadıklarının, dolayısıyla iki ayrı yönetici tarafından idare edilmelerinin imkansız olduğunu belirten bir cevap verdiğini Hariciye Nazırı Sârim Efendi'ye bildirdi.³⁰⁶

Bu esnada, Paris Sefiri Mustafa Reşid Paşa da Fransa kralı ve Hariciye Nazırı Mösyö Güizot ile yaptığı görüşmeleri Bâb-ı Âli'ye bir raporla bildirdi. Mustafa Reşid Paşa, Fransa'nın Şihâb ailesinin yönetimi konusunda ısrarcı olduğunu, kendisinin de dik durarak Osmanlı Devleti'nin atadığı emirin en uygun kişi olduğu fikrinden ödün vermemesi üzerine Fransa'nın da Prens Metternich'in teklifinin uygun olacağından bahsederek Metternich'in uygulanmasını istediği ikili yönetim sistemini hayata geçirilmesi gerektiğini savunduklarını bildirdi.³⁰⁷

Paris gazetelerinde polemik diploması yoluyla sonuçlandırılmaması halinde, Fransız donanmasının Akdeniz sahillerine gideceğini ve burada İngiliz donanmasıyla birlikte askeri önlemler alacağından bahsedilmekteydi. Bu gelişmelerden rahatsız olan Mustafa Reşid Paşa, Fransız donanmasının Şam'a doğru yola çıktığını, ancak bunun Lübnan

³⁰⁵ BOA, İ.MSM, 41/1116.

³⁰⁶ BOA, HR. SFR.3, 2/5.

³⁰⁷ Kaynar, *a.g.e.*, s. 421-428.

meselesine dair askeri bir ikaz olarak algılamamaları gerektiğini yetkililerden öğrendiğini İstanbul'a bildirdi.

Bu esnada İngiliz basını da Mösyö Canning'in, Şihâb ailesinin bölgede yönetimi tekrar ele alması için Akdeniz'deki İngiliz donanması amiraline bir mektup yolladığını ve Lübnan'a asker göndermek istediklerini yazıyordu. Londra Sefiri Ali Efendi Canning'e böyle bir talimat verip vermediğini Lord Aberdeen'e sordu. Aberdeen ise böyle bir talimat vermediğini, artık Şihâb ailesinin Emir olarak görevlendirilmesini istemeyeceklerini ve Prens Metternich'in teklifini uygun bulduklarına dair elçi Mösyö Canning'e talimat verdiğini söyledi. Yeni yönetim ile bölgede sükunet ortamının oluştuğunu ve yapılacak değişikliklerin yeni problemler ortaya çıkaracağını yineleyen Ali Efendi, İngiltere'nin Şihâb ailesinin yönetime getirilmesi inadından vazgeçeceği kanaati taşıdığını, Prens Metternich'in teklifine sıcak baktıklarını ve bu konuda ısrar ettiklerini Sârım Efendi'ye raporla bildirdi.³⁰⁸

Sârım Efendi, Selim Bey'in İstanbul'a dönmesiyle beraber, bölgede yaptığı incelemelere dair beraberinde getirdiği birçok evrak ve halktan topladığı dilekçelerin ışığında konuyu Avrupa devletlerinin elçi ve maslahatgüzarlarıyla bir daha görüşmeye karar verdi. Selim Bey, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye Reisi Halil Rifat Paşa, Kaptan-ı Derya Tahir ve Müşir Rıza Paşa'ların da yer aldığı meclis, 16 Eylül 1842'de (10 Ş. 1258) toplandı.

Sârım Efendi, Selim Bey'in Lübnan bölgesini baştan aşağı dolaştığını, yeni yönetimden hoşnut olduklarını, kendisine bunu doprular nitelikte dilekçeler verdiklerini, yeni emirin bölgedeki huzur ve güvenliği sağladığını belirterek sözlerine başladı. İngiliz elçi Canning ise daha önce örneği yaşandığı gibi dilekçelerdeki mühürlerin sahte olabileceğini belirtti. Selim Bey tekrar söz alarak, bölgede herkeste mühür olmadığını, halkın bu dilekçeleie kendi rızalarıyla imzaladığını, dolayısıyla dilekçelerin ne sahte ne

³⁰⁸ BOA, HR. SFR.3, 2/13.

zorla imzalatılmadığını belirtti.³⁰⁹ Tam tersine Maruni Patriki ve Rum Katolik Papazlardan kimilerinin, Osmanlı Devleti'nin belirlediği yeni yönetimden memnun olduklarına dair dilekçe imzalayanları kiliselere sokmayacaklarını söyleyerek halkı baskı altına aldıklarının sözlerine ekledi.³¹⁰ Ayrıca Maruni Patrikhanesine bağlı iki kuyumcu esnafının da sahte mühür bastığını belirtti.

Bunun yanında, Ömer Paşa yönetimine karşı verilen dilekçelerdeki mühürlerin tek elden çıktığının da ispatlanabileceğini ifade etti. Sârim Efendi de, Serasker Mustafa Nuri Paşa ve Selim Bey'in, konsoloslardan bu dilekçelerle ilgili şüphe ve itiraz yaşanmaması amacıyla, bölgeyi dolaşırken yanlarında gözlemci olarak birini görevlendirmelerini istediklerini, fakat konsolosların bunu kabul etmediklerini söyledi. Fransa elçisinin, konsolosların böyle önemli bir konuda karar verme yetkisinin kendilerinde olmadığını belirtmesi üzerine daha önceki toplantıda bu meselenin kendilerine de bildirildiği hatırlatılarak, yine konsoloslara haber verilmiş olması gerektiğini belirtti. Canning ise Osmanlı Devleti tarafında kendilerine böyle bir teklifte bulunulmadığını, öyle olsa bile teklifin kabul edilemeyeceğini, çünkü bunun Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olduğunu belirtti. Avrupa devletlerinin iç işlere kaşışmak gibi bir düşüncelerinin olmadığını niyetlerinin bölgedeki asayiş ve güvenliğin sağlanması olduğunu üstüne basarak belirtti. Canning bölgede güven ortamının olmadığına yönelik iddialarında ısrar ettiyse de Osmanlı Devleti'nin güçlü delille dayanarak konuşması karşısında bu iddialarında fazla diretme şansı kalmadı. Toplantıda bölgedeki başıboş olduğu iddia edilen Arnavut askerlerinin durumu da ele alındı. Sârim Efendi, elçilerin bu askerlerin bölgeden uzaklaştırılmaları yönündeki isteklerini yinelemeleri üzerine bu askerlerin Lübnan'da değil Trablusşam, Humus, Şam ve Halep şehirlerinde bulunduğunu, buradan da geri gönderileceklerini söyledi.³¹¹

Sunuç olarak bölgede siyasi yapıda düzenleme yapılmasına karar verildiğini söyleyen

³⁰⁹ HR. SFR.3, 2/22.

³¹⁰ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 656.

³¹¹ HR. SFR.3, 2/22.

Sârım Efendi, Ömer Paşa'nın görevinin yakında sona ereceğini ve Prens Metternich'in teklifi doğrultusunda Sayda valisi olan Esad Paşa'nın Dürzi ve Maruniler için iki ayrı kaymakam atanacağını bildirdi.³¹² Bu kaymakamların Dürzi ve Maruniler'in kendi içlerinden seçilmeyeceğinin açıklanması, elçilerin itirazına maruz kaldı. Halil Rıfat Paşa, kaymakamların kendi aralarından belirlenmesinin iki millet arasında yeniden çatışma ortamı yaratacağını belirtti. Fakat Mösyö Canning, kaymakamların Dürzi ve Maruniler'in kendilerinin seçmesi konusunda ısrarcı oldu. Sârım Efendi'nin bu mesele hakkında ödün vermeyen tutumu üzerine tartışma hararetlendi. İngiliz ve Fransız elçiler, kendilerinin oluru alınmadan atılacak adımların Osmanlı Devleti'ni sorumluluk altına alacağını belirttiler. Sârım Efendi'nin, Avrupa devletlerinin amacının ne olduğunu çözemediklerini belirtmesi üzerine Fransa elçisi, niyetlerinin isteklerini zorla kabul ettirmek değil tavsiye amacıyla hareket ettiklerini, fakat Osmanlı Devleti'nin bu fikirlerin hiçbirini kabul etmeyerek uzlaşmaz bir tavır sergilediğini belirttiler. İngiltere elçisi Canning'in gittikçe yükseken tonda konuşması toplantı salonundaki havanın gittikçe gerilmesine sebep oldu ve meclisi dağıtacak noktaya getirdi. Bu gerginlik üzerine ilerleyen günlerde meseleyi tekrar görüşmek üzere yedi saat süren meclis toplantısı sona erdi.³¹³

Elçilerle yapılan toplantıdan sonra, 20 Eylül 1842'de (14 Ş. 1258) bir araya gelen Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da,³¹⁴ Beyrut'taki Arnavut askerinin bölgeden uzaklaştırılmasına, hakkında oldukça fazla şikâyet olan Ömer Paşa'nın görevden alınmasına, bölgenin genel idaresine Sayda Valisi Esad Paşa'nın getirilmesine ve kendi aralarından seçilmemesi şartıyla Dürzi ve Maruniler için iki ayrı kaymakam belirlenmesi kararı alındı. Bu kararın elçilere bildirilmesi için Divân-ı Hümâyûn Tercümanı Safvet Efendi görevlendirildi.³¹⁵

Safvet Efendi'nin ilettiği bu kararların, genel olarak kabul edildiği fakat bu

³¹² BOA, İ.MTZ. CL, 1/15.

³¹³ BOA, İ.MTZ. CL, 1/15.

³¹⁴ BOA, İ.MTZ. CL, 1/15.

³¹⁵ BOA, İ.MTZ. CL, 1/15.

kaymakamların yerli halktan seçilmeyeceği hususundaki kararın buruk karşılandığı ve önceki isteklerinde ısrar ettikleri bildirildi. Bununla beraber alınan kararlardan memnun olmayan Avusturya, Rusya ve Prusya elçileri tarafından da benzer içeriğe sahip cevaplar alındı.

Bâb-ı Âli'nin kararını İngiltere'ye ileten ve Hariciye Nazırı Lord Aberdeen'le yazışan Canning, 17 Kasım 1842'de (13 L. 1258) Sârim Efendi'yle bir araya geldi. Avrupa devletlerinin bu mesele hakkındaki çözüm önerilerinin bölge için en iyi uygulanabilecek öneriler olduğunu belirten Canning, Sârim Efendi'yi ikna etmek için psikolojik baskısını devam ettirdi. Avrupa devletlerinin aynı fikirde mutabık olmalarının aynı amacı taşıdığı düşünülmesi anlamına gelmediğini belirten Sârim Efendi, bu meselede zarar göreceğinin Osmanlı Devleti olacağını belirtti. Canning, İngiltere'nin her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini, Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifakta bulunmayacağını ifade ettiyse de bir sonuç değişmedi. Sârim Efendi'nin taviz vermeyen tavrını sürdürmesi üzerine, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yaptığı fiili yardımlardan bahsederek şimdiki tavrın şimdiye kadar yapılan iyilikleri görmezden gelmek olduğunu belirtti. Sârim Efendi'ye toplantının sonlarına doğru yükseltti ses tonunda tepki gösterdi. Canning'in bu çıkışından oldukça rahatsız olan Sârim Efendi, meseleyi ağız dalaşına dönüştürmeden, aralarında bir yanlış anlaşılma olduğunu söyleyerek pasif kalmayı tercih etti. Bunun üzerine Canning de gerginliği sürdürmeyerek Lord Aberdeen'in gönderdiği ve kendisinin fikirleriyle aynı içerikteki mektubu teslim etti ve görüşme sonlandırıldı.³¹⁶

Fransa elçisi, 18 Kasım 1842 (14 L. 1258) tarihinde yapılan görüşmede, Bâb-ı Âli'nin kararının Fransa'yı tatmin etmediğini, Avrupa devletlerinin isteklerinin kendileri lehine sonuçlanacağını, çünkü Osmanlı Devleti'nin kendi isteği doğrultusunda bir çözümün mümkün olmadığını bu nedenle konuyu bir an önce çözüme kavuşturarak daha tehlikeli olan Sırp ve Yunan bölgelerine yönelmesi gerektiğini belirtti. Fakat Sârim Efendi, böyle bir zorunluluk taşımadıklarını, üstelik Lübnan sorununun diğer sorunlarla

³¹⁶ BOA, İ.MSM, 42/1128.

karşılaştırılmayacak kadar önemli olduğunu söyledi.³¹⁷

Canning, Sârim Efendi'ye gönderdiği 23 Kasım 1842 (19 L. 1258) tarihli bir mektupla Avrupa devletlerinin konuyla ilgili gelişmeleri takip etmek için yeni bir toplantı yapılmasını istedi.³¹⁸ Sayda valiliğine getirilen Esad Paşa'nın Beyrut'a ulaşmasıyla, Serasker Mustafa Nuri Paşa da İstanbul'a döndü. Canning'in isteğine cevap verilmeden önce Mustafa Nuri Paşa'yla konuyu görüşmek için Meclis-i Vükelâ'nın toplanması kararlaştırıldı. Bölgedeki edindiği tecrübelerle konuyla ilgili fikirleri belirten Mustafa Nuri Paşa, Dürzi ve Maruniler'e iki ayrı kaymakam atayarak kendilerine askeri birlikler bağlanması ve Sayda Valisi Esad Paşa'ya da seraskerlik rütbesinin verilmesi ile bölgede huzur ve güvenliğin sağlanabileceği düşüncesindeydi. Fakat kaymakamların kendi aralarından belirlenmesinin ileride tekrar sorun yaratacağını, zaten bu göreve uygun kişilerin de her iki tarafta da olmadığını bildirdi. Sârim Efendi, iki kaymakamın bölge halkından belirlenmesi hususunda Rusya, Prusya ve Avusturya'nın ılımlı olduklarını, ancak birlikte hareket eden Fransa ve İngiltere'nin görüşlerinde bir değişiklik olmadığını bildirdi. Dolayısıyla eğer onların kışkırtmalarıyla bölgede huzursuzluk çıkmaz da güvenlik sağlanırsa, Bâb-ı Âli'nin daha önce uygulanmasını istediği kararın yürürlüğe sokulabileceğini ifade etti.³¹⁹

Bu sırada Lübnan bölgesiyle ilgil konsolosların kulağına gelen son dedikodular üzerine Sârim Efendi'ye bir mektup daha gönderen Canning, bölgede bazı sorunların ortaya çıktığını belirtiyor, Dürzi ve Hristiyan kabilelerin birlik oluşturarak bazı Dürzi şeyhlerinin Osmanlı Devleti'nin yanındayken karşısına geçtiklerini bildiriyordu. Hatta Ömer Paşa üzerine taarruz edeceklerini belirterek, bunların hepsinin nedeninin Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın bölgede uyguladığı siyaset ve aldığı önlemler olduğunu düşünüyordu. Yapılacak toplantıda bu konunun sonuca ulaştırılmasının şart olduğunu da belirten Canning, eğer Bâb-ı Âli İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin çözüm

³¹⁷ BOA, İ.MSM, 42/1127.

³¹⁸ BOA, İ.MSM, 42/1128.

³¹⁹ BOA, İ.MSM, 42/1128.

önerilerini önemsemeden kendi bildiği gibi hareket ederse problemin daha da büyük bir hal alacağını dile getirerek Osmanlı Devleti'nin gözünü korkutmaya çalışıyordu.³²⁰

Sârım Efendi aldığı bu mektupla beraber, elçilerin isteklerinden kesinlikle vaz geçmeyeceklerini düşünüyordu. Yaşanan bunalımın çözümü için mesele Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü ve içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmeden problemin bir an önce çözülmesi için Avrupa devletlerinin sundukları çözüm yolunun uygulamaya sokulmasına karar verildi. Bunun sonucunda Sayda Valisi Esad Paşa'ya kaymakamların Şihâb ailesi haricinde Dürzi ve Maruniler'in kendi aralarından seçilmesi talimatı verildi. Verilen talimatla ilgili olarak Avrupa sefirlerine de bilgi verildi.³²¹ Bâb-ı Âli'nin konuyla ilgili yaklaşımının değişmesinde, elçilerin uyguladıkları baskılar ve bölgedeki konsolosların yaşanan olayları körüklemeleri ile olayların daha da büyümesi etkili oldu.

Bâb-ı Âli, bölgede yaşanan olayların önüne geçilememesini ve kaymakam seçimi hususunda, Mustafa Nuri Paşa'nın da çözüm önerilerini göz önünde bulundurarak Canbulat ailesinden Mir Numan ya da Arslan ailesinden Mir Emin'in Dürziler'e, Faris ailesinden Mir Haydar'ın da Maruniler'e kaymakam tayin edilmesinin şu durumda Osmanlı Devleti için en iyi çözüm olduğunu Sayda Valisi Esad Paşa'ya bildirdi. Bununla beraber, bölgede yeteri kadar askeri birliğin konuşlandırılması gerektiği, uzun süreden beri vergi atahsil edilemeyen bölgede durumun normale dönmesiyle vergilerin toplanabileceği, hal ve tavırları diğer toplumlardan farklı olan bölge halkının ılımlı bir şekilde yönetilmesi konusunda tavsiyelerde bulundu.³²² Bunun üzerine Esad Paşa, Mir Haydar'ı Maruniler'in, Arslan ailesinden Mir Ahmed'i de Dürzilerin kaymakamlığına getirdiğini, kaymakamlara emirleri altında olmak üzere elli beşer asker ve maaş olarak da 7500 kuruş tahsis edildiğini Bâb-ı Âli'ye raporla bildirdi. Esad Paşa'ya göre Dürzi ve Maruniler bölgede içi içe yaşadıkları için Dürzi kaymakamının yönetimi altındaki Maruniler ile Maruni kaymakamının yönetimi altındaki Dürziler'in sorun yaşanmadan

³²⁰ BOA, İ.MSM, 42/1128.

³²¹ BOA, İ.MSM, 1128/22.

³²² BOA, İ.MTZ, CL, 1/20.

nasıl yönetileceğiyle ilgili kaygıları vardı. Çünkü Dürzilerin kendi kaymakamları, Maruniler'in de yine kendi kaymakamları tarafından yönetilmeleri gerekirken iç içe yaşadıkları için, her iki tarafın da kendi inancından olmayan bir kaymakamı kabullenmeyeceklerini, üstelik bunu olay çıkarmak için bir araç olarak kullanacakları hususunda şüpheleri vardı. Bununla beraber Rum ve Katolik halk da bölgedeki kaymakamın idaresini kabullenmeyerek kendisine başvurmuştu. Esad Paşa, bölgedeki bu durumu Bâb-ı Âli'ye rapor halinde sunarak çözüm üretmelerini talep etti.³²³

Yaşanan gelişmeleri değerlendirerek müspet bir adım atmak için toplanan Meclis-i Vükelâ'da, Hariciye Nazırı Sârım Efendi'nin bu konuyu İngiltere elçisi Mösyö Canning ile müzakere etmesine karar verildi.³²⁴ Canning'le bir araya gelen Sârım Efendi, Esad Paşa'nın raporunda üzerinde durduğu yeni idari yapının yol açtığı sorunları bildirerek kendisinin bu mesele hakkında nasıl bir çözüm yolu göstereceğini sordu. Sârım Efendi, Canning'in net olmaktan uzak birtakım çözüm önerileri sunması üzerine geçici uygulamaların bölgedeki güvenliği ve huzur ortamını oluşturamayacağını sözlerine ekledi. Bâb-ı Âli'nin konuyla ilgili kararının netleşmediğini, fakat bazı öneriler üzerinde durulduğunu belirtti. Buna göre, her iki kaymakam da kendi mezhebiyle ilgili yaşanan durumlarla ilgili olarak sorunları çözmesi için diğer kaymakamın yanına birer vekil gönderecek, böylece Maruni kaymakamı, yönetimi altındaki Dürzilerin ve Dürzi kaymakamı da yönetiminde bulunan Marunilerin kendi işlerini bu vekiller aracılığıyla halledecekti. Canning, bu öneriyi uygun bulmakla beraber, gerek İngiltere gerek diğer Avrupa devletlerinin bu mesele hakkındaki fikirlerinin göz önünde bulundurularak hareket edilmesini bir kez daha tavsiye etti. Esad Paşa'nın Beyrut'taki konsoloslara görüştüğünden sonra bu sistemi uygulamaya başlaması gerektiğini de sözlerine ekledi.

Sârım Efendi'yle Canning'in yaptığı görüşmede Rum Ortodoks ve Katoliklerin sorunları da görüşüldü. Sârım Efendi, Rum ve Katolik nüfusunun azımsanmayacak kadar çok olduğunu belirterek yaşadıkları bölgedeki kaymakamın yönetiminde

³²³ BOA, İ.MSM, 43/1134.

³²⁴ BOA, İ.MSM, 43/1134.

kalmalarının uygun olduğu halde bunu kabul etmediklerini, bu durumda zor kullanmaktan başka çözüm yolu olmadığını belirtti. Canning, böyle bir muamelenin bölgede tekrar karışıklığın çıkmasına neden olacağını, onların durumuna da Dürzi ve Maruniler'inki gibi bir çözüm yoluna gidilmesinin uygun olacağı önerisinde bulundu. Bu öneriye göre, Rum ve Katolikler de yaşadıkları bölgenin kaymakamının yönetimi altında olacaklar, fakat bu kaymakamların emri altında birer vekilleri bulunacaktı. Sârim Efendi ise bu öneriyi Rum ve Katoliklerin kabul etmeyecekleri düşüncesinde olduğu için, çözüm üretilemediği takdirde konunun tekrar kendisiyle müzakere edileceğini bildirdi.³²⁵

Sârim Efendi, Canning'le yaptığı görüşmeden sonra Meclis-i Vükelâ toplandı, alınan kararlar Bâb-ı Âli tarafından da uygun bulundu.³²⁶ Fakat üretilen bu çözüm yolu da bölgedeki problemleri sonuca bağlayamadı. Esad Paşa, her iki kaymakam tarafından görevlendirilecek vükelanın sadece kendi inancından olan kişilerin işleriyle meşgul olacağını, kaymakamın ise genel idareyle ilgileneceğini belirtti. Fakat Dürzi ve Maruni kaymakamlar vekillerle ilgili olarak ve hangi bölgenin hangi kaymakam yönetimine verileceği hususunda farklı fikirdeydiler.³²⁷ Dolayısıyla halk iç içe yaşadığından kaymakamların yönetim bölgelerinin sınırlarının çizilmesinde, vekillerin belirlenmesinde ve görevleri ile ilgili problemler ortaya çıktı. Özellikle 1843-1844 döneminde yaşanan çatışmalar oldukça şiddetlendi. Sonuç olarak uygulanmak istenen çifte kaymakamlığın bölgedeki sorunlara çözüm getirmemesi, Avrupa devletlerinin ilerleyen yıllarda her fırsatta Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olan bu konuyu gündeme getirmelerine sebep oldu.

3. 1. 3. 2. Sırbistan Meselesi İle İlgili Çalışmaları

Osmanlı Devleti'ne karşı ittifaklar yapan Sırbistan dört sefer düzenlendikten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından 1454'te başkenti Belgrad dışında tamamen fethedilmişti.

³²⁵ BOA, İ.MSM, 43/1134.

³²⁶ BOA, İ.MSM, 43/1134.

³²⁷ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 664-665.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Belgrad'ın fethiyle hem bütün Sırbistan kontrol altına alınmış oluyor hem de Avrupa'ya yapılacak seferler için üs bölgesi teşkil ediliyordu. Eski gücünü özellikle XVIII. yüzyılda önemli ölçüde kaybeden Osmanlı Devleti kendi askerlerine bile söz geçiremez olmuştu. Savaşlarda başarı sağlanamaması ekonomik açıdan zor durumda kalan yeniçerilerin İstanbul'a dömeden Sırbistan'da eşkıyalık yapmalarına neden olmuştu. Güçlenen Rusya'nın, ilerleyen yıllarda Balkan topraklarındaki kışkırtmaları nedeniyle savaş alanı haline gelen Sırbistan halkı bu kötü gidişe dur demek için her fırsatı değerlendirmeye başlamıştı. Bu nedenlerin de etkisiyle Fransız İhtilalini lehine kullanarak milliyetçilik akımından etkilenip Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesine girişen ilk millet Sırplar olmuştu. Sırplar bağımsızlık düşüncelerini hayata geçirebilmek için 1804 yılında Kara Yorgi önderliğinde ayaklanma başlattılar. Slav ırkıdan olmaları nedeniyle yaptıkları her mücadelede destekçileri olan Rusya'nın da yardımlarıyla bu ayaklanma uluslararası bir probleme dönüşmüştü.³²⁸ Rusya'nın, Sırpların Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri mücadelede her türlü desteği vermesi denge siyaseti uygulayan Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya yaklaştırdı. Fransa çıkarları gereği yaşanan gelişmeleri Osmanlı Rus ilişkilerinin bozulması amacıyla kullanarak her iki tarafı birbirine karşı kışkırtmıştı. Yaşanan olumsuzluklar git gide artınca Osmanlı-Rus savaşı patlak vermişti. 28 Mayıs 1812'de (16 C. 1227) imzalanan Bükreş Antlaşması'yla savaş durmu sona ermiş ve bu antlaşma ile Sırplar bazı ayrıcalıklar elde etmişti. 1829 Edirne Antlaşması'nın ardından³²⁹ ise II. Mahmud'un fermanıyla Sırbistan'ın iç işlerinde serbest olması ve Sırbistan prensliğine Miloş Obrenoviç'in getirilmesine ayrıca veraset yoluyla onun soyundan gelenlere verilmesi kararlaştırılmıştı.³³⁰ Miloş Obrenoviç'in zorba bir idari anlayışla yönetim uygulaması hem yerli halkta, hem Rusya'da ile Osmanlı Devleti'nde rahatsızlık büyük rahatsızlık yaratması sonucunda Miloş Obrenoviç idareyi oğlu

³²⁸ A. Hajek, "Sırbistan" *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, MEB. Yayınları, İstanbul 1967, s. 562-563.

³²⁹ Hajek, *a.g.md*, s. 562-563.

³³⁰ Mustafa Cezar, Midhat Setoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.V, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 2918- 2919.

Milan'a bırakmak zorunda kaldı.³³¹

Peş peşe yönetimi ele alan zorba yöneticiler halkı büsbütün bıktırmıştı. Artık tahammülü kalmayan olan Sırp halkı tekrar ayaklanma çıkarttı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli, durumu araştırmak ve yeni yönetici Michael'ı uyarması için Şekib Efendi'yi bölgeye gönderdi. Michael, Rusya'nın da desteğiyle yapılan uyarıları dikkate almayarak baskıcı yönetimine devam etti. Bunun sonucunda halk tekrar isyan etti ve Michael yönetimi terk etmek zorunda kaldı.³³²

Sırbistan'da meydana gelen bu gelişmeleri yakından izleyen Rusya, İstanbul'daki maslahatgüzarı Mösyö Titof aracılığıyla Michael hükümetinin görevden alınmasına itiraz etti. Hariciye Nazırı Sârım Efendi, bu idarenin bölgede huzursuzluğa neden olduğunu, Osmanlı Devleti'nin ikazlarını önemsemediğini ve bu değişikliğin bir zorunluluk olduğunu belirtti. Ancak Mösyö Titof'a bu açıklamalar yeterli gelmedi. Sârım Efendi, Mösyö Titof'un Bâb-ı Âli'nin bu meseleye nasıl bir çözüm getireceğini sorması üzerine, henüz kalıcı bir çözüm yolu bulunamadığını ve konu sonuca bağlanıncaya kadar bölgeden birinin geçici olarak kaymakamlığa getirilmesi konusunda Belgrad Muhafızı Kamil Paşa'ya talimat verildiğini belirtti. Sârım Efendi'nin sunduğu çözüm yolunun bölgedeki karışıklığı daha da arttıracığı düşüncesinde olan Titof, Michael'in muhaliflerinin idareyi ele alabilmek amacıyla birbirleriyle mücadele içinde olduğunu, bu fikir uygulanırsa problemin daha da büyüyeceğini söyledi.

Kısa vadede Michael hükümetinin yönetime devam etmesini, ardından da bölgede inceleme yapılarak karar verilmesinin daha doğru olacağını belirtti. Ayrıca böyle hassas bir konuda dikkatli olunması gerektiği uyarısında da bulunarak ayaklanmanın bütün Rumeli'ye yayılabileceğine ve bu nedenle öncelikli olarak bölgede güvenliğin sağlanması gerektiğine dikkat çekti. Bölgede ayaklananların Bâb-ı Âli tarafından cezalandırılması için Vidin valisi ve Belgrad muhafızı paşalara talimatlar verilmesi gerektiğini belirten Titof, bunun bölgedeki ayaklanmanın sorumlusunun Osmanlı

³³¹ Hajek, *a.g.md*, s. 563.

³³² BOA, HR. SFR.3, 2/36.

Devleti görülmemesi için bir önlem olacağını da sözlerine ekledi.³³³

Rusya elçisiyle yapılan bu görüşme daha sonra Meclis-i Vükelâ'da gündeme geldi. Sârim Efendi, elçinin talebi doğrultusunda paşalara talimat gönderilmesinde tereddüt edilmemesi gerektiğini, aksi takdirde elçinin belirttiği gibi bölgedeki ayaklanmanın Osmanlı Devleti tarafından çıkarıldığı şüphesi uyandırabileceğini belirtti. Ardından bölgedeki paşalara talimat gönderilmesi Meclis tarafından karara bağlandı. Ayrıca yaşanan gelişmelerin Avrupa'da bulunan Osmanlı elçilerine de bildirilmesine karar verildi.³³⁴

Bunlar yaşanırken Sırp halkı, Kara Yorgi'nin oğlu Aleksander Karayorgaviç'i yönetime getirdi ve bu seçim Osmanlı Devleti tarafından da uygun görüldü.³³⁵ Hariciye Nazırı Sârim Efendi bu gelişmeleri Rusya elçisiyle paylaştı. Elçi, böyle önemli konuda St. Petersburg'un haberi olmadan adım atamayacağını dile getirdi. İsyân ortamında yapılan bir seçimin müspet sonuçlar doğurmayacağından bu gelişmelerin Rusya tarafından olumlu karşılanmayacağı düşüncesinde olduğunu da sözlerine ekledi. Halkın isyan etmeden önce de Michael'in baskıcı idaresinden memnun olmadığını belirten Sârim Efendi ise bu şikayetlerden rahatsız olan Michael'in şiddet uygulaması üzerine ayaklanma çıktığını ve kendisinin kaçmak zorunda kaldığını hatırlattı. Sırp prensini seçme hakkı halka ait olduğu için seçilen kişinin onaylanması gerektiğini de söyledi.³³⁶

Titof ile Sârim Efendi arasında 22 Ocak 1843 (20 Z. 1258) tarihinde yaptıkları bir başka görüşmede, Titof Sırbistan'da teşkil edilen yeni düzenin Rusya'nın bölgedeki halkı himaye hakkına uygun olmadığını belirterek bu konudaki olumsuz tavrını devam ettirdi. Himaye hakkının, Osmanlı Devleti'nin iç sorununa müdahale etme yetkisi vermediğini belirten Sârim Efendi ise Rusya'nın, Sırbistan'daki halkın yeni yönetimden memnun olmadığı takdirde şikayetçi olduğu anda konuya dahil olabileceğini, oysa bölgede

³³³ BOA, İ.MSM, 55/1592.

³³⁴ BOA, İ.MSM, 55/1592.

³³⁵ BOA, HR. SFR.3 2/36.

³³⁶ BOA, İ.MSM, 55/1598.

asayiş sağlandığı için buna gerek olmadığını belirtti. Elçi ise Sırp prensliğinin, Miloş Obrenoviç'in hanedanı tarafından yönetilmesi gerekirken, Rusya imparatorunun onayı alınmadan ve bölgede yeterli araştırma yapılmadan Michael'in görevden alınmasının iki taraf arasında imzalanan Akkerman Antlaşması'na uymadığını bildirdi. Ayrıca elçi Sırbistan'daki yeni yönetimi protesto etmeye devam edeceğini söylemesi üzerine Sârım Efendi konuyu uzatmamak için bazı yeni öneriler sundu.

Buna göre, Aleksander'e Sırp prensliği yönetiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda talimatname verilecek bunlara uygun hareket etmesi konusunda uyarılacak, Kâmil Paşa'ya ve bölgede bulunan Rusya konsolosuna da talimatlar verilerek bölgenin asayiş için görüşmeler yapmaları istenecekti. Fakat elçi inadından vazgeçmedi. Aleksander'in Sırbistan'daki asiler tarafından seçildiğini ve bir süredir bölgede karışıklıkların yaşandığını, bu nedenle de söz konusu önlemlerden bir netice alınamayacağını belirtti. Bölgedeki huzur ortamının Aleksander görevden alınarak yerine tekrar Michael gelmedikçe sağlanamayacağını da sözlerine ekledi. Bu düşüncenin kabul edilemez olduğunu belirten Sârım Efendi ise Aleksander'in görevden alınmasının isyanı yeniden alevlendireceğini belirtti. Bu arada da halkın yeni yönetimden memnun olup olmadığını üstü kapalı araştırılması için bölgeye bir memur gönderilmesini teklif etti. Fakat elçi, Aleksander'in yönetimi altındaki halkın bu koşullarda karşı fikir savunamayacağını, dolayısıyla bu araştırmanın doğru sonuç vermeyeceğini belirterek bu teklifi kabul etmedi. Sârım Efendi'nin de fikrinde diretmesi üzerine mutabakat sağlanamayarak görüşme sona erdi.³³⁷ Görüşmenin ertesi günü, elçiyle yapılan görüşme Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü. Yeni yönetimin Akkerman Antlaşması'na aykırı olduğu iddiası burada da detaylı olarak ele alındı. Fakat antlaşmaya uymayan bir durum tespit edilmedi. Rusya'nın bölgede gücünü gösterebilmek için antlaşmaya uymadığını öne sürerek Osmanlı Devleti'ne gözdağı verdiği düşünülerek elçinin üstünde durduğu konuların dikkate alınmaması konusunda

³³⁷ BOA, İ.MSM, 55/1609.

karar alındı.³³⁸

Sârim Efendi, 9 Nisan 1843 (9 R. 1259) tarihinde Osmanlı Devleti'nin önemli meselelerinin görüşüldüğü Hariciye Nazırlığına için uygun olmadığı gerekçesiyle azledilerek ve yerine ikinci defa Sadık Rıfat Paşa getirildi.³³⁹ Sârim Efendi görevini, o sırada Viyana sefiri olan Rıfat Paşa İstanbul'a dönünceye kadar vekaleten devam edecek olan Divân-ı Hümâyûn Âmedi Kaleminde görevli Mümtaz Efendi'ye devretti.³⁴⁰ Kendisi de 19 Eylül 1843 (24 Ş. 1259) tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine atandı.³⁴¹

3. 1. 3. 3. Tunus Meselesi İle İlgili Çalışmaları

Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgal ettiği dönemde Tunus'un yönetim sisteminde değişiklik yaşanmıştı.³⁴² Kuzey Afrika'da sömürge bölgesi oluşturmaya çalışan Fransa'nın Cezayir'den sonraki hedefi Tunus'u ele geçirmektir. Bu girişimlerin farkında olan Osmanlı Devleti, Tunus'u Fransa'ya kaptırma düşüncesinde değildi. Bunun için bazı önlemler almıştı. İlk iş olarak da 1836 ve 1837'de bölgeye donanma göndermişti. Bu durumu çıkarlarına aykırı bularak tepki gösteren Fransa, karşı hamle yaparak Cezayir'in sınır güvenliğini ileri sürerek ederek kendi donanmasını da Tunus'a göndermişti. Fransa Kuzey Afrika'yı sömürleştirebilmek için Tunus'taki yönetim sisteminde yeni bir uygulama yapılmasını istemiyordu. Fransız donanmasının Tunus açıklarına gelmesiyle Cezayir'den sonra Tunus'u da kaybetme tehlikesi yaşayan Bâb-ı Âli, Fransız donanmasının Tunus kara sularından ayrılması için bölgede uygulanan yönetim sisteminde değişiklik yapmayacağını teminatını verdi. Bununla beraber Fransız donanmanın Tunus'ta bulunmasının gereksiz olduğunu bildirdi. Bu sırada İstanbul'da ki Fransa elçisi ile Hariciye Nazırı Sârim Efendi arasında gerçekleştirilen görüşmede, elçi Osmanlı Devleti'nin atmış olduğu olumlu adım karşısında Fransa'nın

³³⁸ BOA, İ.MSM, 55/1609.

³³⁹ BOA, HAT, 1638/20.

³⁴⁰ BOA, HAT, 1638/20.

³⁴¹ BOA, İ.DH, 79/3954.

³⁴² Robert Brunschvig, "Tunus" *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/2, MEB. Yayınları, İstanbul 1988, s. 77.

da gerekeni yapacağını ve bölgeye sevk edilen donanmanın geri çekilmesi hususunda İzmir'deki Fransız amiraline talimat verildiğini belirtti.³⁴³

İstanbul'da bulunan İngiltere elçisi Mösyö Canning de Sârim Efendi ile Tunus'taki gelişmelerle ilgili görüş alış verişinde bulundu. Tunus'taki İngiltere konsolosunun gönderdiği mektupta yaşananlardan bahsettiğini, bunun üzerine İngiltere Hariciye Nazırı Lord Aberdeen'in de kendisine bir mektup göndererek durum hakkında bilgi almak istediğini söyledi. Mektupta, Tunus'taki yönetim sisteminde değişikliğe gidilmeyeceği ve Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya verdiği sözle beraber Tunus valisine de talimat gönderdiği bildiriliyordu. Canning, Tunus valisine gönderilen talimatta, Tunus'taki memurlara verilen nişanların değiştirilmesi, Tunus bayrağı olan devlet dairelerine Osmanlı bayrağın asılmasını ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödenmesi gerektiğinin yazdığını belirtti. Ayrıca Tunus'ta görevli bir memurun Fransa'nın emirleri doğrultusunda hareket ederek, halkın toplu olarak bulunduğu alanlarda Tunus valisi aleyhinde konuşup, valinin halk arasındaki prestijini yok etmeye çalıştığını, subayların aklına ihtilal fikirlerini soktuğunu belirtti. Memurun Tunus'tan ayrılmasıyla bebabera subaylar arasında karışıklık çıktığını anlatan Canning, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya verdiği güven mektubuna rağmen bölgede çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin kabul edilemez olduğunu bildirdi.

Sârim Efendi ise, Tunus valisine bu meseleyle ilgili olarak bir talimat verilmediğini, valinin padişah Abdülmecid Han'a gönderdiği hediyelere karşılık teşekkür mektubu kaleme alındığını söyleyerek, mektupta sadece vergi meselesinden bahsedildiğini, nişan ve bayrak meselelerinden söz edilmediğini belirtti. Geleneksel olarak Tunus valilerinden vergi alınmadığını ifade eden Sârim Efendi, Osmanlı Devleti'nin bu konuda düşüncesini değiştirdiğini, bununla beraber talep edilen verginin Tunus'un gelirleriyle kıyaslandığında çok az olduğunu da belirtti.³⁴⁴ Sârim Efendi'nin bu açıklamalarıyla vergi meselesinde ikna olan Canning, bu konuyla ilgili olarak

³⁴³ BOA, İ.MSM, 74/2116.

³⁴⁴ BOA, İ.MSM, 74/2122.

İngiltere'yi ve Tunus'taki İngiltere konsolosunu bilgilendireceğini belirtti.³⁴⁵

Osmanlı Devleti, Tunus'taki nişan ve bayrağın değiştirilmesini istemiş olsa bile bunun sorun yaratmayacağını belirten Sârim Efendi, halkı Müslüman olan Tunus'un Osmanlı Halifesine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu, bunun sonucu olarak bu teklifi halkın gönüllü olarak kabul edeceğini ve kargaşa çıkmasının imkansız olduğunu söyledi. Ayrıca bölgede oluşacak huzursuzlukların Osmanlı Devleti tarafından hoş karşılanmayacağını, bu nedenle gelen haberlere itibar edilmemesi gerektiğini de sözlerine ekledi.³⁴⁶ İlerleyen yıllarda Kuzey Afrika'ya yayılmak için her fırsatı değerlendiren Fransa 1881'de Tunus'u işgal ettiğini duyurdu.

3. 1. 4. İkinci Defa Ticaret Nazırlığı

Londra sefiri olan Sârim Efendi, Paris Sefirliğine tatin edilmişti. Ticaret Nazırı Halil Paşa'nın Trabzon Valiliğine atanması üzerine Sârim Efendi Paris'te görevine başlamadan başlamadan 13 Ocak 1846'da (15 M. 1262) 25.000 kuruş maaşla Ticaret Nazırlığına getirildi. Bu göreve getirilmesinde tecrübeli devlet adamı olmasının yanı sıra daha önce Ticaret Nazırlığı yapmış olmasının da etkisi vardı.³⁴⁷

Bu dönemde İstanbul'da ekmekçi esnafının bazı olumsuz tutumlar sergilemesi nedeniyle ekmek konusu Ziraat Meclisinde gündeme alındı. Ekmekçi esnafı, kendisi için gerekli olan zahireyi toptan değil, günlük ihtiyacı miktarında bulunduğu bölgedeki tüccardan pahalıya temin ediyordu. Perakende olarak alınan zahire ve unun cinsine göre, ekmeklerin de kalitesi farklı farklı oluyordu. Ayrıca ekmek satışları da masrafların karşılanmasına yetmiyordu. Dolayısıyla ekmekçiler, tüccardan ve gerektiğinde zahire ambarından aldıkları zahirelerin parasını denkleştiremiyor, hem tüccara hem de devlete borçlanıyordu. Bu durum ekmek fiyatlarının yükselmesine ve esnafın bazı yolsuzluklara başvurmasına sebep olduğundan zahirelerin temini ve ekmeğin satışına

³⁴⁵ BOA, İ.MSM, 74/2123.

³⁴⁶ BOA, İ.MSM, 74/2122.

³⁴⁷ BOA, İ.DH, 115/5840.

bir düzen vermek üzere şirket kurulmasına karar verildi. Ziraat Nazırı Arif Paşa bu düşüncesini Ticaret Nazırı Sârım Efendi'yle paylaştı.³⁴⁸ Ekonomik sıkıntı yaşanması nedeniyle şirketin ancak yabancı tüccar sermayesiyle kurulabileceği ve bunun daha büyük problemlere sebep olacağını düşünen Sârım Efendi, esnafın mevcut durumunda iyileştirme yapılması gerektiği fikrindeydi.³⁴⁹ İlk Ticaret Nazırlığı döneminde şirket sisteminin sıkıntısını yaşamıştı. Ziraat ve Ticaret Nazırlarının bu fikirleri ileriki zamanlarda değerlendirilmek üzere Meclis-i Vükelâ'ya havale edildi.³⁵⁰

Ziraat Nezareti devlet için önemli ve gerekli bir kurum olsa dahi bir süre sonra nezaretin ekonomik olarak devlete yük olması üzerine nezaretin mevcut haliyle faydalı olamayacağı düşünüldüğü için 22 Nisan 1846 (25 Ra. 1262) Ziraat Nezaretinin Ticaret Nezaretine bağlanarak Sârım Efendi'nin emrine verilmesine,³⁵¹ Arif Paşa'nın da Meclis-i Âli-i Umumi üyeliği görevine getirilmesine karar verildi. Bu arada Ziraat Meclisi İstanbul sokaklarında bozulan yol ve kaldırımları gündemine aldı ve görüştü. Buraların hazineden verilecek aylık ödemelerle ve görevlendirilecek usta, rençber ve memurlarla tamir ettirilmesi uygun bulundu. Bunun yanında arka mahallelerdeki dükkan ve evlerin önünün de masrafının da mahalleliler tarafından karşılanması şartıyla tamir ettirilmesine karar verildi. Fakat bunun halkı zorlamadan, özellikle mahalle muhtarlarının ve imamların yapılmasına dikkat edilecek, böylece İstanbul'un her yerindeki yol ve kaldırımların tamiri gerçekleştirilecekti.³⁵² 22 Temmuz 1846'da (28 B. 1262) Ticaret Nazırlığına Hasan Rıza Paşa'nın getirilmesiyle³⁵³ açıkta kalan Sârım Efendi, 28 Temmuz 1846 (4 Ş. 1262) tarihinde Meclis-i Umumi üyeliği görevine getirildi.³⁵⁴

Meclis-i Umumi üyesi olan Sârım Efendi, 26 Ağustos 1846 (4 N. 1262) tarihinde de

³⁴⁸ BOA, A.MKT, 42/40.

³⁴⁹ BOA, A.MKT, 42/40.

³⁵⁰ BOA, A.MKT, 42/40.

³⁵¹ Tahvil Defteri, (Atik Vüzerâ) nr. 39, s. 111.

³⁵² BOA, A. MKT, 43/38.

³⁵³ BOA, C.İKTS, 28/1377.

³⁵⁴ BOA, İ.DH, 124/6342.

Gümrük Eminliğine atanarak,³⁵⁵ kendisine 25.000 kuruş maaş verilmeye başlandı.³⁵⁶ Bu sırada İstanbul'daki İngiliz elçisi Mösyö Canning tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen bir mektupla 16 Ağustos 1838'de (25 C. 1254) imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla kabul edilen gümrük tarifesinin yedi sene geçerli olduğu belirtiliyordu. Bu tarife Mart 1839'da uygulamaya sokulduğundan, antlaşmanın uygulanmasının üzerinden yedi sene geçtiği için tarifinin bir an önce yenilenmesi gerektiği bildiriliyordu.³⁵⁷ Bunun üzerine toplanan Meclis-i Meşveret'te, antlaşma maddesinde değişiklik yapılamayacağından İngiltere'nin bu isteği doğrultusunda gümrük tarifesinin uzatılması kararı alındı. Konuyla ilgili görüşmeler Gümrük Emaneti, tüccar ve İngiliz sefareti arasında olacağı için Gümrük Emni Sârım Efendi'ye bu mesele hakkında talimat verildi.³⁵⁸ Fakat kendisi bu görevinden kısa süre sonra görevinden alındığından görüşmeleri halefi olan Gümrük Emni sürdürdü.

Sârım Efendi, 15 Ekim 1846'da (24 L. 1262) Rütbe-i Balâ³⁵⁹ ile ikinci defa Sadaret Müsteşarlığına atandı.³⁶⁰ Kendisine 27.000 kuruş maaş bağlandı fakat bir süre sonra bu miktar makamı için düşük görüldüğünden 14 Ocak 1847'de (26 M. 1263) maaşı 40.000 kuruşa yükseltildi.³⁶¹ Bu görevinde de kısa süre kalan Sârım Efendi 17 Şubat 1847'de (1 R. 1263) Maliye Nazırlığı'na getirildi.

3. 1. 5. Maliye Nazırlığı

Sârım Efendi, Sadaret Müsteşarlığı görevinin ardından 17 Şubat 1847 (1 R. 1263) tarihinde kendisine Müşirlik ve Vezâret rütbesi verilerek maliye nazırlığı görevine

³⁵⁵ BOA, İ.DH, 126/6430.

³⁵⁶ BOA, İ.DH, 126/6440.

³⁵⁷ BOA, İ.MSM, 29/817.

³⁵⁸ BOA, İ.MSM, 29/817.

³⁵⁹ Rütbe-i Balâ, Mülkiye rütbeleri içinde en üst rütbe olan Vezirlikten sonra gelen ikinci sıradaki rütbedir. Tanzimattan sonra yapılan Teşkilatta rütbelere; Askeri, mülkiye ve İlmiye erkânı için düzenlenmiş ve bunlarda kendi aralarında derecelendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971, c. 3, s. 69.

³⁶⁰ BOA, İ.DH, 128/6538; Süreyya, *a.g.e.*, s. 148.

³⁶¹ BOA, İ.DH. 133/6860.

getirildi.³⁶² Sârim Paşa'nın³⁶³ Maliye nazırlığı dönemindeki en önemli hizmeti, ayarı bozuk olan sikkelerin piyasadan toplatılmasına yönelik yaptığı faaliyetler oldu. Bu dönemde kullanımda olan yirmi paralık sikkelerin ayarı bozuk olduğundan alınıp verilmesi sırasında sıkıntılar yaşanıyordu. Bu durum da hazinenin açık vermesine neden oluyordu. Bu konuda yeni bir takım düzenlemeler getirmeye karar veren Sârim Paşa, yirmi paralık sikkelere karşılık faizsiz olarak bir miktar banknotu piyasaya sürme düşüncesindeydi. Bu sırada Sarraf Misak tarafından hazırlanan ve fikrini destekleyen rapor verildi. Buna göre, karşılıksız olarak bir miktar banknot basılarak piyasaya dağıtılarak bu para ile devletin bazı ödemeleri yapılacaktı. Bu masraflar için ayrılan akçeler ise hazineye toplanacaktı. banknotlarını akçeye çevirmek isteyenler için gereken ödeme hazineye biriken akçeden sağlanacaktı. Paraların sirkülasyonu ile hazineye toplanacak olan banknotlar, daha sonra yeniden çeşitli masraflarda kullanılacak böylece banknotların tedavülde kalması sağlanacaktı.

Sârim Paşa'nın bu önerisi Meclis-i Vâlâ'da gündeme alındı. Ayrı bozuk olan bu sikkelerin tamamen piyasadan toplatılması düşünülüyor, fakat hazineyi zarara uğratacağından birden kaldırılması uygun bulunmuyordu. Bu nedenle Sârim Paşa'nın önerisi sikkelerin tedavülden kaldırmanın ilk aşaması olarak uygulanmasına karar verildi. Sârim Paşa, bu konunun hazine memuru olan Rumeli Defterdarı Halit Efendi, Rumeli Mesarifat Muhasebecisi Raşit Bey ve Sergi Muhasebecisi Hüsnü Efendi'nin gözetiminde yapılmasını talep etti ve bu teklif uygun bulundu. Banknotlar piyasadayken hazineye biriken akçelerin boşu boşuna durmaması için bayındırlık faaliyetlerinde kullanılabileceği önerisini getirdi.³⁶⁴ Sârim Paşa'nın bu konuyla ilgili önerileri Bâb-ı Âli tarafından onaylandı. Hazineyi düzeltmek amacıyla yaptığı çalışmalar sarayda da takip edildiğinden hizmetleri nedeniyle kendisine padişahın tuğrası ve kıymetli taşlarla

³⁶² BOA, A.DVN, 23/9.

³⁶³ Almış olduğu Müşirlik ve Vezâret rütbeleriyle beraber Sârim Efendi artık Paşa olmuştu. Paşa ünvanının kimlere verildiği ile ilgili bilgi için *bkz.* Pakalın, *a.g.e.*, c. 2, s. 755.

³⁶⁴ BOA, A.MKT, 111/7.

süslü bir kutu hediye edildi.³⁶⁵

Devletin gereksiz harcama yapmaması için çaba sarf eden Sârım Paşa yazışmalarda ve gazete basımı gibi devlet için çok gerekli olan kağıt temininde de gelen teklifleri değerlendiriyordu. Sârım Paşa'nın Nazırlığı döneminde bir Fransız tüccar elindeki kağıtlardan numune olarak İstanbul'a getirmişti. Sârım Paşa'nın emriyle yapılan incelemede bu kağıtların İzmir kağıt fabrikasında üretilen kağıtlardan daha kaliteli ve ucuz olmadığı anlaşılmış ve alış- veriş yapılmamıştı.³⁶⁶

Maliye Nezareti izniyle Müslüman olsun ya da olmasın her ihtiyaç sahibine borç veriliyordu. Sârım Paşa'ya yetkililerin Midilli'de bazı zimmîlerin mahalli mal sandığından harç almak istediklerinin bildirilmesi üzerine ekonomik olarak daha da kötü duruma düşmelerini önlemek amacıyla daha önceleri adada Müslümanlara verilen iane tamamen ödenmemişse de zimmîlere Nâfia Hazinesi ödeneğinden borç verilmesini yetkililere bildirdi.³⁶⁷

Halktan gelen istek ve şikayetleri de değerlendiren Sârım Paşa, her dilekçeyi dikkatle inceliyordu. Bunlardan biri de Adapazarı esnafının şikayeti idi. Şikayet kaldırılan karagümrüğü ile ilgiliydi. Hala kendilerinden karagümrüğü toplandığını bunun uygun olmadığını dile getiren Adapazarı esnafı şikayetlerini merkeze iletmişlerdi. Sârım Paşa'nın yaptırdığı inceleme sonucu, toplananın yeni bir karagümrüğü olmadığı eski karagümrükleri olduğu yönündeydi. Bu nedenle eski gümrükler bittikten sonra yeni gümrük alınmayacağını Adapazarı esnafına bildirilmesini istedi.³⁶⁸

Bunun yanında Sârım Paşa, bazı tasarruf önlemleri de aldı. Bursa'da iskan edilen Dağıstan göçmenlerine günlük üç kuruş dağıtılmaktaydı. Fakat buraya gelen göçmen sayısı git gide artıyordu. Dolayısıyla bu ödemelerin hazineye ağır geleceğini düşünen Sârım Paşa, uygulamayı kaldırdı ve göçmenlerin geçimlerini başka şekilde sağlamaları

³⁶⁵ Pakalın, *a.g.e.*, c. 1, s. 70.

³⁶⁶ BOA, A.MKT, 74/5.

³⁶⁷ BOA, A.MKT, 99/83.

³⁶⁸ BOA, A.MKT, 96/11.

gerektiğini bildirdi.³⁶⁹ Bir yıl gibi kısa bir süre görevde kalan Sârim Paşa, 28 Şubat 1848 (23 R. 1264) tarihinde bu görevinden de alındı ve Sadık Rıfat Paşa'nın yerine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığına getirildi.³⁷⁰

3. 1. 6. Sadrazamlığı

Amcası III. Selim'in öldürülmesine şahit olan ve bir süre sonra kendisine de nasip olan padişahlığı döneminde yapılması imkânsız denen birçok şeyi başaran II. Mahmud bunu hanedanın tek erkek çocuğu olmasına borçluydu. Onun ölümüyle tahta geçen genç yaştaki oğlu Abdülmecid yaşı itibariyle müdahalelere açıldı. Bir anlamda kendini sevdiiren kişi üst makamlara kolayca yükselebiliyordu. Bu nedenle Tanzimatın ilanından Islahat Fermanı'na kadar geçen süre birbirine muhalif yöneticilerin iktidar mücadelelerinin yoğun olarak yaşandığı bir dönem oldu. Sadece onaltı yılda ondört sadrazam değişikliği yaşanması siyasi rüzgarın sürekli değiştiğini gösteriyordu.³⁷¹

Devletin en alt kademelerinden başlayarak bir çok önemli mevkide görev yapan ve sadrazamlığa kadar yükselen Sârim Paşa'nın yolu, yurtdışı görevlerinde kendisini iyi tanıdığı Mustafa Reşid Paşa ile bir kere daha kesişti. 28 Eylül 1846'da (7 L. 1262) sadrazamlığa getirilen Mustafa Reşid Paşa bir buçuk yıl kadar bu makamda kalmıştı.³⁷² Bu esnada Sârim Paşa'yı koruyup kollayan ve Mustafa Reşid Paşa'ya muhalifliğiyle tanınan Serasker Damad Said Paşa, Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıkarak Mustafa Reşid Paşa hakkında bazı olumsuz bazı iddialarda bulundu. Onun sadrazamlıktan uzaklaştırılmasını teklif ederek padişahı etkiledi. Kısa bir süre sonra Mustafa Reşid Paşa gözden düştü ve görevine son verildi.³⁷³ 29 Nisan 1848 (25 C. 1264) tarihinde ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başkanı Sârim Paşa sadrazamlığa getirildi.³⁷⁴

³⁶⁹ BOA, A.MKT, 93/86.

³⁷⁰ BOA, A.DVN. MHM, 5/29; Mehmed Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 202.

³⁷¹ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

³⁷² Ercümen Kuran, "Reşid Paşa" *İslam Ansiklopedisi*, c. 9, MEB.Yayımları, İstanbul 1970, s. 703.

³⁷³ Cevdet Paşa, *Tezâkir* 1-12, (yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 11; Ali Rıza- Mehmed Galib, *a.g.e.*, c. 1, s. 125; Ali Fuad Türkgeldi, *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*, Yeni Matbaa, İstanbul 1928, s. 11.

³⁷⁴ BOA, A. AMD.d, nr. 374, s. 44; Pakalın, *a.g.e.*, c. 1, s. 70.

Böylece Sârim Paşa Osmanlı Devleti'nde hanedan üyesi olmayan birinin yükselebileceği üst makama ulaşmış oluyordu. Daha sonra devlet geleneğine uygun olarak sarayda üst düzey protokolün de hazır bulunduğu bir tören düzenlendi³⁷⁵ ve Sârim Paşa görevine başladı. Muhafazakar kimliğiyle bilinen Sârim Paşa, Tanzimat taraftarı olan ve o sırada Hariciye Nazırı olan Âli Paşa görevinden alınarak yerine Maliye Nazırı Rıfat Paşa, Maliye Nazırlığına da Nafiz Paşa atandı.³⁷⁶ Böylece Sârim Paşa'nın birlikte rahat çalışacağı kadroda da değişiklikler yapıldı. Bir süre sonra Damat Said Paşa tarafından Sârim Paşa'ya bir liste verildi ve başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere aralarında Âli ve Fuad Paşaların da bulunduğu Tanzimat taraftarlarının sürgüne gönderilmesi istendi. Fakat henüz yeni sadrazam olan ve Londra'da halef selef olarak sefirlik yaptığı Reşid Paşa ve diğer devlet adamlarının İstanbul'dan uzaklaştırılmaları talebini reddetti.³⁷⁷

Mustafa Reşid Paşa, Sârim Paşa'nın iradesiyle sürgünden kurtulsa da ona karşı tepkiliydi. Bu dönemde Erzurum Valisi Mehmed Hamdi Paşa'nın Sârim Paşa'ya sadarete getirilmesi nedeniyle gönderdiği tebrik yazısında "seyf-i sârim-ı adaletinizle" tabiriyle Sârim Paşa'yı yüceltmiş ve Mustafa Reşid Paşa aleyhinde bazı sözler yazmıştı. Tebrik yazısının eline geçmesiyle oldukça sinirlenen Mustafa Reşid Paşa, "Canım haydi diyelim ki Sârim Paşa'ya hulus çakmak istedin, beni ne karıştırdın, sana ne oluyor a şişman herif? Hem Sârim Paşa rakısından başka ne bilir..."³⁷⁸ sözleriyle tepki gösterdi.

Sârim Paşa Sadrazamlık görevi gereği hem siyasi, hem mali ve hem de askeri alanda çalışmalar yapmaya başladı. Bu çalışmalarının yanında yapılan bazı değişiklikleri muhafazakâr kimliğiyle gerçekleştirmişti. Bunlardan biri de Tanzimat döneminde okullarda gösterilmeye başlanan resim derslerini de müfredattan kaldırtmasıydı.³⁷⁹

³⁷⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, 8 Mayıs 1848 (4 Ca. 1264) nr. 376, s. 1.

³⁷⁶ *Takvîm-i Vekâyi*, 8 Mayıs 1848 (4 Ca. 1264) nr. 376, s. 1.

³⁷⁷ Pakalın, *a.g.e.*, c. 1, s. 71.

³⁷⁸ Ali Rıza-Mehmed Galib, *a.g.e.*, c.1, s. 127.

³⁷⁹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80274/sanayi-i-nefise-ve-hevkel-egitiminin-baslatilmasi.html> 22/05/2014 23:09.

Fransız İhtilâli ve Napolyon Savaşları neticesinde Avrupa yeni bir döneme giriyordu, güçler dengesi artık eskisi gibi değildi. Fakat Napolyon'un, müttefiklere karşı yenilmesi sonucu kurulan bu denge daha sonra tekrar bozulmuştu. Böylece Avrupa yeni problemlerle karşı karşıya kalmış ve sonuçta da Viyana Kongresi toplanmıştı.³⁸⁰ Burada mutlakiyetçi anlayışın devamı için alınan önlemler liberal fikirlerin gelişmesini engelleyememiş, tam aksine güçlenmesine sebep olmuştu. Bunun sonucunda da 1830 yılında başta Fransa olmak üzere birçok ülkede ihtilaller çıkmıştı.³⁸¹ Bu gelişmeler de 1848 ihtilallerinin zeminini hazırlamıştı. 1848 ihtilalleri de Fransa'da başladı. Fransa'da meşruti monarşinin temsilcisi olan Louis Philippes indirilerek, krallık yerine cumhuriyet ilan edildi. Genel seçimler yapıncaya kadar geçici bir hükümet kuruldu. Bu hükümet dünyaya ilan ettiği bir beyanname ile milliyetçilik fikirlerini destekleyeceğini belirtti. Ardından kısa sürede İspanya, İtalya, İrlanda, Belçika, Hollanda, Avusturya ve Macaristan'da da ihtilalin yansımaları görüldü.³⁸²

Avrupa'daki bu kaos ortamı kısa sürede Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında da kendini gösterdi. Bu dönemde sadrazam olan Sârım Paşa, Avrupa'daki gelişmeler ve bunun Balkan topraklarındaki yansımalarını yakından takip etti. Avrupa'da yaşanan gelişmelerden Rumeli bölgesindeki yöneticileri dikkatli olmaları ve her türlü gelişmeyi Bâb-ı Âli'ye bildirmelerini istedi.³⁸³ Tüm Osmanlı ordularının önlem almasını istedi.³⁸⁴

Milliyetçilik isyanlarının Avrupa'yı olumsuz etkilediği bu dönemde içinde birçok milleti barındıran ve en ufak bir sorunda dahi Osmanlı Devleti'nden hesap soracak olan Avrupa devletleri içten içe bu milletleri kışkırtıyordu. Sârım Paşa, böyle kritik bir dönemde Avrupa'da yaşanan ihtilalin Rumeli'deki halkı da etkileyebileceği için, bazı tedbirler almak düşüncesindeydi. Bu nedenle Rumeli'ye yeni askeri birliklerin sevk edilip takviye yapılması gerektiği fikrini savunuyordu. Fransız İhtilali ve 1830

³⁸⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s. 35.

³⁸¹ Fahir Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.112.

³⁸² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, c. 5, s. 213.

³⁸³ BOA, A.MKT. MHM, 5/50.

³⁸⁴ BOA, A.MKT, 128/87.

İhtilalleriyle Avrupa'da meydana gelen değişimin Osmanlı Devleti'nin en çok etkilendiği bölge Rumeliydi. İlerleyen yıllarda özellikle 1848 yılı ilk aylarından itibaren Avrupa'da İhtilallerin tekrar yaşanmaya başlamıştı. Bu nedenle özellikle Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki mevcut askeri kuvvetlerini güçlendirmesi gerekiyordu. Bâb-ı Âli vakit kaybetmeden Anadolu ve Arabistan kumandanlarına emirler verilerek bölgeye taviye güç sevk etmeleri istendi. Daha önce Arabistan bölgesi için İstanbul'dan yardımcı kuvvet olarak piyade birlikleri sevk edilmişti. Arabistan'daki sorunların çözümlenmesinden sonra buradaki askerlerin gri dönmeleri için hiçbir engel kalmamıştı. Rumeli bölgesi adeta pimi çekilmiş bir el bombası gibi patlamaya hazır durumdaydı. Bu karışıklığı yaratanlara gözdağı vermek gerektiğinden takviye kuvvete ihtiyaç vardı. Bu sebeple durumu Arabistan Ordu kumandanı Namık Paşa'ya bildiren Sârım Paşa, İstanbul'dan sevk edilmiş olan ve Kudüs ve Lazkiye'de konuşlanmış durumdaki iki tabur piyade askerinin ivedi bir şekilde gönderilmesi talimatını verdi.³⁸⁵ Bu birliklerin yetersiz olacağı düşüncesiyle daha önce Hassa ve Dersaadet birliklerinden Anadolu ordusuna sevk edilmiş taburların da geri gönderilmesi gerektiğini Anadolu ordu kumandanına belirtti.³⁸⁶

Avrupa'da ihtilalin meydana getirdiği olumsuz etkilerin en çok hissedildiği yerlerden biri de Bosna'ydı. Bosna Valisi Mehmed Tahir Paşa, bölgedeki durumun yarattığı gerginliğin bertaraf edilmesi için askeri güce ihtiyacı olduğunu belirterek takviye birlik talep etti.³⁸⁷ Bölgede bir alay süvari birliği, iki tabur kadar piyade ve dağınık durumda olan askeri birlikler vardı. Paşa bu kuvvetleri yaşanabilecek ayaklanmayı bastırabilecek güç ve deneyimde olmadıklarını belirtiyordu. Vali, 4 Haziran 1848'de İstanbul'a gönderdiği raporda bölgedeki durumun kritik olduğunu, Avrupa'daki ihtilal hareketinin gittikçe yayıldığını, Avusturya sınırları içindeki Hırvatlar ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hırvatların irtibat halinde olduklarını, Bosna Hersek Müslümanlarına karşı planlar yapıldığına dair kendine duyular geldiğini ve bölgede isyan çıkmasının an

³⁸⁵ BOA, A.MKT, 128/87.

³⁸⁶ BOA, A.MKT, 133/56.

³⁸⁷ BOA, A.MKT, 134/48.

meselesi olduğunu belirtti. Bunun yanında Sırp, Hırvat ve Dalmaçya'daki Slav milletlerinin Slav Krallığı kurmak ve Bosna'daki Müslümanları da bu devlete katmak istediklerini belirterek durumun önemli olduğunu ve yardımcı askeri birliklerin bir an önce sevk edilmesini talep etti. Tahir Paşa'nın bu isteği Merkez tarafından Rumeli Ordu Kumandanı Mehmed Emin Paşa'ya iletildi. Paşa, Rumeli ordusundan yardımcı birlik sevk edilemeyeceğini, çünkü Yunan sınırına, Bulgaristan, Yenişehir ve Niş gibi stratejik noktalar için de yardım gerekebileceğini, bu nedenle 10.000 kişilik askeri birliğin dağıtılmadan hazırda tutulmasının daha doğru olacağı cevabını verdi.³⁸⁸

Bosna valisiyle Rumeli kumandanının gönderdiği raporlar Bâb-ı Âli tarafından ayrıntılarıyla incelendi. Buna göre Bosna dış müdahalelere açık bir bölgeydi. Bu nedenle öncelikli olarak bu bölgeye yardım gönderilmesi gerekiyordu. Fakat Rumeli ordusunun asker sayısı yeterli değildi. Bunun üzerine Sârım Paşa durumu serasker Hasan Rıza paşa'yla paylaştı ve Sârım Paşa'nın başkanlığında Hasan Rıza Paşa, Kaptan-ı Derya Halil Rıfâd Paşa, Hariciye Nazırı Sadık Rıfâd Paşa ve Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa'nın da katıldığı bir toplantı düzenlendi. Askeri birliklerin gönderileceği bölgeler önceliklerine göre belirlenerek askeri güçlerin buna göre konuşlandırılması kararı alındı. Hilafet ve Saltanat merkezi olması nedeniyle en önemli noktanın İstanbul olduğu açıktı. Bu nedenle burada yeteri kadar askeri birliğin bulunması gerektiğine ve sırasıyla Eflak, Boğdan, Sırbistan, Tuna boyu, Belgrad ve Niş bölgeleriyle Bosna, Yunan sınırı ve Bulgaristan'a askeri sevk edilmesi gerektiğine karar verildi.³⁸⁹

İstanbul'daki Hassa ve Dersaadet birliklerinden birkaç taburun Çeşme ve Rusçuk'a sevk edilmesi düşünüldüğünden İstanbul için de destek kıtasına ihtiyaç duyulacaktı. Toplantıda bu meseleyle ilgili olarak, asker sevkîyatının nereden yapılabileceği görüşüldü. Bu durumu çözmek için Hassa ve Dersaadet ordusundan Arabistan ve

³⁸⁸ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "1848 İhtilâlleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler" *AÜDTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39 (2006), s. 57.

³⁸⁹ BOA, İ.MSM, 81/2322.

Anadolu ordularına gönderilen altı taburdan oluşan birlikler geri gelseler dahi sayıları İstanbul'un ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu. Ayrıca Arabistan Orduları Kumandanı Namık Paşa bu birliklerin dışında asker gönderilemeyeceğini belirtmişti. Bu nedenle geriye kala kala Anadolu ordusu kalıyordu. Bu ordunun sorumlu olduğu en kritik bölge o dönemde Kürdistan'dı. Sık olmamakla beraber bu bölgede de başkaldırı hareketleri yaşanıyor. Fakat bu bölgede yaşananlar Rumeli'de beliren tehlikeyle kıyaslanamazdı. Zaten Kürdistan'da yaşanan aşiret ayaklanmaları iki tabur askerle bertaraf edilebilirdi. Anadolu ordusunun asker sayısı 14.000 kadardı, bununla beraber bölgenin coğrafi yapısı da uygun olduğundan burada düzensiz birliklerle de güvenlik sağlanabilirdi. Bu nedenle Anadolu ordusundaki düzenli askerlerden 5.000 kadarının İstanbul'a gönderilmesinde sakınca görülmemişti. Bu nedenle asker sevkiyatı yapılması için durumun Anadolu ordu kumandanına bildirilmesine karar verildi.

Eflak ve Boğdan'ın güvenliği için de Tuna boylarında bazı önlemler alınması gerekiyordu. Buradaki birlikleri kumanda etmek üzere Ferik Rıfat Paşa'nın görevlendirilmesine karar verildi. Ayrıca bölgede yeter sayıda kara gücü bulundurularak buraya deniz gücü de yerleştirilmesi de gerekli görüldü.

Dışarıdan gelebilecek tahriklere gebe olan, stratejik açıdan son derece önemli bir bölge olan Bosna'da iki tabur düzenli askeri güç bulunuyordu. İki tabur asker buranın güvenliği için yeterli değildi. Dolayısıyla asker sevkiyatına ihtiyaç vardı. Bosna'ya Arabistan, Anadolu ordularından ve İstanbul'dan yardımcı güç sevk etmek mümkün görünmüyordu. Buraya destek kıtası olarak gönderilebilecek tek seçenek Rumeli ordusu kalıyordu. Bosna'ya asker sevkiyatı için en uygun yer konusunda çalışmalar yapıldı. Yenişehir ve Tırhala bölgesindeki askeri birliklerin yerinde kalması daha uygundu. Bu iki bölgeye göre daha az stratejik konuma sahip olan Ohri, Pirlepe ve Usturumca'da iki tabur asker bulunuyordu. Ohri, Arnavutluk'ta önemli bir konuma sahipti, fakat Bosna'yla kıyaslandığında daha az öneme sahipti. Pirlepe, Rumeli ordu merkezi olan Manastır'la sınır komşusuydu. Usturumca ise konumu bakımından önleme gerek olmayan bir yerd. Dolayısıyla burada askeri birliğe gerek olmadığı kanaatine varıldı.

Pirlepe'de bulunan iki taburun Niş'e, Ohri'de bulunan iki taburun da Bosna'ya ve Usturumca'daki birliklerin de Ohri'ye sevk edilmesinin en iyi hamle olduğu kanaatine varıldı.³⁹⁰ Toplantıda alınan kararlar serasker aracılığıyla Rumeli ordu kumandanına iletildi.

Niş ve Bosna'ya iki tabur asker gönderilmesi karara bağlandı. Fakat Bosna için alınan bu önlemler yeterli görünmüyordu. Bosna'da görev yapan askerleri birlikler uzun zamandır burada bulduklarından çıkabilecek bir ayaklanmada asilerle beraber hareket edebilirlerdi. Bu olasılık göz önünde bulundurularak yeni önlemlere başvuruldu. Niş'e sevk edilecek iki tabur birlikten birinin Bosna'ya yönlendirilerek buradaki kuvvetlerle birleştirilmelerine ayrıca bir tabur askerin de Rumeli ordusu kontrolündeki başka bir bölgeden buraya sevk edilmesine böylece toplamda bir alay askeri birliğin Bosna'da konuşlandırılmasına karar verildi. Uzun süredir Bosna'da görev yapan iki taburun ise başka bir yere gönderilmesine karar verildi.³⁹¹

Avrupa'da başlayan ihtilal kısa sürede Eflak ve Boğdan'da da etkisini gösterdi. Osmanlı Devleti kadar Rusya da sınırlarına yakın olan bu bölgedeki gelişmeleri yakından takip ediyor, olası bir isyanı kendi güvenliği için tehlike olarak görüyordu. Bu nedenle İstanbul'da görevli olan elçisi Kont Nesselrode aracılığıyla Bâb-ı Âli'ye bir mektup gönderdi. Mektupta, bir ayaklanma olursa bölgeye asker gönderileceği belirtilerek bunun Osmanlı Devleti için de yararlı bir hamle olacağı dolayısıyla ortak hareket etmeleri gerektiği belirtiliyordu. Bununla beraber yaşanan gelişmeleri izlemek üzere General Duhamel'in görevlendirilerek bölgeye sevk edildiği bildiriliyordu. İlerleyen süre içinde Eflak Beyi'nin de, General Duhamel'in Bükreş'e geldiğini bildiren raporu Bâb-ı Âli'ye ulaştı. Bu gelişme üzerine Sârım Paşa'nın başkanlığında Şeyhülislam Ahmed Arif Hikmed Bey Efendi, Serasker Hasan Rıza Paşa, Tophane Müşiri Ahmed Fethi Paşa, Kaptan-ı Derya Halil Rıfâd Paşa, Hariciye Nazırı Sadık Rıfâd Paşa ve Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa'nın hazır bulunduğu bir toplantı tertip edilerek

³⁹⁰ BOA, İ.MSM, 81/2322.

³⁹¹ Fezyioğlu, *a.g.m.*, s. 62.

mesele görüldü. Eflak ve Boğdan'da meydana gelecek bir ayaklanmanın Rusya'yı da etkileyeceği belliydi. Fakat Osmanlı Devleti, kendi toprağı olan bu bölgede önce kendini düşünerek hareket etmeli ve gereken önlemleri geç kalmadan mutlaka almalıydı. Bunun için General Duhamel'e karşılık olarak hemen bölgeye bir görevli gönderilmesi ve gelişmelerin onun aracılığıyla izlenmesi uygun görüldü. Göreve getirilecek kişinin, bölge hakkında bilgisi olan, tecrübe sahibi bir devlet adamı olması gerekiyordu. Bu özelliklere uyan Meclis-i Vâlâ ikinci kâtibi Talat Efendi bu göreve getirildi.

Ayrıca Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a Osmanlı Devleti'ne yardım etmek amacıyla asker sokmayı teklif etmesi üzerinde konuşuldu. Rusya'yla birlikte hareket etmenin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına ters olacağı, dolayısıyla Rusya'nın müdahalesine izin vermeden bölgedeki asayişin sağlanması gerektiği fikri üzerinde duruldu. Bu nedenle güven ortamını sağlamaya yetecek oranda askerin bölgeye gönderilmesine karar verildi. Rusya'ya gönderilen cevapta Osmanlı Devleti'nin Eflak'a göndereceği memurla General Duhamel'in birlikte hareket ederek çıkabilecek bir ayaklanmayı engelleyebilecekleri dolayısıyla askeri müdahaleyi gerektiren bir durumun henüz ortaya çıkmadığı bildirildi.³⁹²

Bölgeye gitmesi için görevlendirilen Talat Efendi'ye verilen talimatta, bölgede meydana gelebilecek isyanın önüne geçilmesi, bu konuda General Duhamel ile görüş alış-verişinde bulunması ve Rusya'nın askeri müdahalesi olursa daha önce Osmanlı askerini bölgeye göndermesi gerektiği üstüne basabasa anlatıldı.³⁹³ Bükreş'e ulaştıktan sonra Eflak Beyi ve General Duhamel ile biraraya gelen Talat Efendi, görüşmeleri ve bölgede yaşanan durumu Bâb-ı Âli'ye bildirdi.³⁹⁴

Yapılan görüşmeler ve alınan önlemler bölgede yaşanan karışıklıkları engelleyemedi. Bunun sonucunda, Eflak ile Boğdan'ın birleştirilmesi ve bağımsızlık için bölge halkı

³⁹² BAO, İ.MSM, 64/1846.

³⁹³ BOA, A.DVN, 36/62.

³⁹⁴ BOA, İ.MSM, 65/1857.

isyan etti.³⁹⁵ Bölgedeki ayaklanmaya karşı önlem almak amacıyla Osmanlı yönetimi meseleyi görüşmek için Sadrazam Sârim Paşa başkanlığında bir toplantı tertip etti. Yapılan görüşmelerde, bu isyanların Avrupa'daki gelişmeleri bahane ederek yöneticilerin baskıcı yönetimleri ve Osmanlı Devleti'nden daha fazla ayrıcalık elde etmek ya da tam bağımsızlık elde etmek için karıldığı sonucuna varıldı. İsyanın bastırılması amacıyla İstanbul'dan bölgeye bir an önce asker gönderilmesi kararı alındı. Sevk edilecek birliklere tecrübeli ve yetenekli bir kumandan olan Ömer Paşa'nın idare etmesi ve politikaya vakıf Safveti Paşa'nın gönderilmesine karar verildi.³⁹⁶

Sârim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde meydana gelen bu olaylar görevden alınmasından sonra da devam etti. İlerleyen dönemlerde bu ayaklanmalar sonucunda Eflak voyvodası bir anayasa kabul etmek zorunda kaldı ve ülkeyi terk etti. Bunun sonucunda Eflak'ta geçici bir hükümet kuruldu. Sınırlarına yakın bir bölgede yaşanan bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Rusya ise Bâb-ı Âli'ye bildirdiği gibi Eflak ve Boğdan'a asker sevk etti ve iki devlet bu bölge nedeniyle bir kez daha karşı karşıya geldi. Savaş her iki taraf için de uygun yol olmadığı için 1 Mayıs 1849 (8 Ca. 1265) tarihinde Baltalimanı Antlaşması'yla bu sorun diplomatik yolla çözülmüş oldu.³⁹⁷

Rumeli'de birçok bölgede olduğu gibi Sırbistan da ihtilalden etkilenen bir bölgeydi. 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra II. Mahmud Sırbistan yönetimini Miloş Obrenoviç'e ve onun soyundan gelenlere verilmişti. Fakat Miloş'un zorba bir yönetim sergilemesi halk arasında ve Osmanlı Devleti'nde rahatsızlığa neden olmuş, sonuçta Miloş yönetimden çekilmek zorunda kalmıştı.³⁹⁸ Avrupa'da ihtilalin başlaması üzerine bu durumdan istifade eden Miloş ve oğlu Michael, Viyana'dan gizlice gelerek Sırbistan yönetimini ele geçirmek için çalışmalarına başladılar. Bu gelişme üzerine Belgrad Muhafızı Mehmed Paşa ve Viyana Sefiri Şekib Efendi durumu Bâb-ı Âli'ye bildirdiler. Sârim Paşa, Serasker, Kaptan-ı Derya, Hariciye ve Maliye Nazırlarıyla toplantı

³⁹⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.158.

³⁹⁶ BOA, İ.MSM, 65/1858.

³⁹⁷ Feyzioğlu, *a.g.m.*, s.63.

³⁹⁸ Feyzioğlu, *a.g.m.*, s.64.

düzenleyerek bu meseleyi görüştü. Miloş'un daha önce uyguladığı zorba yönetim anlayışı nedeniyle bölge halkının kendisinden hoşlanmadığını biliniyor, bu durum bölgeyi yönetme isteğine ulaşamayacağını gösteriyordu. Buna rağmen huzursuzluk çıkarma olasılığı göz önünde bulundurularak bir an önce yakalanması için takip edilmeye başlandı ve durumu Sârım Paşa, Şekib Efendi'ye ilettilti. Ayrıca bölgeye ihtiyat kuvvetlerinin gönderilmesine karar verildi. Bu önlemlerin alındığı sırada Belgrad Muhafızı Mehmed Paşa'dan gelen raporda Miloş ve oğlu Michael'in Viyana'ya geri döndükleri haber verildi. Bu gelişme Bâb-ı Âli'de memnuniyet yarattı. Fakat yine de dikkatli olunması ve her an gözlerinin açık olası hususunda gereğince davranmaları gerektiği Sârım Paşa tarafından Mehmed Paşa'ya bildirildi.³⁹⁹

Osmanlı Devleti'nin Yunanistan elçisi Kostaki Efendi'nin ilettiltiği haberlerde Avrupa'daki ihtilalin Yunan halkını da olumsuz etkilediği ve orada da ayaklanma çıkma ihtimali olduğunu bildiriliyordu. Bu isyan büyüdüğü takdirde Osmanlı topraklarına saldırı olabileceği, dolayısıyla bu ortamı fırsat bilip sınırı geçerek bölgede yaşayan Müslüman Osmanlı halkını tahrik edecekler olduğu bildiriliyordu.⁴⁰⁰ Kostaki Efendi'nin gönderdiği haberlerin yanında Tırhala, Preveze, Ergiri, Delvine'den de gönderilen yazılarda bölgede önlem alınması gerektiği belirtiliyordu. Bunun üzerine uyanık olunması ve tahriklere karşı gerekli önlemlerin alınması konusunda Yanya valisine talimat verildi.⁴⁰¹ Askeri alanda önlem alması amacıyla durum Rumeli Ordu Kumandanı Mehmed Emin Paşa'ya da bildirildi. Narde (Narta) ve Preveze bölgeleri tahriklere açıktı ve sınıra yakın yerlerdi. Mehmed Emin Paşa, Yanya'da bulunan askeri kuvvetlerin Narde ve Preveze'yi korumakla görevli olduklarını ve gerektiği takdirde bölgeye gönderileceklerini, başka yerlerden de askeri birliklerin sevk edilebileceğini İstanbul'a bildirdi.⁴⁰²

Benzer önlemler Çanakkale Boğazı ve Ege Adaları için de alındı. Yaşanabilecek bir

³⁹⁹ BOA, İ.MSM, 35/993.

⁴⁰⁰ Feyzioğlu, *a.g.m.*, s. 56.

⁴⁰¹ BOA, A.MKT.MHM, 5/66.

⁴⁰² Feyzioğlu, *a.g.m.*, s. 57.

karışıklıkta Boğazın müdafaasının önemli olduğu fikriyle, bölgede incelemeler yapıldı. Sonuç olarak birçok kale ve tabyanın güçlendirilmesi, bölgeye askeri birliklerin sevk edilmesi gerektiğine karar verildi. Gerekli önlemlerin alınması için Bâb-ı Âli Serasker ve Kaptan-ı Derya'ya emirler gönderdi. Kaptan-ı Derya Adalar'da da tedbir alınması ve donanmanın Haliç'te her an sefere çıkacak gibi hazır bekletilmesi düşüncesindeydi. Bu sayede ihtiyaç olan yerlere yeteri miktarda büyük küçük gemi sevk edilebilirdi. Kaptan-ı Derya'nın bu teklifi Bâb-ı Âli tarafından da kabul edildi.⁴⁰³

Adalar'ın her birine askeri kuvvet gönderilmesi de gündeme geldi. Fakat bu dönemde diğer bölgelerden yardım sevk edilmesi mümkün görünmüyordu. Dolayısıyla Adalar'da düzensiz birlikler konuşlandırılabilirdi. Ancak bu birliklerin böylesine önemli bölgelere yerleştirilmeleri tehlikeli olabilirdi. Bu durum, Bâb-ı Âli tarafından daha ayrıntılı incelenmesi için Dâr-ı Şurâ-Askeri'ye sevk edildi. Her adaya en az iki alay asker gönderilmesi gerektiğinden bu kadar askerin ayrı ayrı yerleştirilmeleri uygun bulunmadı. Bu nedenle bölgede düzensiz birliklerin görev yapması tek seçenek olarak kalıyordu. Fakat devlet tarafından gönderilmek istenmeyen ve halk tarafından da sevilmeyen bu birlikler bölgedeki huzuru korumak yerine bozabilirdi. Bu nedenle yeni çözüm önerileri ele alındı. En sonunda Anadolu sahilinde ve Adalar'a yakın yerlerde askeri birlikler konuşlandırılabilieceğine karar verildi. Sakız adasının hemen karşısındaki Çeşme'de veya buna benzer kritik bir noktaya yerleştirilecek birlikler buradan ihtiyaç olan bölgeye gönderilebilirlerdi. Bu nedenle bölgeye birkaç gemi gönderilmesi gerekiyordu. Ayrıca Adalar arasında sürekli gezerek kontrol edecek ve Adalar'la askeri kuvvetler arasındaki iletişimi sağlayacak bir vapura da ihtiyaç vardı. Dâr-ı Şurâ-yı Askeri'de görüşülerek hükümet tarafından da uygun bulunan bu önlemler Sârim Paşa tarafından Serasker ve Kaptan-ı Derya'ya talimat verilerek gereğinin yapılmasını istedi.⁴⁰⁴

Avrupa'daki ihtilaller Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının neredeyse tamamında

⁴⁰³ Feyzioğlu, *a.g.m.*, s. 52-53.

⁴⁰⁴ BOA, İ.MSM, 67/1942; A.MKT, 5/95.

etkili oldu. Bu dönemde Balkanlarda oluşabilecek en ufak bir olumsuzluk ayaklanma için yeterli olabilirdi. Böyle karışık bir dönemde İstanbul'daki siyasi dengeler de sürekli değişiyordu. Sârım Paşa üç buçuk ay gibi kısa süre kaldığı sadrazamlık makamında Rumeli'deki idarecilerle sürekli iletişim halinde olmaya önem verdi. Özellikle Rusya ile yapılan görüşmeler sonucunda da bazı tedbirler alındı. Bu önlemler genellikle askeri alanda oldu. Nitekim Anadolu ve Arabistan ordularından karışıklık ihtimali olan bölgelere ihtiyat kuvvetleri sevk edildi. Sârım Paşa'nın sadareti dönemindeki bu çalışmalar onun göravden alınmasından sonra yerine tekrar sadrazam olan Mustafa Reşid Paşa tarafından devam ettirildi. Neticede Damat Said Paşa'nın Mustafa Reşid Paşa'ya karşı Sultan Abdülmecid üzerinde yaptığı etki kısa sürdü. Sârım Paşa, 14 Ağustos 1848'de (14 N. 1264) üç buçuk ay görevde kaldığı sadrazamlık görevinden alındı ve görevi kendisinden devraldığı Mustafa Reşid Paşa'ya devretti.⁴⁰⁵

Sârım Paşa'dan padişah mührünün alındığı gecedен birkaç saat önce Sârım Paşa, Sultan Abdülmecid tarafından saraya çağırılmıştı. Padişahla sarayın bahçesinde kol kola gezmiş ve iltifatlara mazhar olmanın neşesiyle evine dönmüştü. Ramazan ayı münasebetiyle davet ettiği konuklarıyla iftardan sonra sohbet ederken aldığı iltifatlardan bahsettiği sırada saraydan gelen görevlinin padişah mührünü almasıyla sadaretinin sona ermesini şokunu yaşamıştı.⁴⁰⁶

Sultan Abdülmecid'in birkaç saat içinde karar değiştirmesinin asıl sebebi net olarak bilinmese bile Sârım Paşa'yı destekleyen muhafazakâr grubun Tanzimatın getirdiği yeniliklerle uyuşamamasının Sârım Paşa'nın görevden alınmasında en önemli etkendi.⁴⁰⁷ Bunun doğruluğunu isparlarcasına Serasker Damat Said Paşa da azledildi.⁴⁰⁸ Reşid Paşa'nın ikinci defa sadarete gelmesiyle Âli Paşa tekrar Hariciye Nazırı oldu.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Lütfi, *a.g.e.*, c. 8, s. 1259.

⁴⁰⁶ Ali Rıza-Mehmed Galib, *a.g.e.*, c. 1, s. 128.

⁴⁰⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 137.

⁴⁰⁸ Lütfi, *a.g.e.*, c. 8, s. 1258.

⁴⁰⁹ Lütfi, *a.g.e.*, c. 8, s. 1259.

Herhangi bir göreve getirilmeyen Sârim Paşa'ya aylık 40.000 kuruş maaş bağlandı.⁴¹⁰

Sârim Paşa, bundan sonra her sadrazam değişikliğinde kendisinin yeniden bu göreve getirileceğini ümit ederek vakit geçiriyordu. Bu bekleyişi sadarettten sonra getirildiği Bursa ve Trabzon valilikleri döneminde de devam etti. Bu sebeple Mustafa Reşid Paşa ile aralarındaki rekabet ve gerginlik git gide arttı. 1854 yılında Giritli Mustafa Naili Paşa'nın sadarettten alınmasından sonra yerine Mustafa Reşid Paşa'nın teklifi ile Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın getirilmesi Sârim Paşa'yı oldukça rahatsız etmişti. Bununla beraber Sârim Paşa Sadrazam olduğu dönemde Reşid Paşa'nın sürgüne gönderilmesine baskılara rağmen karşı çıkmıştı. Bunun için kendisine minnet edeceğini ve sadarete kendisini teklif edeceğini düşündüğünden oldukça rahatsız olmuştu. Ayrıca ikisi de Pertev Paşa'nın yetiştirmesiydi. Bu günlerde Sârim Paşa Kadıköy'de Kurbağalıdere'deki konağında oturduğu sırada yanındaki konuklara "*Kapıda ne var ne yok*" diye sorup sadrazam değişikliği yaşandığı cevabını alınca, henüz yaşanan değişiklikten haber almamış olan paşa hiddetlenerek Reşid Paşa aleyhinde konuşmaya başladı, "*Ben kendisini sürgünden kurtardım ve birbirimize yardımcı oluruz sandım... O katır, o çâpkın!... Ben dururken Kıbrıslı gibi cahil bir herif sâdrizamlığa getirilir mi?...*"⁴¹¹ sözleriyle tepkisini dile getirdi.

3. 2. İstanbul Dışındaki Görevleri

3. 2. 1. Bursa Valiliği

1841'den itibaren vilayet merkezi olmuş olan Bursa'da görevlendirilen valiler üst düzey devlet adamları arasından seçilirdi.⁴¹² Eski başkent olması, padişah türbelerinin burada da bulunması, ekonomik olarak önemli bir yere sahip olan Bursa'da önemli devlet adamlarından Sârim Paşa da görev yaptı. Bursa Valisi Hasan Rıza Paşa'nın Selanik valiliğine getirilmesinden sonra, Bursa valiliğine önce Mehmed İzzet Paşa vekâleten atandı.⁴¹³ Fakat kendisinin sağlık problemleri olması nedeniyle görev yerine

⁴¹⁰ BOA, İ.DH, 178/9649; 178/1943; Ayniyat Defteri, nr. 707, s. 134.

⁴¹¹ Ali Rıza-Mehmed Galib, *a.g.e.*, c. 1, s. 126; Pakalın, *a.g.e.*, c. 1, s. 73.

⁴¹² E. Diez, "Bursa" *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, MEB. Yayınları, İstanbul 1970, s. 813.

⁴¹³ BOA, A.DVN, 49/82.

gidememesi nedeniyle 2 Eylül 1849 (14 L. 1265) tarihinde yerine Sârim Paşa getirildi.⁴¹⁴ Bu sırada Hasan Rıza Paşa da yeni görev yerine gitmek üzere Bursa'dan yola çıkmak istediğini Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Sârim Paşa'nın hazırlıkları ve Bursa'ya ulaşması yaklaşık on gün alacağından, bu süre boyunca boş kalacak valilik görevine Bursa Meclis Başkanı Âgah Efendi'nin vekâleten bakması uygun görüldü.⁴¹⁵

Sârim Paşa'ya Bursa valiliğine atanması nedeniyle Mîr-i Mîrânlık⁴¹⁶ rütbesi ve bir kıta nişan verildi.⁴¹⁷ Bursa valiliğinin ödeneği olan 70.000 kuruşa⁴¹⁸ 10.000 kuruş daha eklenmek suretiyle kendisine toplam 80.000 kuruş maaş bağlandı. Bunun yanında yol masrafı olarak 250.000 kuruş verilmesi uygun bulundu.⁴¹⁹

Sârim Paşa, daha önceki sefaret görevlerinde emri altında çalışan, Ziraat Meclisi üyelerinden kardeşi İsmail Edib Efendi'yi Bursa valiliği görevinde de birlikte çalışmak için getirdi.⁴²⁰ Sârim Paşa, kendisini ve maiyetini Gemlik iskelesine götürmesi için bir vapur tahsis edilmesini talep etti.⁴²¹ Yaptığı hazırlıkların ardından 10 Ekim 1849'da (23 Za. 1265) yola çıktı. İstanbul'dan ayrıldıktan iki gün sonra Bursa'ya ulaştı,⁴²² ve ertesi günü yeni görevine resmen başladı.

Sârim Paşa'nın buradaki ilk icraatı Bursa şehir meclisinde gündeme alınan, Bursa ile Gemlik arasında yapılacak olan bir yol inşaatıydı. Bursa'nın dış dünya ile özellikle de ipek pazarlarıyla ilişki kurmasında Mudanya ve Gemlik limanları büyük önem taşıyordu. Bu yolun bölgedeki ticareti canlandıracağı düşüncesinde olan Bâb-ı Âlî,

⁴¹⁴ BOA, İ.DH, 200/11419.

⁴¹⁵ BOA, A.AMD, 10/42.

⁴¹⁶ Osmanlı taşra teşkilâtında en büyük idarî birim olan eyaletin askerî ve idarî âmiri olan Beylerbeyi, Türk-İslâm devletlerinde değişik isimler altında zikredilen bu yetkili Osmanlı kaynaklarında beylerbeyi, mîr-i mîrân, emîrî'l-ümerâ ve valî adlarıyla geçmektedir. *Bkz.* Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 6, TDV. Yayınları, İstanbul, 1993, s. 69.

⁴¹⁷ BOA, A.MKT, 238/66; A.MKT, 222/70.

⁴¹⁸ İ.DH, 201/11540; A.MKT, 226/50.

⁴¹⁹ BOA, İ.DH, 201/11540

⁴²⁰ A.AMD, 10/59.

⁴²¹ BOA, İ.DH, 202/11560.

⁴²² BOA, İ.DH, 204/11702.

Bursa-Gemlik yolunun yapımını hükümet programına dahil etti.⁴²³ Bâb-ı Âli, bahar aylarında İstanbul'dan Bursa'ya memurlar sevk edileceğini belirterek Sârım Paşa'yı bölgedeki çalışmaları kontrol etmesi için görevlendirdi. Ayrıca Nafia Nazırının bölgeye gelerek yapılan çalışmaları yerinde denetleyeceği belirtildi.⁴²⁴ Yolun inşa edileceği haberi bölge halkında memnuniyetle karşılandı.⁴²⁵

Görevli mühendisler yolun yapılacağı güzergâh üzerinde incelemelerde bulundular. Yolun takriben 2.300.000 kuruşa mâl olacağını; bazı tasarruf tedbirleri uygulanırsa yol yapımının 1.500.000 kuruşa kadar indirilebileceğini belirttiler Yapım çalışmalarının dokuz ay tutacağı, fakat yol çalışmalarının yılın dört ayı yapıldığı için işin tamamlanmasının iki yılı bulacağı da rapor edildi.⁴²⁶ Bâb-ı Âli, Bursa mal sandığının harcamakarından kalan paralar ile daha önce Bursa halkına gönderilen yardım paralarından kalan miktarın yol yapımına aktarılmasını istedi.⁴²⁷

Yolun inşasının en hızlı şekilde tamamlanması için hem Bursa'dan hem Gemlik'ten hem detam orta kısmından başlanmasına karar verildi. Bu sebeple inşaat işçileri üç bölüme ayrılarak çalışacaklardı. Her grupta bir mühendis ve bu mühendisin yardımcısı olacaktı. İşçiler için grubun başındaki mühendis tarafından yoklama alınarak bir deftere kaydedilecek. İşçi ve memurların alacakları maaş bu deftere göre hesaplanacaktı. Maaşlar Bursa mal sandığından verilecekti. Bölgeye gönderilen müdür, maaşların dağıtımına ve haksızlık yapılmamasına da dikkat edecek, işçileri sürekli kontrol ederek aksaklık yaşanması halinde durumu Sârım Paşa'ya bildirecekti. İnşaat için gerekli malzemelerin İstanbul'dan alınması için Sârım Paşa'nın Kapıkethüdası Seyit Efendi'ye sipariş verilecek ve kendisi Ticaret Nezaretin aracılığıyla malzemeleri temin edecekti.⁴²⁸

⁴²³ BOA, A.AMD, 26/35.

⁴²⁴ BOA, İ.DH, 225/13471; C.NF, 38/1892; A.MKT.NZD, 21/77.

⁴²⁵ BOA, İ.DH, 225/13471.

⁴²⁶ BOA, C.NF, 38/1892.

⁴²⁷ BOA, A.AMD, 26/35; BOA, C.NF, 38/1892.

⁴²⁸ BOA, C.NF, 38/1892.

Yapılan hazırlıkların ardından yolun inşasına başlandı. Fakat 1845 yılında uygulamaya sokulan imar meclisleri yönetmeliği, İstanbul'daki hükümet krizleri, devlet politikasındaki değişiklikler ve ilgisizlik gibi sebeplerden dolayı yolun yapımı sürekli aksadı. Bunun suçunda Sârim Paşa'nın valiliği dönemindeki çalışmalarıyla ve imar meclisinin çalışmalarıyla başlanan Bursa-Gemlik yolu da yeterli kaynak aktarılamadığından tamamlanamadı.⁴²⁹

Sârim Paşa'nın valiliği döneminde Taşradaki köprü, kanal yapımı ve tamiratları da imar meclislerinin programına alındı. Bu program dahilinde Bursa'da bazı köprü ve kanalların elden geçirilmesine karar verildi. Nilüfer Nehri, üzerinde Mihraplı Köprü gibi büyük köprüler bulunmasına rağmen yağışın bol olduğu dönemlerde taşıyor ve civarı su altında bırakıyordu. Bâb-ı Âli, daha önce birkaç defa elden geçirilen ve tekrar hasar gören bu köprülerin tamirâtı için incelemelerde bulunmasını ve tahmini masraflarını Sârim Paşa'dan iletmesini istedi.⁴³⁰ Sârim Paşa'nın, incelemelerinin ardından köprülerin tamiri için gerekli ön çalışmaları yaptırdı.⁴³¹ Bâb-ı Âli'de gönderilen öneriler doğrultusunda Bursa'da çalışmak üzere bir mühendis görevlendirmesine rağmen,⁴³² Sârim Paşa'nın görevinden alınmasıyla bu çalışmaları yerine gelen yeni vali sürdürdü.

Bursa, eskiden beri en önemli ipek üretim ve ticaret merkeziydi. Bunun sonucu olarak ipekten alınan vergiler hazinenin önemli gelirleri arasındaydı. Özellikle, ellerindeki ham ipeği satmak üzere her yıl Bursa'daki Kozahan'a ya da İpekhan'a gelen tüccalar ipeğin tartılması için kantarların bulunduğu bölüme götürür ve burada ağırlığı ölçülen ipeğin vergisi belirlenirdi. Fakat bazı uyanık tüccarlar vergi kaçırmak için ham ipeği mizan mahalline götürmüyor dolayısıyla gümrük gelirlerinin azalmasına sebep oluyorlardı. En önem verdiği konuların başında vergi tahsilatı olduğundan Bâb-ı Âli,

⁴²⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 3, Ocak 1992, s. 330.

⁴³⁰ BOA, İ.MVL, 182/5473.

⁴³¹ BOA, İ.MVL, 182/5473.

⁴³² BOA, İ.MVL, 182/5473.

yolsuzlukların engellenmesi ve gerekli önlemlerin alınması için harekete geçerek Bursa Valisi Sârim Paşa ile Gümrük Eminini, mizan mahalline getirilmeden satılan ham ipeğin tespiti ve kaçak ticaret yapanların yakalananların malının müsadere edilmesi konusunda talimat verdi. Vergisi ödenmeyen ipeğin Bursa çarşısındaki dükkânlara kesinlikle nakledilmemesi için her türlü tedbirin alınması için uyardı.⁴³³

Sanayi inkılabının gerisinde kalmasına rağmen özellikle XIX. yüzyıl başlarından itibaren hızlı bir kalkınma hamlesi gerçekleştiren Osmanlı Devleti Sârim Paşa'nın Londra'da bulunduğu dönemde yapımına başlanan demir fabrikası için hammadde arama çalışmaları da gerçekleştiriyordu. Bu dönemde özellikle yurtdışından gelen mühendisler Osmanlı topraklarında maden araştırması yaparak kendi ülkeleri için de gerekli hammadde temin etmeye çalışıyorlardı.⁴³⁴ Bu faaliyetler dahilinde 1848 yılında Bursa'nın Harmancık kazasında dünyanın ilk krom madeninin bulunması üzerine⁴³⁵ bölgeden krom çıkarılmaya başlandı. Sârim Paşa'nın valiliği döneminde Kütahya'nın Dağardı kazasına bağlı Doğanlar köyü ile Bursa'nın Harmancık kazasına bağlı Kozluca köyü sınırında bölgede bir krom madeni daha tespit edildi. Sârim Paşa bölgenin kime ait olduğunun tespiti için görevlendirildi ve yapılan araştırmada dört dönüme yakın genişlikteki arazinin devlet arazisi olduğu tespit edildi.⁴³⁶ Selim Efendi tarafından işletilen maden için Hazine-i Hassa tarafından 1.500.000 kuruş ödenmesine ve daha sonra aktarılan bu paranın Bursa'dan tahsil edilmesine karar verildi.⁴³⁷

Bursa'daki ipek fabrikasında memur olan Mehmed Efendi tarafından yine yerde, Harmancık'a bağlı Kozluca köyüne bir saat uzaklıkta, Kütahya'nın Dağardı kazası

⁴³³ BOA, A.MKT. MHM, 17/60.

⁴³⁴ Osmanlı Devleti'nde o yıllarda en önemli mühendis John Lawrance Smith'tir. ABD'den kalkıp Bursa'ya kadar gelen bu ünlü kâşif ve mühendis Bursa'daki maden çalışmalarını bizzat yönetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Benjamin Silliman, *Memoir of John Lawrance Smith 1818- 1883*, Read Before The National Academy, April 17, 1884,

⁴³⁵ İlhan Tekeli, "Anadolu'da Kent Yazıcılığı Üzerine Bir Yöntem Önerisi" *Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi/07-08 Nisan 2007 Sempozyum Kitabı*, Gaye Kitabevi, Bursa 2007, s. 76.

⁴³⁶ BOA, A.MKT. MHM, 17/91.

⁴³⁷ BOA, A.MKT. MHM, 31/48.

sınırındaki krom madenine ise yarım saat uzaklıkta bir krom madeni daha keşfedildi.⁴³⁸ Sârim Paşa'nın yaptırdığı incelemeler neticesinde bu arazinin de devlet arazi olduğu tespit edildi.⁴³⁹ Krom madeni İstanbul'daki basma fabrikasının hammaddeleri arasında olduğu için, buradaki madenin basma fabrikasına tahsis edilmesine karar verildi. Alınan karar Sârim Paşa'ya bildirilerek bu madenin çıkarılarak, güvenliğinin alınması hususuna dikkat etmesi, sevkiyatının yapılması ve ayrıca bu arazinin devlete ait olduğunun altı çizilerek talan edilmemesi için gerekli önlemleri alması konusunda uyarıldı.⁴⁴⁰

Diğer taraftan Tersane-i Âmire'nin gemi yapımı için kullandığı kerestelerin tedariki İstanbul'un yakın bölgelerinden temin edilirdi. Ormanlık alanları geniş olan Bursa da Tersane'nin kereste ihtiyacının karşılandığı önemli bir bölgeydi. Bu dönemde Bursa'dan getirilmesi planlanan keresteler konusunda Sârim Paşa'ya bilgi verildi. Keresteler Sümdiken ve Ahu dağlarından kesilerek zorlu şartlarda iskelelere getirilerek İstanbul'a götürülürdü. Kerestelerin temini ve sevkiyatı konusunda Sârim Paşa'ya yardım etmesi için Asâkir-i Bahriye Kaymakamlarından Kadri Bey bölgeye gönderildi. Kerestelerin Sümdiken dağlarından Pazarcık'a kadar Bilecik kazası ve köyleri sakinleriyle, Pazarcık'tan Gemlik iskelesine kadar da Bursa kazalarının köylerinde yaşayan halkın birlikte taşımaları kararlaştırıldı. Ahu dağlarındaki kerestelerin de eskiden olduğu gibi, İnegöl, Eskişehir, İnönü, Yarhisar, Domaniç ve Pazarcık kazalarında yaşayan bölge sakinlerinin taşınması uygun görüldü.

Sümdiken dağlarından getirilecek kerestelerin daha önce belirlenen fiyata nakledilmesi bölge halkı tarafından kabul edilmesine karşın, Ahu dağlarından kesilen kerestelerin nakliye fiyatı bölge halkı tarafından az olduğu ileri sürülerek arttırılması istendi. Ahu dağlarından kesilen 3.000 kadar kerestenin sevkiyatının üç yıl zarfında taşınmasına ve bu süreçte halkın yeni keresteler keserek nakliye hazır hale getirmelerine karar verildi.

⁴³⁸ BOA, A.MKT. MHM, 36/43; 36/66; İ.DH, 240/14536.

⁴³⁹ BOA, İ.DH, 240/14536.

⁴⁴⁰ BOA, A.MKT. MHM, 36/43.

Bu hizmetlerinin karşılığı olarak daha önce almış oldukları nakliye ücretlerine Bâb-ı Âli tarafından zam yapıldı. Kerestelerin kış mevsimi yaklaşmadan bir an önce nakledilmesi, ücretlerin ödemelerinin bir anda yüklü olarak yapılamaması konusunda Sârım Paşa'ya talimat verildi.⁴⁴¹ Sârım Paşa, yaptığı incelemeler sonucunda Ahu dağlarından daha önce kesilmiş olan kerestelerin sağlam olanlarının ayrıldığını ve sevk edilecek her kereste için sekiz kuruş ödenmesinin uygun olduğunu merkeze bildirdi. Bâb-ı Âli bu fiyatı makul buldu ve bundan sonra nakliye ücretlerinin bu fiyat üzerinden ödenmesini karara bağladı.⁴⁴²

Sârım Paşa, valiliği döneminde Bursa'da bulunan Eflak göçmenleriyle de ilgilendi. Avrupa'daki 1848 ihtilalleri Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş, en çok da Eflak ve Boğdan'da ayaklanmalar yaşanmıştı.⁴⁴³ Bölge halkı bağımsızlık elde etmek ve bu iki beyliğin birleştirilmesi için isyan çıkarmıştı. Rusya'nın bölgeyi ele geçirmek için, buradaki milliyetçi hareketlerin güvenliğini tehdit ettiği bahanesiyle bölgeye asker sevk etmesi üzerine Osmanlı Devleti askeri hazırlıklar yapmaya başladı. Savaş olmadan Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Baltalimanı Antlaşması imzalanmış ve masa başında kazandığı zaferle Rusya bölgeye daha fazla müdahale etme fırsatı yakalamıştı.⁴⁴⁴

Bölgedeki gelişmelerin sonucunda Eflak'tan İstanbul'a göçler yaşanmış, İstanbul'a göç edenlerden huzur bozma suçuyla yirmi kişi Bursa'ya sürgün edilmişti. Üç ay kadar süre için gönderilen, fakat bir yıla yakındır Bursa'da kalan bu Eflaklı sürgünler Sârım Paşa'ya mektup yazarak bazı isteklerde bulundular. Buraya gönderilirken kendilerine tahsis edilen ödemelerin yetersiz olduğunu, kışın masrafların çok fazla olduğunu bundan dolayı zor durumda kaldıklarını belirterek yardım talep ettiler.⁴⁴⁵ Bu konuda ödeme yapma yetkisi bulunmayan Sârım Paşa, sürgünlerin isteklerini Bâb-ı Âli'ye

⁴⁴¹ BOA, A.MKT. MVL, 21/37.

⁴⁴² BOA, İ.MVL, 173/5121.

⁴⁴³ Aurel Decei, "Eflak" *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, MEB. Yayınları, İstanbul 1977, s. 187.

⁴⁴⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁴⁵ BOA, İ.MVL, 166/4912.

bildirdi.⁴⁴⁶

Bâb-ı Âli, bu göçmenleri Bursa'ya sevk ederken kendilerine 19.000 kuruş ödenek tahsis etmişti. Bununla beraber her birine ayrı ayrı Bursa gelirlerinden günlük 18 kuruş ödenmesi Sârım Paşa'ya bildirilmişti.⁴⁴⁷ Kendilerine yeteri kadar ödenek yapılmış olsa da kış aylarında masraflarının artacağı göz önünde bulundurularak ödenen bu ücretlerin yanında 10.000 kuruş daha ödenek verilmesi gerektiği Bâb-ı Âli tarafından Sârım Paşa'ya iletildi.⁴⁴⁸ Bu tutarın daha sonra Bursa gelirlerinden hazineye aktarılması gerektiği de valiliğe Maliye Nezareti tarafından yazı ile bildirildi.⁴⁴⁹

Sârım Paşa'ya Bursa'da valilik yaptığı süre içinde Bâb-ı Âli'den verilen başka görevler de vardı. Bunlardan biri de Eskişehir kazası müdürü Kavanozade Mahmud Bey ile ahali arasında meydana gelen anlaşmazlıktan dolayı Mahmud Bey'in azliyle hazineyi zarara uğrattıkları için yardımcılarını Mestan Bey'in Beypazarı'na, Ahmed Bey'in Nallıhan'a süresiz sürgünlerinin takibini yapmasıydı.⁴⁵⁰

Sadrazamlık da yapmış olan ve İstanbul'da yaşamak isteyen Sârım Paşa, merkeze dönmek için her fırsatta bu isteğini Bâb-ı Âli'ye bildiriyordu. Bunun üzerine 12 Ekim 1851 (16 Z. 1267) tarihinde görevden alınmasına, yerine Meclis-i Vâlâ üyelerinden Şerif Paşa'nın getirilmesine karar verildi.⁴⁵¹ Sârım Paşa'nın Bursa valiliği döneminde, şehir ekonomisinde önemli bir yeri olan, ipekçilik, krom madeni ve kerestecilik alanında hizmetlerde bulunmuş, bayındırlık faaliyetleri, Bursa'ya gelen göçmenlerin durumu gibi birçok işle de ilgilenmişti.

⁴⁴⁶ BOA, İ.MVL, 166/4912.

⁴⁴⁷ BOA, C.ML, 157/6644; İ.MVL, 166/4912.

⁴⁴⁸ MVL, 231/12; A.MKT. NZD, 6/14; A.AMD, 23/9; BOA, İ.MVL, 166/4912.

⁴⁴⁹ BOA, C.HR, 88/4387.

⁴⁵⁰ BOA, A.DVN. MHM, 8/15.

⁴⁵¹ BOA, İ.DH, 241/14636 Sârım Paşa'nın Bursa valiliği esnasında aldığı 80.000 kuruş maaşın 40.000 kuruşunun da yine kendisine tahsis edilmesine karar verildi.

3. 2. 2. Trabzon Valiliği

Bursa'dan İstanbul'a dönen Sârim Paşa yeni görevi için bir buçuk yıl beklemek zorunda kaldı. Mehmed Vasıf Paşa'nın Trabzon valiliğinden alınmasının ardından 6 Şubat 1853 (26 Ra. 1269) tarihinde Sârim Paşa bu göreve getirildi.⁴⁵² Gönye, Canik, Karahisar-ı Şarkî sancakları ve Çıldır eyaletinden Acara-i Ulyâ, Maçahel ve Acara-i Süflâ kazaları da valilik sınırlarına dahil edildi.⁴⁵³ Kendisine birinci dereceden Mecidiye Nişanı verildi⁴⁵⁴ valilik maaşı olarak 75.000 kuruş bağlandı.⁴⁵⁵ Sârim Paşa, Trabzon'a gideceği maiyetinde çok görevli olmasından dolayı kendilerini Trabzon'a götürmek üzere bir vapur tahsis edilmesini talep etti. Bu talep üzerine Trabzon postasını götüren Taif vapurunun yolcu almayarak Sârim Paşa ve yanındakilere tahsis edilmesine karar verildi.⁴⁵⁶ Denize açıldıktan üç gün sonra,⁴⁵⁷ 26 Mart 1853 (15 Ca. 1269) tarihinde Trabzon'a ulaşan Sârim Paşa, bölgenin ileri gelenleri tarafından karşılanarak⁴⁵⁸ yeni görevine başladı.

Sadrızamlık ve yurtdışı önemli görevlerden sonra Anadolu'nun uzak bir yerine göreve getirilen Sârim Paşa burada da işini ciddiyetle yürüttü. Nitekim o dönemde Trabzon'a bağlı olan Ordu (Bucak) ve Giresun ile ilgili de çalışma yapmış, iki kazanın yakın olması nedeniyle Giresun kaza merkezinin Ordu'ya naklinin uygun olacağını merkeze belirtmiş fakat olumlu cevap alamamıştı.⁴⁵⁹

Sârim Paşa, göreve başlamasından bir süre sonra Trabzon'da görevli olan Rusya konsolosu ile sorun yaşadı. Konsolos, Lazistanlı olan Hurşit adlı birinin Rusya'dan yanına aldığı esirlerle Giresun'a geldiği bilgisini almıştı. Bu esirlerden bazılarının Rusya vatandaşı iki kişiyle beraber Trabzon'a geldiği duyumunu almıştı. Konsolos,

⁴⁵² BOA, A.AMD, 42/8; C.DH, 145/7222.

⁴⁵³ BOA, C.DH, 145/7222.

⁴⁵⁴ BOA, İ.DH, 266/16603; C.DH, 145/7222.

⁴⁵⁵ BOA, A.AMD, 42/8; İ.DH, 268/16798.

⁴⁵⁶ BOA, A.AMD, 42/75

⁴⁵⁷ BOA, İ.DH, 270/16887.

⁴⁵⁸ BOA, İ.DH, 270/16887.

⁴⁵⁹ A.MKT. UM, 174/21.

hem Trabzon'a gelen kişilerin hem de Hurşit adlı kişi ile yanındaki esirlerin bulunması ve teslimi için Trabzon Valisi Sârim Paşa'dan yardım talep etti. Sârim Paşa ise konsolosun bu isteğini göz ardı ederek esirlerin, ticaret vapuruna binerek İstanbul'a gitmelerine göz yumdu. Rusya'dan gelen bu kişilerin Rusya'ya gönderilmesi gerektiğini belirten konsolos, Sârim Paşa'nın bu tavrını kınayarak, durumu İstanbul'da bulunan Rusya Sefiri Prens Mençikof'a rapor etti.

Bu gelişme üzerine Mençikof Bâb-ı Âli'ye bir nota vererek, Hurşit ile Rusya vatandaşı iki kişinin yakalanması ve Hurşit'in cezalandırılması isteniyordu. Ayrıca pasaportu olmayan diğer iki kişinin ise Rusya'ya teslim edilmesini, bunun yanında götürdükleri esirlerin sorguya çekilip kendi istekleriyle mi gittikleri, yoksa zorla mı götürüldüklerinin anlaşılması da isteniyordu. Bütün bunların yanında yaşananlara sessiz davranan Sârim Paşa'nın da dikkatinin çekilmesi talep ediliyordu.⁴⁶⁰ Bâb-ı Âli yaşanan gelişmeler hakkında bilgi almak için Sârim Paşa ile iletişime geçti.⁴⁶¹ Sârim Paşa, Rusya konsolosunun güvenilir biri olmadığını, bu konunun da kendisiyle görüşülerek sonuçlandırılmayacağı düşüncesinde olduğunu belirtti.⁴⁶²

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada konuyu Avusturya'da da bahsenin geçtiği ve Rusya'nın durumdan rahatsız olduğu sefaret tarafından Hariciye Nezaretine bildirildi. Trabzon'daki esirlerle ilgili herhangi bir tedbir alınmamasının Rusya'yı rahatsız ettiği ve bu uygulamanın Osmanlı Devleti'ne yararının olmayacağı da belirtilerek Bâb-ı Âli bilgilendirildi. Bu dönemde Rusya ile ikili ilişkiler Balkanlar ve Kafkaslar nedeniyle gergindi. Dolayısıyla Bâb-ı Âli, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı politika belirlemesine fırsat vermemek için olabildiğince Rusya'yı memnun edecek şekilde hareket edilmesi için kararını Sârim Paşa'ya ilettili. Konsolos her ne kadar itibarı olmayan biri olsa da, Rusya'nın resmi memuru olduğundan gösterilecek saygının memuriyetine olacağı belirtildi ve konsolosloğa giderek konsolosun gönlünü alması

⁴⁶⁰ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁶¹ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁶² BOA, İ.HR, 328/21212.

talimatı verildi.⁴⁶³ Bu gelişmelerden sonra Hurşit ve beraberindekilerin yakalandığını bildiren Sârim Paşa, konsolosa da hürmet edildiğini gösterildiğini ve konsolosun da bundan memnun kaldığını, böylece iki ülke arasındaki ilişkilerin de normale döndüğünü rapor etti.⁴⁶⁴

Bâb-ı Âli, Karadeniz’de ticaretle uğraşan Osmanlı tüccarının durumuyla ilgili Sârim Paşa’dan bilgi istedi. Burada ticaret yapan tüccarın Rusya sahilinde bazı sıkıntılar yaşadıklarını belirten Sârim Paşa özellikle Kemhal ve Sohum iskelelerinde sorunlar yaşandığını ve Kemhal’a bir şehbender⁴⁶⁵ gönderilmesinin uygun olacağını teklif etti.⁴⁶⁶ Bunun üzerine Bâb-ı Âli, konunun görüşülerek alınacak önlemlerin de kendisine iletileceği cevabını verdi.⁴⁶⁷

Sârim Paşa’nın Trabzon valiliği döneminde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkiler kötüydü. Bu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti’ni parçalamaya yönelik bir politika gütmeye başlamıştı. Üstelik bu fikrini İngiltere ile de paylaşmış, fakat İngiltere, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını çıkarlarına ters bulduğu için sonuç alamamıştı. Bunun üzerine bölme planını yalnız başına gerçekleştirmek için çalışmalara başlayan Rusya,⁴⁶⁸ Prens Mençikof’u İstanbul’a olağanüstü elçi olarak görevlendirmiş ve elçi aracılığıyla bazı isteklerde bulunarak Bâb-ı Âli’ye diplomatik yoldan baskı kurmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti’nin Rusya’nın isteklerini reddetmesi üzerine görüşmeler herhangi bir mutabakata varılmadan sonlanmıştı.⁴⁶⁹

Görüşmelerin kesilmesi savaş çıkma olasılığını güçlendirmişti ve Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarına başladı. Tuna kıyılarındaki kalelere ve Karadeniz boğazına asker

⁴⁶³ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁶⁴ BOA, İ.DH, 277/17366.

⁴⁶⁵ Osmanlılar’da önceleri tüccarlar arasındaki ihtilâfi çözmekle görevli memur iken daha sonra konsolosluğa dönüşen dış temsilcinin unvanıdır. Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, c. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 424.

⁴⁶⁶ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁶⁷ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁶⁸ Karal, *a.g.e.*, c. 5, s. 220-222.

⁴⁶⁹ Karal, *a.g.e.*, c. 5, s. 227-230.

gönderen Bâb- Âli,⁴⁷⁰ Erzurum, Kars ve Trabzon'a da kuşatma toplarıyla sahra bataryaları sevk etti. Sârım Paşa da Trabzon Valisi olduğundan dikkatli olması ve verilen emirler doğrultusunda hareket etmesi gerektiği bildirildi.⁴⁷¹ Ayrıca Batum ve Çürüksu taraflarına 10.000 askerin gönderilmesi için serasker tarafından talimat verildi. Daha sonra bu bölgeleri korumak ve Sârım Paşa'nın toplayacağı askerleri kumanda etmek için bölgeye Selim Paşa gönderildi.⁴⁷²

Trabzon'da toplanacak olan bu askerler için bölgede ihtiyaten hububat bulundurulması gerekiyordu. Bu nedenle Bâb-ı Âli, hububatın Amasya ve Merzifon'dan satın alınmasını ve Samsun iskelesinden Trabzon'a getirtmesini Sârım Paşa'dan istedi.⁴⁷³ Bu çalışmaların yanında, Hassa ordusu dördüncü piyade alayı ikinci taburu da İstanbul'dan Trabzon'a gönderildi.⁴⁷⁴ Birliklerin bölgeye sevk edilmesi üzerine Bâb-ı Âli'ye, Osmanlı-Rus savaşı arifesinde olduğunu bu nedenle Trabzon'un jeopolitik konumundan dolayı burada askeri meseleler konusunda tecrübeli bir valinin bulunması gerektiğini belirterek İstanbul'a dönme isteğinde bulundu.⁴⁷⁵ Bâb-ı Âli bölgede askeri meselelere vakıf bir valinin bulunmasının faydalı olacağını göz önünde bulundurarak Sârım Paşa'nın bu talebini uygun buldu.⁴⁷⁶ Bu dönemde herhangi bir memuriyette görevi olmayan İsmet Paşa⁴⁷⁷ 31 Ağustos 1853 (26 Za. 1269) tarihinde Sârım Paşa'nın yerine Trabzon valisi olarak görevlendirildi.⁴⁷⁸

Trabzon Valiliği'nin ardından İstanbul'a dönen Sârım Paşa, kendine merkezde verilecek yeni görevini bekliyordu. Kasım 1853'te Kırım savaşı'nın başlaması Sârım Paşa'nın bir köşede unutulmasına neden oldu. Çok sevdiği devleti için çalışmak isterken 30 Ağustos

⁴⁷⁰ BOA, İ.HR, 328/21212.

⁴⁷¹ BOA, A.MKT. MHM, 56/37.

⁴⁷² BOA, İ.DH, 273/17123; A.AMD, 45/97.

⁴⁷³ BOA, A.MKT. NZD, 81/76.

⁴⁷⁴ BOA, İ.DH, 277/17374.

⁴⁷⁵ BOA, A.AMD, 48/83.

⁴⁷⁶ BOA, İ.DH, 277/17366.

⁴⁷⁷ BOA, A.AMD, 48/83; İ.DH, 277/17411.

⁴⁷⁸ BOA, İ.DH, 277/17411.

1854'de vefat etti.

SONUÇ

XIX. yüzyıl Osmanlı devleti'nin başta siyasi ve ekonomik sorunlarla mücadele ettiği bir dönemdi. Bu dönemin bir yansıması olarak yaşanan gelişmelere göre muhalif kişilerin birbirlerinin yerine göreve gelmesi sık sık görev değişikliklerinin yaşanmasına sebep oluyordu. Dolayısıyla güçlerini kaybetmek istemeyen devlet adamları kendilerini himaye eden kişilerle birlikte padişaha yakın olmanın gayreti içindeydiler. Devlet adamı olarak makam ve mevki sevdasını ikinci plana atan Sârim Paşa devletin mevcut durumunu daha güzel günlere taşımaya kendine ilke edmişti. Elçilikten Nazırlığa, Sadrazamlıktan da Valiliğe kadar her aşamada görevlerinin kısa sürmesinin temel nedeni kimsenin önünde eğilmemesi ve entrikalar çevirmemesiydi. Sârim Paşa'nın ikinci Londra Sefirliği döneminde Aberdeen'le yaşadığı elçi kabulü konusundaki tavrı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı dik duruşunun son örneklerinden biri olmutur. Bu tavrı bile kişiliğinin sağlamlığını göstermektedir. Onun zor dönemlerde göreve davet edilmesi ve, kritik görevlere getirilmesi; yeteneğinin ve kendini geliştirmiş bir devlet adamı olmasının sonucudur. Günümüze göre kısa sayılabilecek bir ömür süren Sârim Paşa'nın getirildiği görevlerde elinden gelenin en iyisini yapan, önce devlet anlayışında olan bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

II. Mahmut döneminde çeşitli devlet kademelerinde memurluklarla çalışma hayatına başlayan Sârim Paşa, Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni döneme tanıklık etmişti. İstanbul'da saraya yakın çevrede doğup büyümüş olan Sârim Paşa bulunduğu bu ortamı en iyi şekilde değerlendirerek Bâb-ı Âli'de hızla yükseldi. Burada dönemin önemli devlet adamlarından Pertev Paşa'nın yanında tecrübe edinerek girişken yapısıyla aldığı her görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştı.

Siyasi kariyerinde diplomatik görevleri önemli bir yer tutan Sârim Paşa, 1829 yılında Rusya Sefiri Halil Rifat Paşa'nın maiyetinde Serkâtib olarak görevlendirildi. Dönüşünde ilk Türkçe gazete olarak tarihe geçen Takvîm-i Vekâyi'de Umur-u Dahiliye yazarlığı yaptı. Bu gazetenin ilk sayısında II. Mahmud'un Çanakkale ve Edirne

gezilerini kaleme alarak ilk gezi röportajını da gerçekleştirmiş oldu.

Sârim Paşa, Bab-ı Âli’de edindiği tecrübe ile saygın devlet adamlarından biri haline geldi. Çalışmaları dönemin Padişah ve diğer üst düzey devlet adamlarının da dikkati çeken Sârim Paşa, onun dış politikada stratejik öneme sahip bir görev olan Londra Sefirliğine getirilmesini sağladı. 1837 senesinde atandığı bu görev sırasında Kraliçe Victoria’nın taç giyme töreninde Osmanlı Devleti’ni temsil etme şansını yakaladı. O yıllarda siyasi açıdan zor günler geçiren Devlet-i Âli özellikle Mehmet Ali Paşa’nın “*İstiklal Mücadelesiyle*” ilgilenmek zorunda kalıyordu. Sârim Paşa Londra’da bulunduğu temaslarda Mısır meselesini, Fransa’nın Cezayir’i işgalini ve Yunanistan ile yapılacak ticaret antlaşmasını ülkesi lehine sonuçlandırmak için gayret sarf etti. Ayrıca bu dönemde İstanbul’daki Baruthane-i Âmire için gerekli kalburların alımı, kurulacak olan demir fabrikası için yuvarlak temini ve Londra’da tahsil gören öğrencilerin takip ve hamiliğini de yaptı. Yaşanan iç ve dış politik gelişmeler Sârim Paşa’nın Londra’da sadece bir yıl görev yapmasına neden oldu.

Merkeze çekilmesinden bir süre sonra doğuda yaşanan sınır sorunlarının çözümü için sefir olarak İran’a gönderildi. Bu görevinde sınır konusunun yanında İran’ın Mısır’a verdiği desteğin de önüne geçilmesi için görevlendirildi. Ayrıca İran’da bulunduğu dönemde, sefirlerin masraflarının bulunulan devlet tarafından ödenmesi geleneğini İranlı elçelerin kötüye kullanmaları üzerine bu uygulamanın kaldırılmasının sağladı. İran’da bir yıl kadar görev yapan Sârim Paşa İstanbul’a dönüşünden bir süre sonra 1844 yılında ikinci kez Londra sefirliğine getirildi.

Sârim Paşa bu görev esnasında, birçok sorunun çözümü için çaba sarf etti. İran ile yaşanan sınır sorunları burada da gündemindeydi. Lübnan’daki Dürzi-Maruni çatışması ve çifte kaymakamlık meselesi bu dönemin en önemli konuları arasındaydı. İngiltere ve diğer Avrupa devletleri köşeye sıkıştırdıkları Osmanlı Devleti’nin rahat bir nefes almasını engellemek için bu soruna da müdahale etmekten geri durmadılar ve istedikleri gibi bir çözümü kabul ettirdiler. Fransa’nın Cezayir’i işgali, Bâb-ı Âli kadar

İngiltere'nin de sorunu olmuştu. Akdeniz'deki ticareti olumsuz etkilenecek olan İngiltere'nin çıkarlarının farkında olan Sârim Paşa bunu politik olarak kullandı. Sefareti döneminde bir diğer mesele de Yunanistan'ın sınırda Osmanlı aleyhindeki faaliyetleriydi. Bu sıkıntılar için de çözüm üretmeye çalışan Sârim Paşa bir süre sonra azledilerek merkeze çekildi. Londra Sefirliği Sârim Paşa'nın son yurtdışı görevi oldu.

İstanbul'da doğup Divan'da yetişen Sârim Paşa, merkezde de görev yaptı. Bu görevlerinde uzun süre kalmasa da kritik dönemlerin dirayetli devlet adamı olduğunu gösterdi. 1841 ve 1846 yıllarında olmak üzere iki kere Ticaret Nazırlığı yaptı. Bu görevleri döneminde İstanbul'daki ekmek fiyatlarının düşürülmesi için çalıştı. 1841 yılında getirildiği Hariciye Nazırlığında ise diğer Nazırlıklarına göre daha uzun süre görevde kaldı. Hariciye Nazırlığı döneminde Osmanlı Devleti için aktif bir şekilde çalışmalarına devam etti. Cebel-i Lübnan'daki Dürzi-Maruni çatışmalarının sonuçlandırılması, Fransa'nın Tunus'u ele geçirmek için yaptığı entrikaların bertaraf edilmesi ve Sırbistan'da yaşanan yönetim sorunlarını çözüme kavuşturmak için çalıştı. Maliye Nazırlığı yaptığı dönemde ayarı düşük paraların tedavülden kaldırılması için yaptığı çalışmalar padişah tuğrası ile ödüllendirilmesini sağladı.

1848 senesinde ise bürokrasideki en yüksek makam olan sadarete getirildi. Üç buçuk ay sadrazamlık yapan Sârim Paşa, Avrupa'da yaşanan 1848 ihtilâllerinin Rumeli topraklarındaki etkisini engellemek için Eflak, Boğdan ve Ege Adaları ve Çanakkale boğazı'nda askeri tedbirler aldırdı. Sadrazamlıktan alındıktan sonra tekrar aynı makama getirileceği günü beklediysede bir daha bu göreve getirilmedi. İlerleyen yıllarda taşrada da görev yaptı. 1849 yılında Bursa Valiliği'ne getirildi. Burada Gemlik-Bursa yolunun yapımı ve krom madeninin çıkarılmasıyla ilgili çalışmaları en önemli çalışmaları arasında yerini aldı. 1853 yılında Trabzon valiliğine atandı. Burada da yaklaşan Rus savaşı için bölgede tedbirlerin alınmasını sağladı. Trabzon valiliğinden İstanbul'a döndükten bir süre sonra ise 30 Ağustos 1854'te vefat etti.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT)
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Cevdet Dâhiliye (C. DH)
Cevdet Hariciye (C. HR)
Cevdet İktisat (C. İKTS)
Cevdet Maliye (C. ML)
Cevdet Nâfia (C. NF)
Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 3)
Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)
İrade Dâhiliye (İ. DH)
İrade Dosya Usulü (İ. DUİT)
İrade Hariciye (İ. HR)
İrade Mesâil-i Mühimme (İ. MSM)
İrade Cebel-i Lübnan (İ. MTZ. CL)
İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL)
Bâb-ı Âsafî Âmedi Kalemi Defterleri (A. AMD. D)
Nâme-i Hümayûn Defterleri (A. DVNS. NMH. D)
Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A. MKT. UM)
Sadaret Amedî Kalemi (A. AMD)
Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemi (A. DVN. MHM)
Sadaret Divân-ı Hümayûn Kalemi (A. DVN)
Sadaret Mektûbî Kalemi (A. MKT)
Sadaret Mektûbî Kalemi, Mühimme (A. MKT. MHM)
Sadaret Mektûbî Kalemi, Nezâret ve Devâir (A. MKT. NZD)
Tahvil Defteri

Hâriciye Nezâreti Sâlnâmesi

Sürelî Yayınlar

- a- Takvim-i Vekâyi
- b- London Gazette
- c- The Times
- d- The New Yorker
- e- The Asiatic Journal and Monthly Miscellany, April, 1824

Kaynak Kitaplar

ACAR, İrfan C, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu. Ankara 1989.

AÇBA, Sait, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Yayınları, Afyon 1995.

Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü efendi Tarihi*, (yay. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul Aralık 1999.

Ali Rıza- Mehmed Galib, *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricalı*, (yay. F. Çetin Derin), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

ARMAOĞLU, Fahir, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

Cevdet Paşa, Tezâkir 1-12, (yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

CEZAR, Mustafa, Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, TTK. Ankara 2011.

CONNELL, Brian, *Regina vs Palmerston*, Doubleday Company, Inc. Garden City, New York, 1965.

- ÇELİK, Eda, *Türkiye’de Devletin Toprak üzerinde Örgütlenmesi*, Ankara 2009.
- ÇETİN, Atilla, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi (Osmanlı Devlet Erkanı)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- DUMAN, Hasan, *Osmanlı- Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828- 1928, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları*, Ankara 2000.
- ERGİN, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1940.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953.
- İNAL, Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1969.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- KENEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara, 1996.
- KOLOĞLU, Orhan, “*İlk Polemik, Vakayi Mısriyyenin Öyküsü ve Takvîm-i Vekâyi ile Tartışması*”, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1991.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S, *Osmanlı İngiliz İktisadî Münasebetleri (1838-1850)*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- Mc GİLCHRİST, John, *The Public Life of Queen Victoria*, Cassell, Petter and Galpin, Londra 1869.
- Mehmet Esat, *Murat-ı Mekteb-i Berr-i Hümayun*, İstanbul 1312.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971.

-----, *Tanzimat Maliye Nazırları*, Kanaat Kitabevi, c.1, İstanbul 1939.

SARC, Ömer Celal, *Tanzimat ve Sanayimiz*, Milli Eğitim Yayını, İstanbul 1940.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet *Tanzimat Devrinde Meclis-i vâlâ (1838- 1868)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. M. Harmancı), İstanbul, 1983.

SİLLİMAN Benjamin, *Memoir of John Lawrance Smith 1818- 1883*, Read Before The National Academy, April 17, 1884.

Şemseddîn Sâmi, *Kâmusu'l-A'lâm*, c.4, İstanbul 1894.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*, Yeni Matbaa, İstanbul 1928.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Der yayınları, İstanbul 2008.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992.

YAZICI, Nesimi, *Takvîm-i Vekâyi, Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

Başvuru Eserleri ve Dergiler

AKBULUT, Uğur, “ Osmanlı Basın Tarihine Katkı : Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)” *Turkish Studies*, 8/5, Spring 2013, s.31-57.

AKTAŞ, Necati, “Âmedci” *İslam Ansiklopedisi*, c.3, TDV. Yayınları, İstanbul 1991, s.12.

ASLANTAŞ, Selim, 1829 Edirne Andlaşması’ndaki Tazminatlar meselesi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 17, Ankara 2012, s. 45-64.

BALA, Mirzâ, “İran” *İslam Ansiklopedisi*, c.5/2, MEB Yayınları, İstanbul 1968, s.1013-1028.

BOASE, George Clement, “Ponsonby, John (1770?-1855)” *Dictionary of National Biography*, c. 46/92, Oxford, 1885-1900, s.86.

- BRUNSCHVIG, Robert, "Tunus" *İslam Ansiklopedisi*, c.12/2, MEB. Yayınları, İstanbul 1988, s.60-68.
- BUZPINAR, Tufan, "Lübnan", *İslam Ansiklopedisi*, c.27, TDV. Yayınları, İstanbul 2003, s.251-254.
- CLARK, Edward C, "Osmanlı Sanayi Devrimi" (Çeviren: Yavuz Cezar) *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınları, Ankara 2006, s. 467-481.
- DECEİ, Aurel, "Eflak" *İslam Ansiklopedisi*, c.4, MEB. Yayınları, İstanbul 1977, s.178-189.
- DİEZ, E, "Bursa" *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, MEB. Yayınları, İstanbul 1970, s. 806-819.
- DÖNMEZ, Ahmet, "Yeniden Tesis Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Finansmanı" *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göğünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Eylül 2013, s.525-538.
- DURDUN, Davut, "Cezayir", *İslam Ansiklopedisi*, c.7, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s.489-494.
- EĞECİOĞLU, Ömer, "Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Töreni ve Fethi Ahmed Paşa", *Toplumsal Tarih*, Sayı 211, Temmuz 2011, s.68-72.
- EMECEN, Feridun, "Başmukataa Kalemî" *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s.135.
- ERDOĞDU, Teyfur, "Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı-I", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c.51, Sayı 1, Ankara 1996, s.183-247.
- EYİCE, Semavi, "Baruthâne", *İslam Ansiklopedisi*, c.5, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s.94-96.
- FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, "1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler" *AÜDTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.25, sayı 39, Ankara 2006, s.49-64.
- FOREMAN, Amanda, "One Head Better than Two", *from Punch, November 1862, reproduced in (2010), A World on Fire, New York: Random House, Part I, "Cotton Is King"*, bölüm 14, "A Fateful Decision", s. 327.
- GENCER, Ali İhsan, "Redhouse'ın Türkçe lügati Hakkında Mektubu", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı 6, İstanbul 1998, s.331-344.

- GÖKBİLGİN, M Tayyip, “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler” *Bellekten*, c.X, sayı 40, (Ekim 1946), s.640-703.
- HAJEK, A, “Sırbistan” *İslam Ansiklopedisi*, c.10, MEB. Yayınları, İstanbul 1967, s.556-566.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Hâcegân” *İslam Ansiklopedisi*, c.14, TDV. Yayınları, İstanbul 1996, s.430-431.
- , “Beylerbeyi” *İslam Ansiklopedisi*, c.6, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s.69-74.
- KARASU, Cezmi, XIX. “Yüzyılda Eflak ve Boğdan'daki Rus işgalleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.741-749.
- KELEŞ, Erdoğan, “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c27, sayı 43, Ankara 2008, s.131-157.
- KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 68-93.
- KURAN, Ercüment, “Reşid Paşa” *İslam Ansiklopedisi*, c.9, MEB. Yayınları, İstanbul 1970, s.701-705.
- KURTULUŞ, Rıza, “İngiltere” *İslam Ansiklopedisi*, c.22,TDV. Yayınları, İstanbul 2000, s.310-311.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Lübnan Meselesi” *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Sayı 3, Mart 1987, s.35-40.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S, “Baltalimanı Muahedesi” *İslam Ansiklopedisi*, c.5, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s.38-40.
- , “Baruthâne-i Âmire”, *İslam Ansiklopedisi*, c.5, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s.96-98.
- MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “İran” *İslam Ansiklopedisi*, c.22, TDV. Yayınları, İstanbul 2000, 405-409.
- ÖZ, Tahsin, “Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı 5, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949, s.1-15.
- Queen Victoria, *Encyclopedia Britannica*, c. 28, New York 1911, s. 28-37.

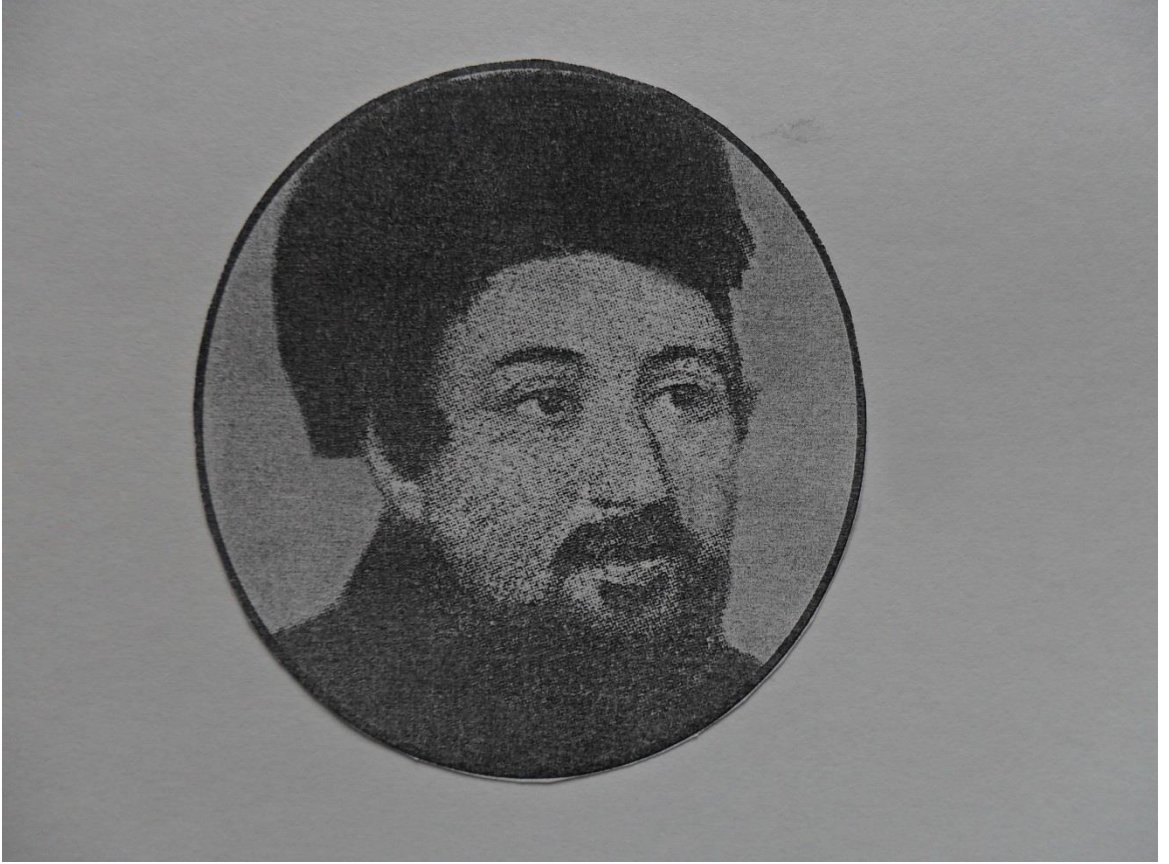
- Sâmi Abdurrahman Paşa”, *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 7, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 450-451.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Sır Kâtibi”, *İslam Ansiklopedisi*, c.35, TDV: Yayınları, İstanbul 2009, s.117-118.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 3, Ankara 1992, s.323-332.
- SİDNEY, Lee, “Charles Williams-Wynn” *Dictionary of National Biography*, c.63, London 1885-1900, s.259.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H, “Sardinya” *İslam Ansiklopedisi*, c.36, DDV. Yayınları, İstanbul 2009, s.133-135.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, c.7, MEB. Yayınları, İstanbul 1972, s.101-102.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Şekib Paşa” *Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c.2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s.578-579.

Bilimsel Bildiriler ve Elektronik Yayınlar

- SUBAŞI, Turgut, “Canning’in Raporlarına göre Abdülmecid ve Sultan’a İngiltere Tarafından Verilen Knight Of The Garter (Dizbağı Nişanı)”, *Ölümünün 150. Yılında Sultan Abdülmecid ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu* İstanbul, 2011
- TEKELİ, İlhan, “Anadolu’da Kent Yazıcılığı Üzerine Bir Yöntem Önerisi” *Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi/07-08 Nisan 2007 Sempozyum Kitabı*, Gaye Kitabevi, İstanbul 2007.
- <http://www.medhaldergi.com/oku.php?makaleno=294>. 20/05/2014 01:19.
- <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s28/dusunmez.pdf> 21/05/2014, 01:49.
- http://kybele.anadolu.edu.tr/makaleler/ed1999_1_1/137706.pdf 20/05/2014 02:52.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80274/sanayi-i-nefise-ve-heykel-egitiminin-baslatilmasi.html> 22/05/2014 23:09.

EKLER

EK:1



Sârim İbrahim Paşa

EK:2



A.mkt. 146/51 Nolu Belgede Sârim Paşa'nın Mührü

EK:3



Mustafa Reşid Paşa

EK:4



Abdülmejid

EK:5

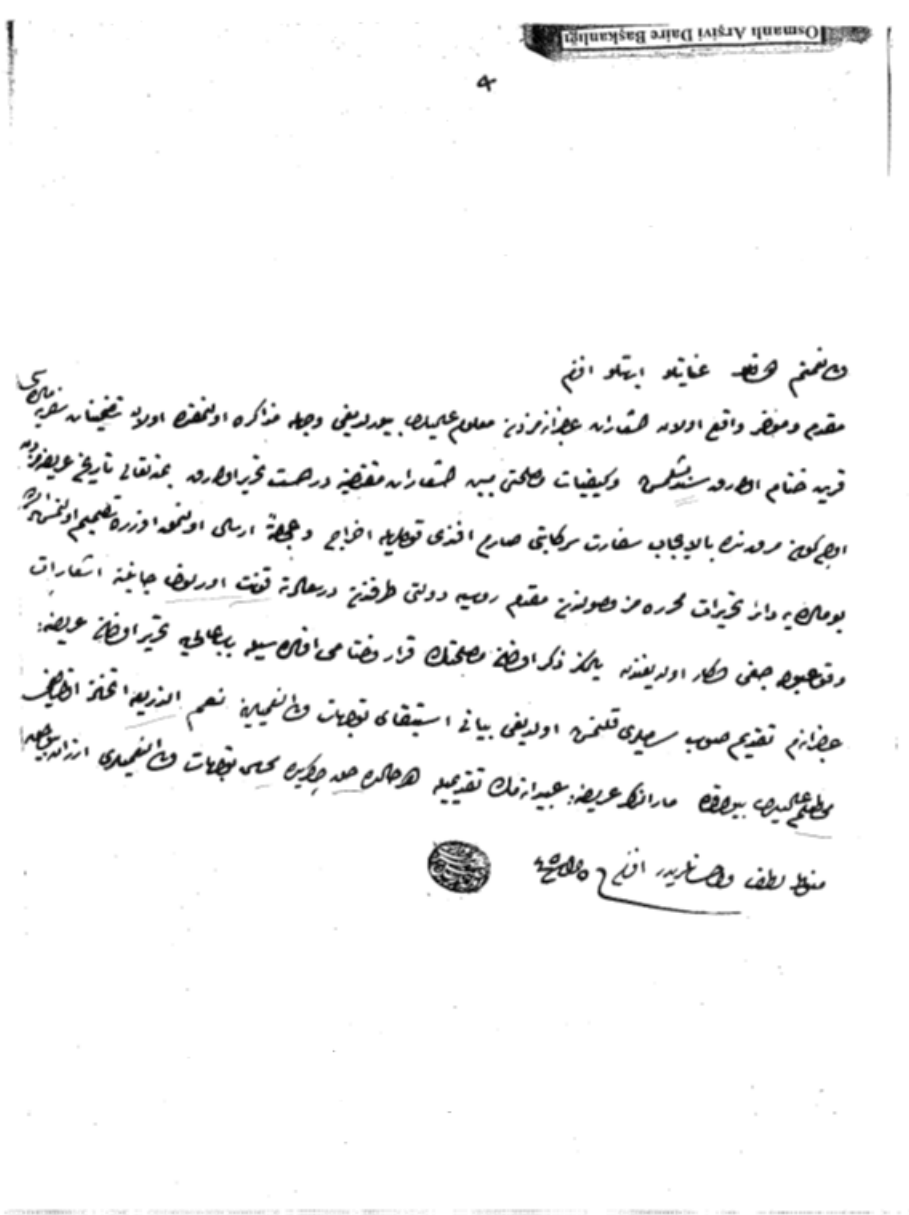


II. Mahmud

EK:6



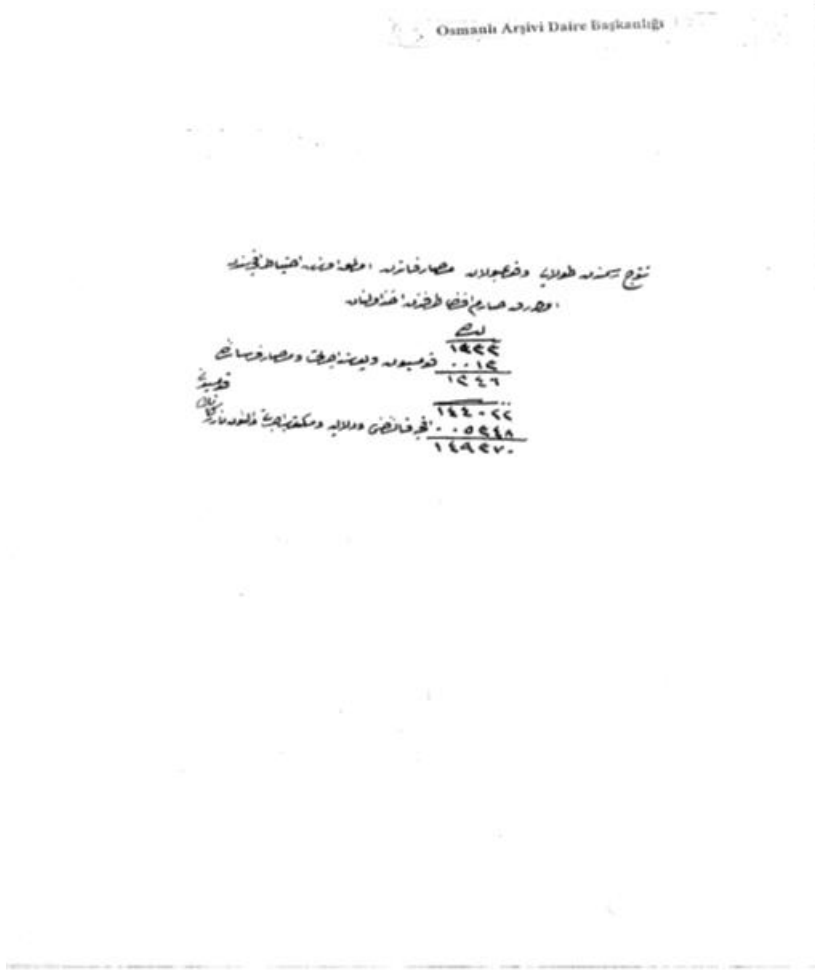
Lord Aberdeen



HAT 1028/42808

Tazminat meselesi sona erip senetleşildiği ve tahriraty yazılarak Sârim Efendi ile gönderileceği cihetle sadarete verilmesi ricasına dair Halil Rifad Paşa'nın arizası

EK: 9



SârimEfendi'nin Victoria'nın Taç Giyme Törenine katılması için gerekli meblağı gösteren hesap pusulası HAT 1175/46439-Ç

EK:10



İstanbul'da yapılacak demir fabrikası için mütehasıs bulunması ile ilgili Londra Sefir Sârim mührüyle

HAT 587/28870-A

سخی ایضا برقی سجا غایبو اعطواو ادعلم انتم حضرتلی
 معلوم عطفی بوردی اوزده لوندرة سفیری نصب و تصبیه و فتحه بکلی جوایه هر بود
 صارم افندی بن لینه اعطای لازم کلون خیر اهل مفاری نصیحه نکر استیذات
 الحسی امر و فراده هابینه حضرت ملوکاره منضای بنفندز اولدنی اشعار و اسارت بولج
 اولفد انضای لدی المطالع افندی مومنی بیک اساتفیه و لوازمات راهسنان نوبه
 کفایت ابع جک صورت بیجوز الی کبره آنچه مفاری خیره اعطای خاطره تلخیص ابره
 بو مقدار دیخوردها تفصیل و زیاده غایت اعطای امرین هر نوبه اراده غایبه
 حضرت ملوکاره شرفیج و صدور بوردی اولدنی اشاری علی همن عبد لیه اقدم

معرفت زهار بیکه
 دسین انالی بوز اولده استور نامه سلطانناری بداران
 حاکمای قزلباشی جناب خدیو قی، عرض و تقیم ایلد
 شکران تقی با ساز مطرفه بالراسکی بویلا ایلد
 و اشعار عالی و درجه افندی مومنی بوردی بوردی
 کسکه افندی خدیو اعطای مخصوصه ارادوس اولدنی
 حضور شرفی علی بن بیدین سنج بوردی اولدنی
 اشاری خدیو انضای ابرسی بوز اولدنی
 معرفت زهار بیکه

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Londra sefirliğine tayin olunan Divan-ı Hümayun Beylikçisi Sârim Efendi'ye harcırah olarak 750 kise akçe verilmesi hakkında belge.

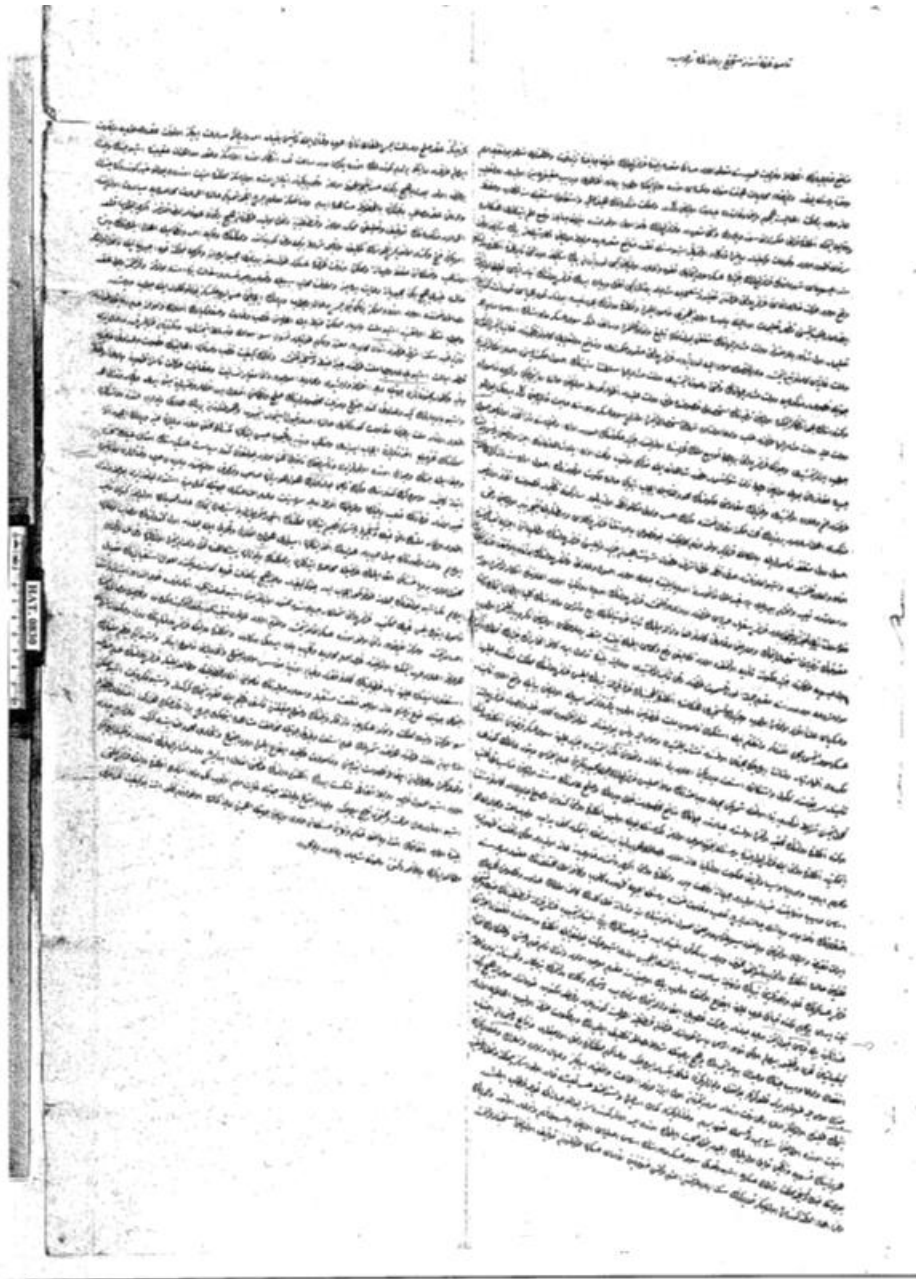
HAT 1172/46378

EK:14



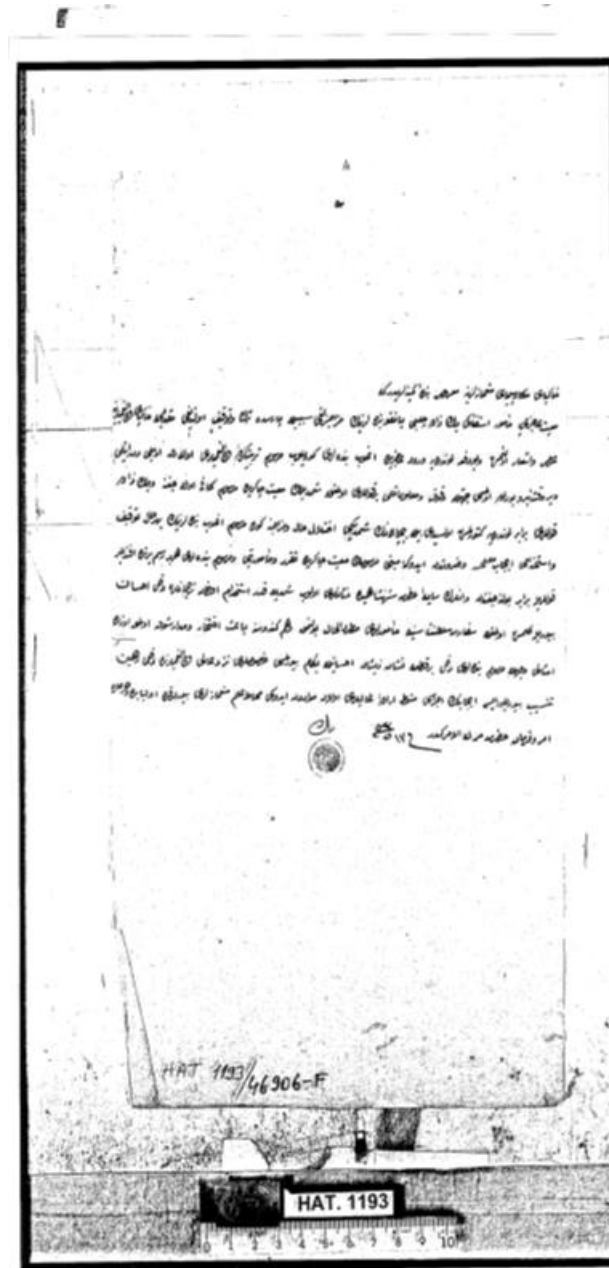
Londra'da eğitim gören öğrencilerin masraflarının karşılanması ile ilgili belge

HAT 829/37497-J



Fransa'nın Cezayir'i işgali ile ilgili Tames gazetesinde çıkan makalenin Sârim Efendi tarafından gönderilen tercümesi HAT 830/37513-A

EK:16



Tercuman Agob'a nişan verilmesini teklif eden Sârim Efendi'nin gönderdiği belge

HAT 1193/46906-F

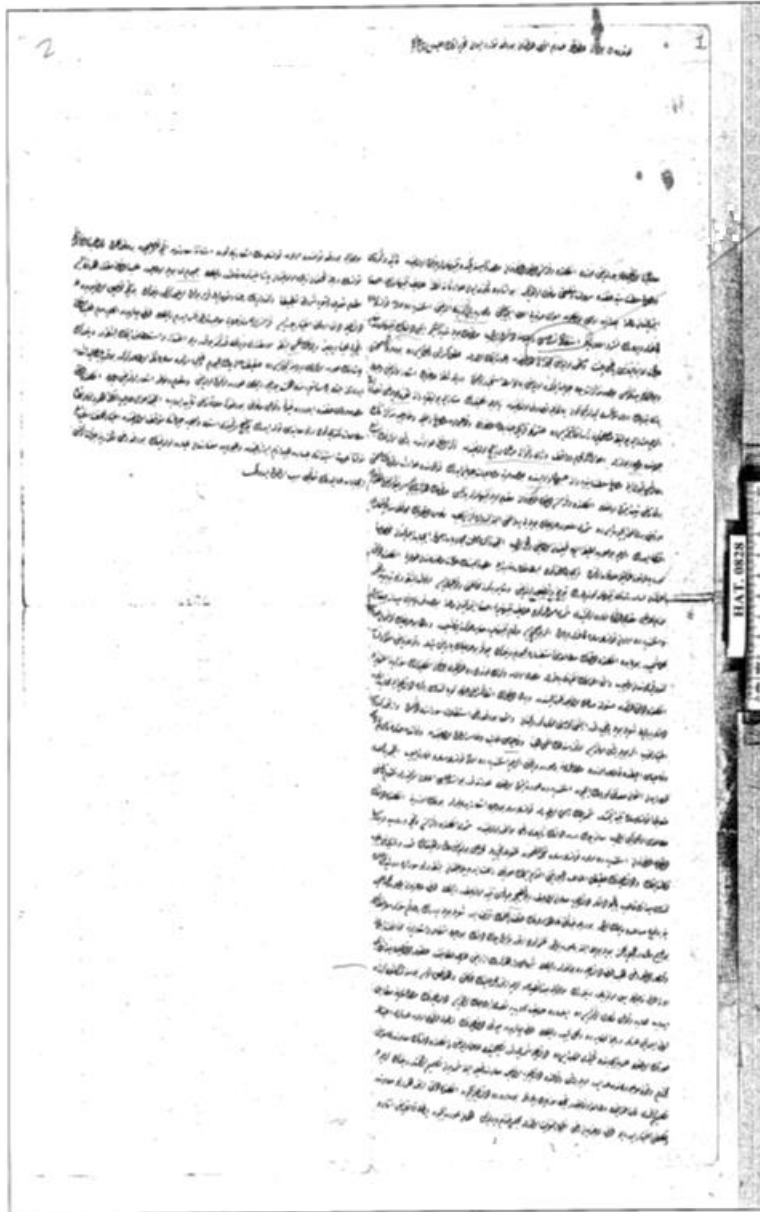
EK: 17



Barut yapımını öğrenmek üzere Londra'ya öğrenci gönderildiğine ve emre göre hareket edeceğini bildiren SârimEfendinin yazısı

HAT 829/37505-D

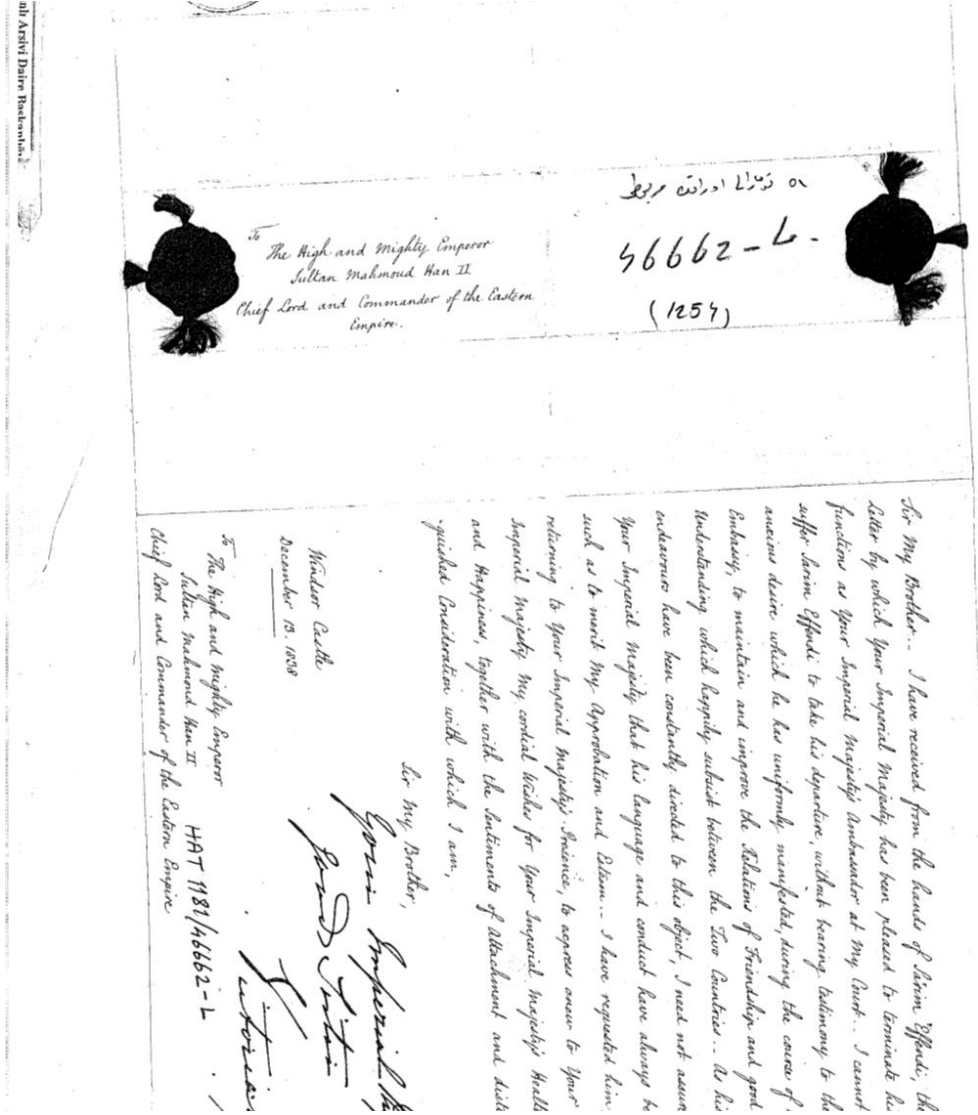
EK:18



Mehmed Ali Paşa'nın "İstiklal" davası ile ilgili gelişmeleri Lord Palmerston'la görüştüğünü bildiren Sârım Paşa'nın gönderdiği şifrenin tahrirâtı

HAT 828/37493-B

EK:19



Kraliçe Victoria'nın Sârim Efendi'nin görevini tamamlaması üzerine İstanbul'a dönerken II. Mahmud'a gönderdiği mektup

HAT 46662-4

ایرانه سفیر سی حارثو صادم انقزی طرفینه برقعہ درود ابدہ تحریکات علیہ

دفعہ عامہ عالیہ پیرا شکلی اخصیایہ ترقیم و تقسیم اولیائینہ ہفتہ ہفتہ معلوم عالیہی بریلوینی اشکلا علیہ ہندو و تقسیم
 ترقیم اولیائہ عربیہ و ہاجیرہ و روسیہ اچھیندہ کلادہ مکاتب و پانچونہ اجہیسی صورتی بانظیر کیفیتا اشعار اوشیعی عالیہ
 نا تیر اچھ کرک کہ بدرقم ضرار خانہ ظیفہ شہیدہ مائوز ہاجینک مکتوبہ ہمدانہ اردو و ابریلوہ طورانہ کلید و سرور ہا
 ندر ہیکریہ بالور و مکتوبہ اعجازیہ دانک و پانچونہ جوابک صورتی بدرقم کوز شہر جولیانہ ہا کرینک براز حدی و بارودی
 بھورک شاہینہ کورہ ملافہ اولیائینہ موشی جواب اولوچور معامز اولیائینہ تطبیہ کرک مقدکی قریکر ولادہ تقیرک و کرک یانہ
 کلادہ یغدار تحریکات خلاصہ و چور حور ناری بالاعطی اعادہ اوشہ و قر داسی موشی لہما ندر عجزیہ کلوب میانہ دولیائینہ
 پشی فانیسہ برقعہ لہ ابرک تقیرہ اولیائہ اجہہ قضائینہ ملافہ ہرک ارورہ سزک کتا پیکری تقیم و تقیرہ مقدر اوم بود
 ہاجینک ندری برکا مینہ بزرگلا درز بوناری زجر ابرہ لم در فقہہ در بریکر سزہ دمی اذتہ المیلم بریک مصالحی کویا پنجھل
 صل ادر یول پانسہ اولیائہ الخانہ ہندہ اولادہ فرکویہ پترجہ ادر مستغولادہ دارو نیک ماہ حالک سزہ ہندہ حرکت ہند
 اولیائہ اولادہ کوزہ طورانہ کلور ایشہ حسہ نتیجی ماولر ہرک بونلر بشقیند ہقہ ہرک کلور سزہ پشی ہوسر کی ہند نتیجہ
 واروب ضلع اچھہ و کندر لری ہندار حدودی اولادہ کرمانہ شہرہ کیدب اچھ اولیائہ اقدام و زہر ہرک سید سزہ ہند
 شہر ہندہ سیمانیہ دہ کی عسکر فرار و ہندار عسکر کی رضول ادر ہمدونیا افعار اوشہ و ہندار طرفیند دمی ہمدونیا سزہ
 کوزری کسبک عدوتہ مجبور اوشہ و ہنچ کوزہ دمی حصول مزایہ برکتہ امید قلبیہ نظر لری فقط جولیانہ درہ اشعار اولیائہ
 جولیانہ عالیہ شرفیہ ہند دانک دمی ہا ہجراتی رائدہ اوشہ و ملک برقعہ اولیائہ ہند ادر ہند ہند ادر ہند ہند ہند
 مقدمہ فرارہ اطلاع موافقت ابرہس رکسہ ہالادہ استدلال و اطلاع ابرہس استیحا اولیائہ ابرک

9

Mahmud Paşazade Ali Beyin Süleymaniye hakimi nasb olunması İranlı tarafından iltimas olunmakta ise de paşayı mumaileyh mukaddemce Süleymaniye hakim nasb olunacak mahali-i memuriyetine izan kılındığına ve bazı cevap ve ifadeye dair Sârım Efendi tarafından tevarüd eden tahrirat ve evrak-ı sairenin takdim-i şamil tezkire-i samiye.

İ.MSM 37/1049

معوضا حکایت لیدر
 ذک اولادہ شہ دیوید مبارک حکایا کیماساقا جباب ملکار بالقیم
 نظر نکوفد حقیقت شریفی جویج دیوید مذکور استخار علیها و علیہ
 قول نسوی سجا و سغب موشی الیه و می شایا و علیہ جباب ملکار و سغبی
 نسیج و صودر جویجیدر اورادده نظام جباب ملکار و سغبی
 یونج و کله اولادہ شہ دیوید به صوبه صومالی عالیجنه اعاده لیدر
 فسخ اولادہ ابا جده اولادہ حقیقت فتح الکریم

۲
 معوضا حکایت لیدر
 ذک اولادہ شہ دیوید مبارک حکایا کیماساقا جباب ملکار بالقیم
 نظر نکوفد حقیقت شریفی جویج دیوید مذکور استخار علیها و علیہ
 قول نسوی سجا و سغب موشی الیه و می شایا و علیہ جباب ملکار و سغبی
 نسیج و صودر جویجیدر اورادده نظام جباب ملکار و سغبی
 یونج و کله اولادہ شہ دیوید به صوبه صومالی عالیجنه اعاده لیدر
 فسخ اولادہ ابا جده اولادہ حقیقت فتح الکریم

2

مروض جا کیکه اورد که
دو غمورانه افضل جا کبرک لودوی سینی و کزجه کوشمال ظهوره شریه جودسه اولده رهن سیه اولده
سینتا هیلیک شیرینی شامل نامیب توتیر زلفیم اولده ا حسا نامر ایتقدومر و کاتیب هیدی مای سینی
رهجه ا زغانه عاجری الحیر و بر تقصیر اولیم حالده کورد کوره صحاب سیه ا مصیورک اولده نطو جودسه
اولیم رهن اولیم علال: طرفه ش هانه کینتی ستم ستمه و سلفه ا لردده سادوی اولیم ا رعیه
جناب بیلان ا بقا و تکرار و دعای عاقبت و موفقت سیه ا صدیق هیدی تریقا اذ شکر فلسفه
اولیم رهجه علال ا زنی ا مصیورک جودده ا طرفه ش هانه کینتی ستم ستمه و سلفه ا لردده سادوی اولیم ا رعیه
صحة

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Adapazarı'nda doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adapazarı'nda tamamladı. 1994 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yüksek öğrenimine başladı. 1998'de mezun olduktan sonra askerlik görevini yerine getirdi. 2000-2006 yılları arasında Adapazarı'nda özel dersanelerde öğretmenlik yaptı. 2006 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda mesleğini sürdürmeye başladı. Yine aynı yıl kazandığı Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tarih/Yakınçağ Tarihi alanındaki yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.